

**KİTLESEL GÖÇLERDE KONUT SORUNU:
ADANA KENTİ SURİYELİ MÜLTECİLER ÖRNEĞİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Feride EFE

Kütahya - 2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KİTLESEL GÖÇLERDE KONUT SORUNU: ADANA KENTİ
SURİYELİ MÜLTECİ ÖRNEĞİ**

Danışman:
Doç. Dr. Yavuz BOZKURT

Hazırlayan:
Feride EFE

Kütahya - 2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Doç. Dr. Yavuz BOZKURT

(İmza)

Üye.....

Doç. Dr. Feyzullah ÜNAL

(İmza)

Üye.....

Dr. Öğr. Üyesi Altan Fahri GÜLERCİ

(İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Kitleli Göçlerde Konut Sorunu: Adana Kenti Suriyeli Mülteciler Örneği” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2019

Feride EFE

Özgeçmiş

2017 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu yönetimi bölümünden bölüm ikinciliği ile mezun oldu. 2014-2015 yılları arasında iki yıllık Adalet Bölümünü bitirdi. 2017 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünde tezli yüksek lisans kazandı.

ÖZET

KİTLESEL GÖÇLERDE KONUT SORUNU: ADANA KENTİ SURİYELİ MÜLTECİLER ÖRNEĞİ

EFE, Feride

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yavuz BOZKURT

Haziran, 2019, 167 sayfa

Göç olgusu insanlığın var oluş tarihi kadar eski bir olgu olmakla birlikte insanlık devam ettiği sürece de devam etmesi beklenmektedir. Türkiye tarih boyunca coğrafi konum ve kültürel yakınlık duyan yabancıların göç güzergahı olmuştur. Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu, Kuzey Irak, Yunanistan gibi ülkelerden aldığı göçler ve yakın zamanda kitlesel düzeyde yaşanan Suriyeli mültecilerin göçü konut sorunu bağlamında tartışılmıştır. Bu tez çalışmasında Türkiye'nin geçmişte aldığı göçler ve o dönemde göçmenlerin barınma sorununun çözümünde yapılan yasal ve kurumsal düzenlemeler incelenmiş ve Suriyeli mültecilerin göçü ile yapılan yasal ve kurumsal düzenlemeler göç politikaları ve konut politikalarıyla birlikte incelenmiştir. Kitlesel göçün kısa ve net tanımı, aniden ve çok sayıda insanın yer değiştirmesi hareketidir. Kitlesel göç örneği taşıyan Suriyeli mültecilerin göçüyle Adana'da konut sorunu hızla artmıştır. Çalışmada konut sorununun çözümüne yönelik Adana'da bulunan AFAD, GİGM, Belediye ve Emlakçılar Esnaf Odası gibi kurumların çalışmalarının olup olmadığını belirlemek için nitelikli görüşme yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Kitlesel Göç, Suriyeli Mülteciler, Göç Politikaları, Konut Politikaları, Konut Sorunu.

ABSTRACT**RESIDENTIAL PROBLEM IN MASSIVE MIGRATES:
THE CASE OF SYRIAN REFUGEES IN THE ADANA CITY****EFE, Feride****Master Thesis, Department Public of Administration****Thesis Advisor: Assoc. Prof. Yavuz BOZKURT****June, 2019, 167 pages**

Although the phenomenon of migration is as old as the history of human existence, it is expected to continue as long as humanity continues. Turkey has been the geographic and cultural proximity of the migration routes of foreign heard throughout history. Immigration from the Balkans, Caucasus, Middle East, North Iraq ve Greece and the recent migration of Syrian refugees at the mass level were discussed in the context of the housing problem. Migration of this thesis work in Turkey in the past Order and at that time the immigrants examines the legal ve institutional arrangements made in solving the housing problem and made the migration of Syrian refugees legal and institutional arrangements were examined with immigration politics and housing politics. The short and clear definition of mass migration is the movement of sudden and large numbers of people to be displaced. With the immigration of Syrian refugees, the problem of housing has increased rapidly in Adana. In the study, qualified interview method was used to indicate whether there are the Works of institutions such as AFAD, GİGM, Municipality and Real Estate Agents Chamber of Tradesmen, which are also available fort he solution of the housing problem.

Keywords: Migration, Mass Migration, Syrian Refugee, Migration Policies, Housing Policies, Housing Problem.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
RESİM LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM GÖÇ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. GÖÇ VE GÖÇ ÇEŞİTLERİ.....	5
1.2. ULUSLARARASI GÖÇ	11
1.2.1. Göç Kuramlarının Tarihsel Gelişimi	12
1.2.1.1. Ravenstein Göç Yasaları	12
1.2.1.2. Stouffer'ın Fırsatlar Teorisi.....	14
1.2.1.3. Lee'nin İtme Çekme Kuramı	14
1.2.1.4. Petersen'in Göç Tipolojisi.....	15
1.2.2. Günümüzde Uluslararası Göçe İlişkin Kabul Gören Kuramlar.....	16
1.2.2.1. Neoklasik Ekonominin Makro Kuramı	17
1.2.2.2. Neoklasik Ekonominin Mikro Kuramı.....	18
1.2.2.3. Yeni Ekonomi Kuramları	20
1.2.2.4. İkiye Bölünmüş Emek (İşgücü) Piyasası Kuramı	21
1.2.2.5. Dünya Sistemleri (Merkez-Çevre) Kuramı	24
1.2.2.6. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı	26
1.2.2.7. Kuramsal Kuram	27
1.2.2.8. Göç Sistemleri Kuramı.....	28
1.3. GÖÇÜN NEDENLERİ	29
1.3.1. Sosyo-Politik Nedenler	30
1.3.2. Sosyo-Ekonomik Nedenler	33
1.3.3. Çevresel Nedenler.....	35
1.3.4. Sosyo-Kültürel ve Bireysel Nedenler	37

1.4. GÖÇÜN EKONOMİK POLİTİK VE TOPLUMSAL ETKİLERİ 38

- 1.4.1. Göçün Göç Veren ve Alan Ülkeler Üzerinde Olumlu Etkileri 39
 1.4.2. Göçün Göç Veren ve Alan Ülkeler Üzerinde Olumsuz Etkisi 39

1.5. MÜLTECİLİK SİĞINMACILIK KAVRAMI VE İLTİCA OLGUSU 41

- 1.5.1. Birleşmiş Milletlerin Mülteci Tanımı 42
 1.5.2. Türk Mevzuatında Mülteci Tanımı ve Mülteci Haklarının Gelişimi..... 43

1.6. TARİHSEL SÜREÇTE GÖÇ: TÜRKİYE’NİN GÖÇ POLİTİKALARI.... 46

- 1.6.1. 1923-1950 Dönemi Türkiye’nin Göç Politikaları..... 48
 1.6.2. 1950-1980 Dönemi Türkiye’nin Göç Politikaları..... 55
 1.6.3. 1980 Dönemi ve Sonrası Türkiye’nin Göç Politikaları 59
 1.6.4. Türkiye’nin Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Göç Politikaları..... 61

İKİNCİ BÖLÜM KONUT VE KONUT SORUNU

2.1. KONUTLA İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE 70

- 2.1.1. Konut Hakkı..... 73
 2.1.2. Konut Standartları..... 76
 2.1.3. Konut Arzı 78
 2.1.4. Konut Gereksinimi ve Konut İstemi 81
 2.1.5. Konut Açığı..... 83
 2.1.6. Konut Finansmanı ve Finansman Yöntemleri 85

2.2. KONUT SORUNU..... 89

- 2.2.1. Konut Sorununu Ortaya Çıkaran Nedenler..... 92
 2.2.1.1. Hızlı Nüfus Artışı..... 93
 2.2.1.2. Göç 94
 2.2.1.3. Kentleşme..... 96
 2.2.1.4. Gecekondu..... 100
 2.2.1.5. Gelir Yetersizliği ve Yoksulluk 103

2.3. KONUT SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK POLİTİKALAR..... 104

2.3.1. 1923-1945 Dönemi	105
2.3.2. 1945-1960 Dönemi	107
2.3.3. 1961-1980 Dönemi	108
2.3.4. 1981-1983 Ara Dönemi	110
2.3.5. 1984 ve Sonrası Dönem	111

2.4. KİTLESEL GÖÇ SÜRECİNDE KONUT SORUNU..... 114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE KRİZİ SONRASI UYGULAMALAR VE KİTLESEL GÖÇ DALGASININ GETİRDİĞİ KONUT SORUNLARI

3.1. KONUT SORUNUNUN DEĞİŞEN YÜZÜ: KİTLESEL GÖÇ DALGASI118

3.1.1. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kitlesel Göçler	118
3.1.2. Kuzey Irak'tan Türkiye'ye Kitlesel Göçler	121
3.1.3. Suriye'den Türkiye'ye Kitlesel Göçler	122

3.2. ADANA'DA KAMP İÇİNDE YAŞAYAN SURİYELİLERİN KONUT SORUNU 129

3.3. ADANA'DA KAMP DIŞINDA YAŞAYAN SURİYELİLERİN KONUT SORUNU 131

3.4. SURİYELİLERİN KONUT SORUNLARI İLE İLGİLİ KURUMLAR ... 133

3.4.1. AFAD.....	133
3.4.2. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM)	137
3.4.3. Belediye	141
3.4.4. Emlakçılar Esnaf Odası	144

SONUÇ..... 146

KAYNAKÇA 151

DİZİN 168

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1: Disiplinler Arası Göç İlişkisi	7
Tablo 1.2: Menşe Yer ile Hedef Bölge Arasındaki Etkileşim.....	15
Tablo 1.3: Göç Teorilerinin Anahtar Kavramları	17
Tablo 1.4: Yıllara Göre Türkiye’ye Giriş Yapan Yabancılar	31
Tablo 1.5: Mübadeleyle Gelenlerin Memleketleri, Sayı ve İskan Olunacağı Yerler....	51
Tablo 2.1: Konut Arz Biçimleri	80
Tablo 2.2: Konut Gereksiniminde Etkili Olan Faktörler	81
Tablo 2.3: Türkiye’de Nüfusun Yıllara Göre Değişimi	94
Tablo 2.4: Yıllar İtibariyle Türkiye’nin Aldığı Göç	96
Tablo 2.5: Gecekondu ve Slumların Benzer ve Farklı Nitelikleri	102
Tablo 3.1: Suriyeli Mültecilerin Ülkelere Göre Dağılımı	125
Tablo 3.2: Türkiye’de Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyeli Mülteci Sayısı	127
Tablo 3.3: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Geçici Barınma Merkezlerine Göre Dağılımı.....	127
Tablo 3.4: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyeli Mültecilerin ilk 10 İle Göre Dağılımı	128

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi	70
Şekil 2.2: Konut Açığı Sorununu Oluşturan Faktörler	84
Şekil 2.3: Konut Finansman Yöntemleri	87
Şekil 2.4: Konut Sorununu Ortaya Çıkaran Nedenler	93
Şekil 2.5: Kentleşme Nedenleri	98

RESİM LİSTESİ**Sayfa**

Resim 3.1: Geçici Barınma Merkezi Dışında Yaşayan Suriyeli Mülteciler.....	132
---	-----

KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
BM	Birleşmiş Milletler
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
BMMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EPC	European Political Cooperation (Avrupa Politik İş Birliği)
GİGM	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IOM	International Organization for Migration (Uluslararası Göç Örgütü)
IRO	International Refugee Organization (Uluslararası Mülteci Örgütü)
İŞİD	Irak-Şam İslam Devleti
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İHH	İnsani Yardım Vakfı
MİİV	Mübadele İmar ve İskan Vekaleti
OECD	Avrupa Ekonomik İş Birliği Örgütü
RG	Resmi Gazete
SGDD-ASAM	Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Vakfı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
Vb.	Ve Benzeri
YUKK	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

TEZ METNİ

GİRİŞ

Göç olgusu insanlığın var olduğu günden bugüne, kimi dönemlerde ekonomik, toplumsal, sosyal içerikli gönüllü olarak kimi dönemlerde ise güvenlik kaygılarıyla zorunlu olarak gerçekleşmektedir. Göç olgusu yapılaş biçimlerine göre farklı şekiller almaktadır. Ancak göçlerin yapılaş biçimleri ister geçici ister kalıcı olsun hedef ve kaynak ülkeye yerleşimci olur. Göçmenler, yerleşimci oldukları kaynak veya hedef ülkeyi demografik, ekonomik, toplumsal yapıyı ve kültürel değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Göç olgusunun insanlığın var olduğu günden bugüne ve bundan sonraki dönemlerde de kalıcı olarak devam edeceğini özellikle etnik ve siyasi çatışmalar sonucunda yaşanan kitlesel göçlerle beraber görmek mümkündür.

Göç olgusu tarih boyunca otlaklık alanların azalması, kuraklık, savaş, düşmanlık, dini nedenler, toplumsal dışlanmalar veya daha iyi hayat şartlarına kavuşma gibi nedenlerle kendi ülkelerinden ayrıлып başka ülkelere göç etmişlerdir. Ancak bu göç hareketleri az bir nüfus hareketi iken 20. yüzyılda daha kalabalık gruplar şeklinde yapılarak kitlesel göç hareketliliği boyutunu almıştır. Nüfus hareketlerinin daha geliş boyutları kapsayarak küresel bir nitelik kazanması da göç olgusunun teorileriler çerçevesinde açıklanması sağlamıştır. Ancak 20. yüzyılda ortaya çıkan göç hareketleri göç olgusunu nüfus, ekonomik, mesafe, cinsiyet, ulaşım ağları gibi birçok boyutu içine alarak açıklamıştır.

Çalışmanın amacı 15 Mart 2011 yılında Suriye’de rejim karşıtı görüşlerin iç savaşa dönüşmesi sonucunda Suriye’nin sınır komşu olan ülkemize doğru yaşanan kitlesel göçlerin konut alanında ortaya çıkardığı sorunları belirlemektir. Bu amaçla da Türkiye’nin tarihsel süreç içerisinde göç politikaları ve konut politikaları incelenecek ve günümüzde kurumsal anlamda Suriyeli mültecilerin konut sorununun çözümünde yapılan yasal ve kurumsal düzenlemeler ortaya konulacaktır. Suriyeli mültecilerin kitlesel göçlerle Türkiye’de konut sorununu ne ölçüde etkilediği incelenecektir.

Bu doğrultuda da tezin ilk bölümlerinde göç ve göç çeşitleri üzerinde durulup, göçün nedenleri ve göçün gerek göç alan gerekse de göç veren ülkeler üzerindeki etkisi incelenecektir. Mülteci, sığınmacı ve iltica olguları tanımlanıp ve Türk mevzuatında mülteci haklarının gelişiminde bahsedilerek kitlesel göçlerle ülkemize gelen Suriyeli mültecilerin statüsü belirlenecektir.

Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne hem tarihi hem de coğrafi çekince koymuştur. 1967 Protokolü'nde ise tarihsel çekince kaldırılarak coğrafi çekince yer almıştır. 1967 Protokolü'nde "Avrupa da meydana gelen olaylar sonucunda ülkesine gelenleri mülteci" olarak kabul etmiştir. Kitlemel göçlerle ülkemize gelen Suriyeli mültecilerin gelişini yasal ve kurumsal anlamda düzenlemeleri gerekli kılmış ve 2013 tarihinde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile yasal ve kurumsal düzenlemeler sağlanmış. Bu bölümde yapılan düzenlemeler incelenecektir.

Türkiye'nin göç politikaları üç döneme ayrılmaktadır. 1923-1950 yılları arasındaki dönem birinci dönemdir. Bu dönemde hem ulus-devlet kurma çabasının göç olgusu ile ilişkisi hem de yoğun kitlemel göçler ve soydaş göçler ele alınıp zorunlu göçlerle gelenlerin iskanında izlenen politikalar üzerinde durulmuştur. 1950-1980 yıllarını kapsayan ikinci dönemde Türkiye'nin transit göç ülkesi, hedef göç ülkesi ve göç veren konumu üzerinde durulup bu dönemde yapılan politik düzenlemeler mevcuttur. 1980-sonrasındaki üçüncü dönemde küreselleşmeyle birlikte artan kitlemel göç hareketleri ve bunlar karşısında yapılan düzenlemeler üzerinde durulmuştur. Göç politikalarının üçüncü döneminde Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyelik sürecinde yapılan düzenlemeler de söz konusudur.

Konut yemek, içmek, giyinmek gibi temel ihtiyaçlarımız arasında yer alan bir olgudur. İlk insanın var olduğundan beri konut insanları dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı korumuştur. Konutun işlevi zaman içerisinde değişime uğramıştır. İlk dönemlerde bir tüketim aracı olan konut zamanla üretim aracı haline gelip alınıp satılabilen bir mal haline gelmiştir. Bu bölümde konutla ilgili kavramsal çerçeve tanımlanacak ve Suriye'den Türkiye'ye kitlemel göçlerle gelen mültecilerin giderek arttırdığı konut sorunu ile tartışılacaktır. Konut sorununa neden olan faktörler arasında yer alan göç, hızlı nüfus artışı konut sorunuyla birlikte ele alınacaktır. Türkiye'nin konut sorununun çözümüne yönelik politikalar beş dönemde ele alınacak. Konut politikaları konut sorununu temelden çözmek yerine mevcut durumun iyileştirilmesi yönelik olmuştur. Çünkü barınma temel haklar arasında yer almaktadır. Bu nedenle de yıkmak yerine düzenlemeye, iyileştirilmeye yönelik olmuştur.

Konut politikaları dönemsel olarak yapılan politik düzenlemeler neticesinde tartışılacaktır. Türkiye'nin en son aldığı ve halen devam eden kitlesel göç hareketi Suriyeli mültecilerdir.

Nisan 2011 yılından 2014 yılına kadar 1 milyon 650 bin Suriyeli mülteci Türkiye'ye sığınmıştır. Bu rakam günümüzde yaklaşık 3 milyon civarındadır. Bu bölümde kitlesel göçlerle konut sorununun varlığı Suriyeli mültecilerin kitlesel göçüyle birlikte tartışılacaktır.

Konut sorunu her dönemde var olabilir. Ancak, bir ülkede hali hazırda var olan konut sorunu kitlesel göçler ve hızlı nüfus artışıyla tırmanarak artmaktadır. Bu bölümde kitlesel göçlerde konut sorununun değişen yüzü ve kitlesel göçler ülkemize tarihsel süreçte gelen göç örnekleriyle ele alınmıştır. Bulgaristan'dan, Kuzey Irak'tan, Suriye'den yönelen kitlesel göçler incelenmiş ve bu göçlerde konut sorununun çözümü için yapılan uygulamalar tartışılmıştır. Suriyeli mültecilerin yaşadığı konut sorunu kamp içerisinde yaşayan ve kamp dışında yaşayan Suriyeli mültecilerin konut sorunu başlığı altında tartışılmıştır. AFAD, GİGM, Belediye ve Emlakçılar Esnaf Odası ile nitelikli görüşme yapılarak kitlesel göçlerde Suriyeli mültecilerin konut sorununun çözümüne yönelik faaliyet ve hizmetleri incelenmiştir.

2013 yılında çıkartılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunuyla Suriyeli mültecilerin statüsü belirlenmiş ve "şartlı mülteci" statüsü verilmiştir. 2019 yılı itibarıyla Suriyeli mülteci sayısı 3 milyonu aşkın bir durumdadır. Gerek ulusal gerek yerel gündemden düşmeyen kitlesel göç örneği taşıyan Suriyeli mültecilerin tezin konusunu oluşturması nedeniyle 2019 yılı ile sınırlandırılmış ve Suriyeli mültecilerin sayısal varlığı tablolar ile belirtilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. GÖÇ VE GÖÇ ÇEŞİTLERİ

Göç konusu gün geçtikçe gerek küresel gerekse de toplumsal bağlamda önem arz eden ve toplumun gündeminde yoğun olarak yer alan bir konudur. Devletler göç konusunu sadece ikili düzeydeki ilişkilerinde değil hem ulusal hem de uluslararası alanlarda tartışmaktadır.

Göç konusu insanlık tarihi kadar eski ve insan yaşamı var olduğu sürece yaşanacak bir olgudur. IOM (Uluslararası Göç Örgütü) tarafından göç kavramı (Migration) “*Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri*” olarak tanımlanmaktadır (Çiçekli, 2009: 22). Eski Türkçe’de köç anlamına gelen göç kavramı “ekonomik, siyasi veya sosyal nedenlerle yer değiştirilmesi, daha iyi şartlarda geçinme yerini bulmak üzere bir yerden başka bir yere taşınma, yerleşme” olarak tanımlanmaktadır (Eker, 2008: 9). Bu yer değiştirme hareketi farklı birey ve grupların maddi ve manevi kültürel kimlikleri ile belirli bir etkileşime girmesi ve bu karşılıklı etkileşim sonucunda doğan karşılıklı yer değiştirme hareketidir (Yılmaz, 2014: 1986). İnsan oğlunun var oluşu kadar eski olan göç hareketleri, ilk ve en büyük kitlesel göç hareketi olan Kavimler Göçü ile kendisini kapsamlı bir şekilde göstermiştir (Kaya, 2016: 6). Göç hareketleri metalar, sermaye ve fikirlerden soyutlanmış olgular değildir ve aksine hemen hemen her dönemde insan hareketlerini etkilemiş ve küresel ölçekte meydana gelen değişimlerde göç hareketlerine neden olmuştur (Castles, Haas, and Miller, 2014: 7).

Kitlesel göçün (mass migration) uluslararası literatürde net bir tanımı olmamakla birlikte en kısa tanımı, aniden ve yüksek sayıda insanın yer değiştirme hareketidir. Kitlesel ya da bireysel olarak yapılan göç ekonomik, siyasi, savaş ve etnik çatışma gibi herhangi bir nedenlerden yapılırsa yapılsın göç eden kişilerin tek amacı göç ettikleri yerlerde daha iyi yaşam koşullarına ulaşmaktır. Yapılan bu göçlerde kimi zaman yasal zemin sağlanırken kimi zamanda hiçbir yasal zemin olmadan göç alan ülkeye girmekte ve göçü düzensiz hale getiren durum ise bu yasal-yasal olmayan zeminlerdir (Aslan, 2016: 30).

Tüm bunlarla birlikte bir göç hareketin, kitlesel göç olarak kabul edilebilmesi için şu unsurlar sıralanmaktadır: Kısa süre içinde ülkeye çok fazla mülteci ya da göçmen gelmesi ve bu kişilerin aynı ülke veya coğrafi bölgelerden geliyor olması (Ciğer, 2016: 67).

Göç kavramı en yalın haliyle her ne kadar mekânsal değişimi ifade etse de (Çevik, 2016: 496) göç edilen ülkelerde ekonomik, siyasi, sosyolojik vb. birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu açıdan kitlesel göçler ekonomik, sosyal ve hukuki açıdan sorunlara yönelik çözümleri gerekli kılmaktadır (Şam, 2016: 382).

Karpat (2010: 71) göçü, en kısa hali ile “*Asıl yerden ulaşılmak istenilen yere hareket*” olarak tanımlamaktadır. Göç olgusu her insanın doğasında var olan bir eğilim olmasına karşın beraberinde birçok sorunları getirmektedir. Kişinin yaşadığı yer ve yaşam koşullarından farklı yer ve yaşamlara girmesi, adaptasyon sorunu, kültürel ve sosyal dışlanmışlık gibi çeşitli sorunları da beraberinde getirebilmektedir (Abacı, 2016: 5). Yapılan tüm tanımlamalarda net bir göç tanımı yoktur. Çünkü göç, insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte tarihin her devresinde görülen bir olaydır. Her bilim dalıda göç kavramını farklı açılardan tanımlamaktadır. Her bilim dalı farklı tanımlasa da önemli olan göç hareketinin başlangıcı ve sonrasında meydana getirdiği iktisadi, sosyal ve kültürel sonuçlarıdır (Gençler, 2002: 28).

Göç konusunun aynı zamanda bir devletin sosyo ve ekonomik yönünü etkilediği için çok yönlü incelenmesi hem birey hem de devletin açısından önemlidir. Göç konusu emek göçünü, göç ve güvenliği, göç ve sağlığı, göç ve hukuku kapsamaktadır. Politika yapıcıları, politika belirleyicileri ve politika uygulayıcıları konumunda olanların göçün çok boyutluluğunu anlamalı ve iyi analizlemelidir.. Göç kavramı çok yönlü ve boyutlu olması nedeniyle coğrafya, tarih, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, kamu yönetimi, çevre bilimi, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi gibi daha birçok bilim dalını da kapsamakta ve farklı bakış açılarıyla göç kavramına değinmektedirler. Örneğin, coğrafya bilimi açısından göç hareketi mekânsal değişikliği ifade ederken; ekonomi bilimi açısından üretim faktörünün bir ülkeden başka bir ülkeye geçişi; psikoloji bilimi ise göç olgusunun doğuşu ve gerçekleşmesini birey ve gruplar açısından değerlendirmektedir (Eker, 2008: 9).

5543 Sayılı İskan Kanunu göçmeni, Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup yerleşmek amacıyla tek başına ya da toplu halde Türkiye'ye gelip bu kanun kapsamında kabul edilenler olarak tanımlamaktadır (İskan Kanunu, 2006: 3).

Tablo 1.1: Disiplinler Arası Göç İlişkisi

Disiplin Adı	Araştırma Soruları	Analiz Düzeyi veya Birimi	Temel Teoriler	Örnek Hipotezler
Antropoloji	Göç bir toplumun etnik kimlik ve kültürleri nasıl	Minimum düzeyde/birey, hane halkı ve gruplar	İlişkisel veya yapısal ve ulus üstü	Sosyal ağlar kültürel farklılıkların devamını
Demografi	Göçün bir ülkenin nüfus üzerindeki etkisi nedir?	Minimum düzeyde/birey, hane halkı veya gruplar	Rasyonel ekonomi verilerini kullanır	Göçmenler üyelik dışlaması yaşadıklarında
Ekonomi	Göç eğilimi ve etkilerini nasıl açıklanabilir?	Minimum düzeyde/bireyler	Rasyonel fayda maliyet maksimizasyonu	Göçmenlerin göç ettikleri topluma katılımı sahip
Tarih	Göçmen deneyimlerini nasıl analizleyebiliriz?	Minimum düzeyde/birey ve gruplar	Dönemsel, teori ve hipotez testi	Uygulanabilir değil
Hukuk	Bir ülkenin hukuk kuralları göçün boyutunu nasıl	Maksimum ve minimum düzeyde yasal ve politik	Tüm sosyal bilimlerden faydalanır	Haklar göçmenler için çekicidir
Siyaset Bilimi	Devletlerin göçü önlemede zorlanma nedeni nedir?	Maksimum düzeyde/politik ve uluslararası sistem	Kurumsalcı ve rasyonellik	Devletler göçmenleri sıklıkla ele geçirir
Sosyoloji	Göçmenlerin, göç edilen yere uyumu nasıl sağlanır?	Maksimum düzeyde/ etnik grup ve sosyal sınıflar	Yapısalcı ve/veya işlevselci	Göçmenlerin uyumu sosyal sermayeye bağlıdır
Coğrafya	Göçün sosyo ve mekansal yönünü açıklayan nedir?	Maksimum, minimum düzeyde/bireyler, hane halkı,	İlişkili, yapısal, ulus aşırı	Göçmenlerin katılımı etnik ağlar ve yerleşim

Kaynak: Brettell and Hollifield, 2000: 4

Türk soyundan ve Türk kültüründen olamayanların kabul edilebilmesi için ise 403 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, 5682 Sayılı Pasaport Kanunu, 5683 Sayılı Yabancıların Türkiye'de Seyahatleri Hakkında Kanun, 4187 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun vb. mevzuat hükümlerine uygun olarak hareket etmeleri gerekmektedir (Eker, 2008: 17). Göç nedenleri ve yapılış şekillerine göre farklı tipolojilere ayrılmaktadır. Göç yazınında en yaygın göç tipolojileri göçü alan bakımından iç ve uluslararası göç, zaman itibarıyla geçici ve daimi göç, boyutuna göre bireysel ve kitlesel göç, nedenine göre zorunlu ve gönüllü göç, yasal durumlarına göre yasal ve yasadışı göç, yapılış şekline göre düzenli ve düzensiz göç olarak ayrılmaktadır (Kaya A., 2016: 7; Sert, 2012: 30).

Göçleri yapılışına, yasal olup olmamasına, boyutuna ve zamanına göre ayırmak mümkün olduğu kadar niteliklerine göre beyin göçü, işgücü göçü ve emekli göçü olarak ayırmakta mümkündür.

İç göç, ülke içinde kişilerin bir bölgeden başka bir bölgeye ya da bir şehirden başka bir şehire geçici ya da daimi olarak yer değiştirme hareketidir. İç göçle meydana gelen nüfus hareketleri ülkenin toplam nüfuzunda bir değişiklik yaratmamaktadır (Koçak ve Terzi, 2012: 169). İç göçün nedenleri ekonomik, güvenlik, teknolojik, eğitim ve sağlık ve sosyo-kültürel kaynaklı olabilmektedir.

Uluslararası göç, kişilerin geçici ya da daimi yerleşmek üzere bulundukları ülkeden başka bir ülkeye yerleşmeleridir. Uluslararası göç hareketlerinde temel nokta uluslararası bir sınırın geçilmesidir (Çiçekli, 2009: 59). Göç, bireylerin tek başına hareket etmesi durumunda bireysel göç, yüksek sayıda ani insan hareketleri durumunda kitlesel göç olarak tanımlanmaktadır (Kaya A., 2016: 8; Çiçekli, 2009: 37). Yüksek öğrenim görmek için bireylerin tek başına gerçekleştirdikleri göç hareketi bireysel göç örneğidir. 2013 yılından bugüne Suriye iç savaşından kaynaklı olarak ülkemize yönelen Suriyeli mülteci akını kitlesel göç akınına örnektir. Zorunlu göçün oluşmasına neden olan ekonomik, toplumsal, siyasal, sosyal ve kültürel bağlamdaki etkenler devletleri, imparatorlukları, toplumları, toplulukları derinden etkilemiştir.

Bu etki sadece göç veren ülkelerle sınırlı kalmamış aynı zamanda göç alan ülke ve toplumları da derinden etkilemiştir. Artık zorunlu göç tüm dünyada görülebilecek bir olgudur ve zorunlu göçler farklı şekil ve yöntemlerle yapılarak göç edilen ülke ve toplulukları değiştirmekte ve dönüştürmektedir (Kale, 2015: 155-156). Buradan hareketle IOM zorunlu göçü, doğal yada insani faktörlerden kaynaklanan, insan yaşamı ve refahını etkileyen ve zorlayan göç hareketleri olarak tanımlamaktadır (Çiçekli, 2009: 69). Gönüllü göç, bireylerin eğitim ve evlilik gibi durumlarda çevrenin göçe zorlama nedenleri olmaksızın kendi iradeleri ile gerçekleştirdikleri göç hareketidir (Aydınlı, 2017: 11).

Düzensiz göç hareketi, belgesiz ya da yasadışı girişleri barındıran göçlerdir. Belgesi olmadan ülkeye gelen ya da yasal yollarla ülkeye girip süresi dolduğu halde kalanların oluşturduğu göçlerdir. Dünya çapında işgücü göçlerinin birçoğu düzensiz göçlerle yapılmaktadır (Keleey, 2009: 26).

Türkiye'ye yönelen düzensiz göç kendi için de iki ayrı göç oluşturmaktadır. Bunlardan ilki daha gelişmiş ülkeler ya da Avrupa'ya göç etmek için Türkiye'yi kullananların yaptığı transit göç diğeri ise döngüsel ve çalışma amaçlı göçler olup Türkiye'ye ekonomik arayışlar amacı ile çok defa gelip gidenlerin oluşturduğu göç hareketidir. Bu göçmenlerin çoğu yasal yollarla gelmelerine rağmen verilen süreleri ihlal etmelerinden dolayı düzensiz göç tipini oluşturmaktadırlar (İçduygu, 2015: 282; İçduygu ve Aksel, 2012: 25).

Yasal göç, göç edilen ülkeye girişte vize ve pasaport gibi belgelerin yanı sıra ülkeye girişin havalimanı, tren garı ve sınır kapısı gibi giriş noktalarından yapılması olarak ifade edilirken yasadışı göç gerekli belgeleri olmadan ülkeye resmi olmayan yollardan giriş yapan ya da resmi yollardan giriş yapıp süresi dolduğu halde ülkede kalmaya devam eden kişilerin oluşturduğu göç olarak tanımlanır (Kaya A., 2016: 9). 1979 yılında İran Devrimi ardından Türkiye'ye yönelen İranlı akını ve 2013 Suriye savaşı ardından Türkiye'ye yasal ve yasal olmayan yollarla gelen Suriyeli mülteciler düzensiz göçlere örnek olarak gösterilebilir.

Beyin göçünün ise kısa ve net tanımı, bir ülkede ki eğitimli nüfusun ülkesinden farklı bir yerde bulunması ya da çalışmasıdır (Özdemir İ., 2009: 3). Truscott (1971: 22) beyin göçünü, az gelişmiş ülkelerdeki üst düzey insan gücünün gelişmiş ülkelere kalıcı bir ikamet kurmak amacı ile yerleşmeleri olarak tanımlamaktadır. Beyin göçü hareketlerinin yönü kimi zaman bir gelişmekte olan ülkeden gelişmiş ülkelere doğru olurken kimim zamanda bir gelişmiş ülkeden başka bir gelişmiş ülkeye doğru olmaktadır. Fakat bu zincir genel olarak gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere, oradan da gelişmiş diğer ülkelere doğru olmaktadır. Çünkü gelişmiş ülkeler sanayileşme alanında daha ileri seviyelerde olduklarından bu alanlardaki bilgin, teknisyen, uzman ve akademisyenlere daha fazla ihtiyaç duymakta ve beyin göçünü etkileyici kılan etmenlerinide kullanmaktadırlar. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemler beyin göçünün hız kazandığı dönemlerdir. Bu dönemde birçok bilim insanı ülkeleri terk etmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Nazi Almanyası'nda Yahudi bilim adamları ülkelerini terk edip başta ABD ve İngiltere olmak üzere gelişmiş ülkelere göç etmişlerdir. Alman fizikçi Marx Born, fizyolog Ernest Boris Chain, Alman bilim adamı Alfred Einstein bu dönemlerde göç eden bilim adamlarına örnek verilebilir. Beyin göçü hareketliliği 1950'li yıllardan günümüze her zaman var olmuş ve olmaya devam edecektir (Pazarcık, 2010: 18-24). Beyin göçü şeklinde yapılan göç hareketleri uluslararası göç hareketlerinin önemli bir parçasıdır (Akçapar, 2009: 109). Çünkü Uluslararası göç hareketleri de beyin göçü gibi gelişmekte olan ülkelere doğru ya da gelişmiş ülkeler arasında yapılmaktadır.

Araştırmaların çoğunda beyin göçü hareketinin OECD ülkeleri arasında bile yaşandığını göstermektedir. İngiltere hükümeti 1950 ve 1960 yılları arasında Amerika ve Kanadaya bilim insanı göçü ve teknoloji transferini geri çekebilmek için Wolfen Foundation'la bir araştırma başlatarak hem İngiltere dışındaki nitelikli, eğitilmiş İngiliz vatandaşlarını geri çekmeyi hem de başka ülkelere nitelikli insanları çekmeyi hedeflemiştir (Özdemir İ., 2009: 4).

İşgücü (emek göçü) göçü tüm göç hareketleri arasında sık karşılaşılan göç hareketlerinden biridir. İşgücü göçleri ülke sınırları içerisinde iç göçler halinde yapılabileceği gibi başka ülkelere dış göç şeklinde de yapılabilmektedir. İşgücü göç ekonomik dalgalandırmalar hızlandırdığı için hem işgücü göçü veren hemde dışarıdan işgücü alan devlet kuruluşlarının planlama çalışmalarını zorunlu kılmaktadır (Abadan, 1975: 47).

İşgücü göçü genel olarak nüfus patlaması yaşayan ülkelere nüfusu düşük seviyelerde olan ülkelere doğru yaşanmaktadır. Bu göç hareketi her iki ülkenin ekonomilerini karşılıklı düzeltmelerine yardımcı olmaktadır. İşgücü göçü alan ülkelerdeki işçi eksikliği giderilmekte işgücü göçü veren ülkeler ise işsizlik sorununu hafifletmektedir. Göçlerin hemen hemen hepsi daha rahat yaşama kavuşmak amacıyla yapılmakla birlikte her zaman ekonomi odaklı yapıldığı söylenemez. 20. yüzyıla gelince değin sağlık koşullarında yaşanan iyileşmeler, ortalama insan ömrünün uzaması, refah düzeyinin yükselmesi uluslararası turizmin gelişmesi de farklı göç hareketlerine yol açmıştır (Südaş ve Mutluer, 2010: 33-34).

Emekli göçü farklı göç hareketlerinden birisidir. Batılı ülkelerde yaşayan emeklilere, ılımlı iklime sahip ve yaşam şartları kendi ülkelerinden daha rahat olan yerler çekici gelmektedir. Türkiye’de Alanya, Didim, Kaş, Bodrum gibi tatil yörelerinde sayısı artan yabancılar yaşamaktadır (Abadan, 2017: 353).

1.2. ULUSLARARASI GÖÇ

Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan diğer bir kavram uluslararası göç hareketleridir. Bugün uluslararası göçü tanımlamak için kullanılan kavramların çoğu sosyal bilimlerden türemiş olup 19. yüzyıla dayanmaktadır. Çünkü uluslararası göç kavramı endüstri devrimi ve devrimin getirdiği sosyal-ekonomik düzenlemelerin neticesine dayanmaktadır (Öner, 2012: 13).

Uluslararası göç, başarılı bir göç sürecinin parçasıdır ve genellikle iç göçten sonraki ikinci bir adımı oluşturur (Faist, 2000: 4). İç göç yerleşilen ülke sınırları içerisinde kırdan kente ya da kentten kente doğru yapılırken uluslararası göç geçici veya devamlı yerleşmek amacıyla savaş, iç karışıklıklar ve ülkedeki politik baskılar nedeni ile ülke sınırı dışına yapılan göç hareketidir (Kaya A., 2016: 8). Günümüzde uluslararası göç, bugünün sermaye, insan ve askeri nüfuzun tarihsel akışlarının bir sonucu olarak daha yaygındır (Boza and Menjivar, 2012: 1217). Çünkü daha fazla hak ve kanuni altyapılar oluşturulmuş olup göç edecek kişilerdeki gelişim dünya sistemi içerisinde tüm hak ve özgürlüklerinin bilincinde oldukları yönündedir.

Uluslararası göç ağları gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru ya da gelişmiş ülkeler arasında yaşanmaktadır. Uluslararası göç ağlarının bu boyutu hem uluslararası arena da devletler arasındaki ilişkileri etkilemekte hem de göçe maruz kalan ülkeler de politik, güvenlik ve ekonomik sorunlara neden olmaktadır (Yaman, 2016: 99). Göçmenleri göçe siyasi istikrarsızlık, insan hakları ihlali, ekonomik sıkıntılar, can güvenliği, coğrafi vb. nedenlerle batı ülkelerine göçe yönelmekte, ailelerine maddi destek sağlayabilmek ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak istemektedirler. Uluslararası göç sonucunda ABD, İngiltere, Fransa, Hollanda, İspanya ve Almanya gibi batılı devletler ülkelerine giriş ve çıkış koşullarını yasalarla sertleştirmektedir. Giriş ve çıkış şartları sertleşince göçmenler yasa dışı göç örgütleriyle göç etmeye çalışmakta ve bunun sonucunda can ve mal kaybına uğrayabilmektedir (Taşkın, 2018: 178-179).

BM Uluslararası Göç Örgütünün göç raporuna göre 2015 yılında 244 milyon uluslararası göçmen bulunmakta ve bu uluslararası göçmen sayısı dünya nüfusunun % 3,3 lük kısmına eşit olmaktadır. Uluslararası göçmen sayısı her yıl katlanarak devam etmiştir. Günümüz itibariyle bu rakam 250 milyonu aşmış durumdadır. Ülkeler göçmen kabulü noktasında ister destekleyici politikalarla kabullensin isterse de göçmen alımını engelleyen politikalarla dışlansın uluslararası göçmen hareketliliği geçmişte olduğu gibi bugünde artarak devam etmektedir (Aydınlı, 2017: 9).

Uluslararası göç hareketliliği devam ederek artmakta sorunun çözümü sadece göç veren devletlerin göç politikalarını ve göç yönetimini iyileştirmesi değil tüm uluslararası göç aktörleriyle beraber bir düzenleme yapılmasını gerekli kılmaktadır.

1.2.1. Göç Kuramlarının Tarihsel Gelişimi

19. Yüzyılda göç konusu bilimsel tartışmaların konusu olmuştur. İngiliz coğrafyacı ve harita uzmanı George Revanstein’in 1885 ve 1889 yılında yayımlandığı The Laws of Migration (Göç Yasası) başlıklı makalesi bu konunun başlangıcını temsil etmektedir.

1.2.1.1. Ravenstein Göç Yasaları

Ravenstein 1871 ve 1888 yılları arasında İngiliz nüfus istatistik verilerini inceleyerek göç olgusuna ilişkin genel geçer yedi göç yasası ortaya koymuştur (Aydınlı, 2017: 20).

Göç olgusuna ilişkin belirlediği kanunlarını “The Laws of Migration (göç yasası)” adlı çalışmasında detaylı olarak incelemiştir. Ravenstein nüfus hareketliliklerinin kesinliğine işaret etmek için “yasa” kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Samers ise gerçekte göç yasalarının olmayacağını vurgulayarak Ravenstein göç yasalarının ampirik genellemeler oldukları için güvenilmeyeceğine işaret eder (King, 2012: 12). Ravenstein çalışmasındaki temel amacı göçün genel geçer prensiplerini belirterek göçün kavramsallaştırılması ve kuramsallaşmasında sonraki çalışmalar üzerinde etkili olmaktır (Gurieva and Dzhioev, 2015: 102).

Ravenstein'in göç yasaları:

- Göç hareketleri genel olarak kısa mesafelere doğru yapılmaktadır. Uzun mesafeli göç hareketleri ise ticaret ve sanayi merkezlerine doğru yapılır (Abadan, 2017: 52). Uzun mesafeli göçleri kısa mesafeli göçlerle oluşan yoğun göç hareketleri doğurur. Göç edilen sanayi ve ticaret merkezlerindeki yerli nüfuzun yoğunluğu bu merkezlere yönelen göç hareketlerinin de yoğunluğunu belirlemektedir. Diğer bir deyişle de iş imkanlarının yoğunluğu ve göç edilen kentteki nüfuzun yoğunluğu, göçün yoğunluğunu belirlemektedir (Çağlayan, 2006: 69).
- Göç hareketleri tarımsal alanlardan sanayi ve ticaret bölgelerine doğru yapılmaktadır. Göçler diğer bir deyişle daha az gelişme düzeyine sahip kırsal alanlardan daha gelişmiş merkezi kent alanlarına doğru yapılmaktadır (Kubiciel-Lodzinska, 2012: 29).
- Üçüncü göç kanun emme ve yayılma sürecidir ve bu süreçte ulaşılmak istenilen bir amaç bulunmaktadır. Göç hareketi tek bir amaçla yapılmaz yani bireyler sadece yer değiştirmek amacıyla göç etmezler. Bu amacın arkasında ekonomik ve ticari faaliyetler göçün yayılma sürecini destekler. Sanayinin geliştiği ülkelerde işgücü göçü açığı olduğundan sanayi kentleri göçü emmektedir (Çağlayan, 2006: 70).
- Ravenstein dördüncü göç kanunu cinsiyet üzerine kurgulamaktadır. Bu yasaya göre kısa süreli göçler uzun süreli göçlere göre daha yaygındır. Kısa süreli göçlerde kadınlar daha yaygın iken uzun mesafeli göçlerde erkekler daha yaygındır (Alexander and Steidl, 2012: 226). Cinsiyet ayrımını yurtiçi ve yurtdışı göç ayrımıyla açıklamaktadır.
- Beşinci göç kanunu göçmenlerin doğrudan göç etme eğiliminde olduklarını vurgulamaktadır. Uzun mesafeli göçlerde göçmenlerin göç etme yönü büyük sanayi ve ticaret merkezlerine doğru yapılmaktadır (Çağlayan, 2006: 70).
- Altıncı göç kanunu Ravenstein'e göre göç akımları doğası itibarıyla zincirleme olarak ilerler ve her göç akımı karşıt bir göç akımını doğurmaktadır (Aydınlı, 2017: 21).
- Yedinci göç yasasına göre kırsal alanda yaşayanların göç eğilimi kentsel alanda yaşayanlara göre daha fazladır (Özcan, 2017: 189).

1.2.1.2. Stouffer’ın Fırsatlar Teorisi

S.A. Stouffer 1940 yılında Amerikan Sosyoloji Dergisi’nde yazdığı “Kesişen Fırsatlar: Hareketlilik ve Mesafeye İlişkin Bir Teori” isimli makalesinde, Ravenstein çalışmalarından itibaren göç ve mesafe arasında yakın bir ilişki olduğu ortaya koymuştur. Çoğu göç araştırmacılarına göre göç kısa mesafeli yapılmakta, çok az insan uzun mesafelere göç etme eğilimi göstermektedir (Stouffer, 1940: 845).

Stauffer ise mesafe kavramına dikkat çekmekte ve daha detaylı incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Stouffer’e göre kentlerin pull (çekici) ve push (itici) faktörleri değerlendirilirken mesafe faktörünün gözönüne alınmamasının verimli analizler ortaya çıkarmayacağını belirtmektedir. Kentlerin çekiciliğinin yanında mesafeninde önemli bir etken olduğunu belirtir (A.g.e.: 846). Bu kuram kentlerin çekici veya iticiliğinin mesafe ile birlikte değerlendirmesini “kesişen fırsatlar” kavramıyla açıklamaktadır (Özcan, 2017: 190). Stouffer’in kuramına göre belli mesafeye göç eden bireylerin sayısı ile göç ettiği mesafedeki fırsatlar arasında doğru, kesişen fırsatlar arasında ise ters orantı vardır. Diğer bir ifade ile belli mesafeye göç edecek insan sayısı ile göç ettiği mesafedeki fırsatların artış yüzdesi doğru orantılıdır (Stouffer, 1940: 846).

1.2.1.3. Lee’nin İtme Çekme Kuramı

E. Lee 1966 yılında “Göç Kuramı (A Theory of Migration)” adlı çalışmasında Stouffer’in kavramlarını geliştirerek göçe neden olan etkenleri, menşe yerle ilgili, hedef yerle ilgili, kesişen fırsat ve kişisel etkenler olarak dört kategoriye ayırmıştır. Göç, hedefinde olan yerle ilgili çekici etmenler ve menşedeki itici etmenlerden kaynaklanmaktadır. Bunların dışında artan nüfus, yaşam standardının düşmesi, işsizlik ve siyasi baskılar itici etmenler arasında göç alan yerlerin emek talebi, ekonomik fırsat ve siyasi özgürlük alanları ise çekici faktörler arasında sayılmaktadır (Sert, 2012: 31).

Lee bu kuramının adını itici ve çekici faktörler olarak adlandırmış ve göç kuramı çalışmasında dört faktör belirlemiştir. Bunlar (Lee, 1996: 50):

- Göç veren bölgeyle ilgili faktörler
- Hedef bölgeyle ilgili faktörler
- Müdahale engelleri
- Kişisel faktörler.

Tablo 1.2: Menşe Yer ile Hedef Bölge Arasındaki Etkileşim

0 0 + + - - + + 0 0 + - + + + - - 0 0 0		0 0 + + - - + + 0 0 + - + + + - - 0
Menşe Ülke	Engeller	Hedef Bölgeyle İlgili

Kaynak: Çağlayan, 2006: 73

İtme çekme kuramına göre hem göç veren hem de hedef bölgede bir takım itici ve çekici faktörler vardır. Tabloda da görüldüğü gibi “0” nötr faktörleri yani etkisiz faktörleri, “+” olumlu faktörleri, “-” olumsuz faktörleri temsil etmektedir. Nötr faktörler göç sürecinde hepsi için aynı etkide olan faktörler, olumlu faktörler göçe çeken faktörler iken olumsuz faktörler göçe iten faktörlerdir (Çağlayan, 2006: 73). Bu kuram yapısı itibariyle göçe neden olan itici ve çekici faktörler kişisel ve görecelidir (Özcan, 2017: 173).

1.2.1.4. Petersen’in Göç Tipolojisi

W. Petersen (1958) “ A General Typology of Migration” isimli çalışmasında göç konusunda detaylı inceleme yaparak bireylerin göç kararı almasında yalnızca itme-çekme faktörü değil aynı zamanda bireysel ve sosyal faktörlerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur (Çağlayan, 2006: 75).

Petersen araştırmalarında itme çekme faktörlerinin altında yatan faktörleri araştırmıştır. Tarihsel sürecin döngüsünden bahsederek belli bir dönemde göçe itmeye neden olan döngünün belirli bir dönemde de çekmeye neden olacağını ifade etmiştir. Ekonomik faktörlerin göçlerde önemimli etken, ekonominin göçü nasıl etkilediği ve göçün anlaşılıp sınıflandırılmasında önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ekonomide yaşanan sıkıntılar toplumdaki alt, orta ve üst sınıfların farklı tepkilerine yol açmaktadır (A.g.e.: 75). Petersen 1958 yılında yayınladığı makalesinde göçü ilkel, zorunlu, serbest ve kitlesel olarak dörde ayırmış ve daha sonra beşinci göç tipi olarak yönlendirilmiş göç tipini eklemiştir.

- İlkel Göç; çevrenin itmesi sonucunda oluşan göçlerdir. Kuraklık, olumsuz hava şartları gibi çevresel nedenlerden dolayı göçe itilen göçebe toplumlar bu kapsamdaki göçe girmektedir. İlkel göç, insanların doğal güçlerle başa çıkamaması sonucunda ortaya çıkan harekettir. Bu göç itme ve çekme etkisiyle ortaya çıkmaz itme ve kontrolün karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıkmaktadır (Jansen, 1970: 55).
- Zorunlu Göç ve Yönlendirilmiş Göç; Petersen ilk göç tipinde göçün nedenini doğanın yarattığı baskı olarak görürken zorunlu ve yönlendirilmiş göçün nedeni ise sosyal durumun yarattığı baskı olarak görmektedir. Göç edip etmeme kararı göçmenlerin elinde bulunan etmenlere bağlı olduğu kabul edilir. Yönlendirilmiş göçte birey ya da gruplar göç etmek için karar verme mekanizmasını kendi ellerinde bulundurmaktadır. (Çağlayan, 2006: 75-76). Zorunlu göç, devlet ya da benzer kurumların göçe itmesi sonucu oluşan göçtür (Özcan, 2017: 194). Bu göç tipinde göçmenler kendi iradeleri dışında dış güçler tarafından göçe zorlanmaktadır.
- Serbest Göç; şimdiye kadar'ki göçlerde göçmen iradesi nispeten önemsiz bir faktördür. İlkel göç fizyolojik ihtiyaçların giderilememesi sonucu gerçekleşirken zorunlu göçte göçmenler göçe zorlanır. Serbest göç tamamen göçmenin kendi iradesiyle gerçekleştirdiği göçtür (Jansen, 1970: 62).
- Kitlesel Göç; bir ülke ya da bölgeden başka bir ülke ya da bölgeye doğru çok sayıda insanın göç etmesidir. Kitlesel göçler teknoloji ve ulaşım ağlarında yaşanan gelişmelerle birlikte artmıştır. Bu göç tipinde göç artık bireysellikten çıkıp topluca yapılan bir eylem haline gelmiştir (Özcan, 2017: 194).

Petersen'in beş göç tipolojisi dünyada göçün değişimi ve gelişimini göstermekte ve göçe neden olan faktörlere itme çekme faktörü dışında bireysel ve toplumsal etkenleri de katarak değerlendirmesi ilk göç çalışmaları için önem arz etmektedir.

1.2.2. Günümüzde Uluslararası Göçe İlişkin Kabul Gören Kuramlar

19. yüzyılda göçü tek boyutlu ve dar kapsamlı açıklama eğilimlerinin ardından 20. yüzyılda göç çalışmaları bilim adamları ve toplumbilimciler tarafından geniş boyutlarda ve farklı kavramlar geliştirilerek açıklanmaya ve kuramlar oluşturulmaya başlanılmıştır.

Göç kavramı çok boyutlu ve farklı disiplinleri içermesi nedeniyle ancak bu farklı disiplinlerin değerlendirmeleri ve kuramsal tartışmaların sonucunda daha farklı boyutlar ve anlamlar kazanacaktır. Bu açıklamalardan da hareketle göç olgusunun 20. yüzyıldan itibaren dönemin ekonomik, siyasi ve kültürel belirleyicileri tarafından teorik çerçevesi oluşturulup açıklanmaya başlanmıştır. Ravenstein'in İngiltere de nüfus istatistiklerine dayanılarak oluşturduğu göç yasaları, bu teorik çerçevenin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Göç olgusu farklı nedenlere dayandığı için tek bir teori çerçevesinde iredelenememekte ve buda farklı kuramsal modellerin geliştirilmesinde gerekli kılmaktadır (Abadan, 2017: 53).

Tablo 1.3: Göç Teorilerinin Anahtar Kavramları

GÖÇ TEORİLERİ	ANAHTAR KAVRAMLAR	
Neoklasik Ekonominin Makro Kuramı	Emek arz ve talebi	Ücret farklılıkları
Yeni Ekonomi Kuramı	Geliri arttırmak için faydayı artırma, riskleri azaltma	Sigorta, vadeli piyasalar, göreceli yoksulluk
Neoklasik Ekonominin Mikro Kuramı	İtme-çekme faktörleri	Bireysel fayda ve maliyet analizi
İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı	Sanayileşmiş ülkelerin işgücü talebi	Sermayesi yoğun sektörde vasıflı eleman, yoğun olmayan sektörde vasıfsız eleman
Dünya Sistemleri Kuramı	Sermaye dolaşımı	Sömürgecilik küreselleşme
İlişkiler Ağı Kuramı	Sosyal sermaye	Azalan maliyet, risk
Kuramsal Kuram	Yasadışı göç	Devletindenetlemede zorlanması
Göç Sistemleri Kuramı	Makro-mikro ilişki	Ekonomik yakınlık

Kaynakça: Kahraman ve Çalışkan, 2015: 480

1.2.2.1. Neoklasik Ekonominin Makro Kuramı

Uluslararası göç kuramlarının ilk bilinen kuramı ekonomik gelişme sürecinde işçi göçlerini açıklamak için geliştirilmiştir. Bu kurama göre uluslararası göçler iç göçler gibi emek arz ve talebi arasındaki coğrafi farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Massey vd., 1993: 433).

Emek fazlasına sahip ülkeler, düşük ücret piyasasına sahipken sınırlı emek kaynağına sahip ülkelerde ise ücret düzeyi yüksektir. Ücret farklılığından dolayı da kendi ülkelerinde düşük ücret alan göçmenler yüksek ücretli ülkelere göç etme eğilimi göstermektedir (Abadan, 2017: 53).

Bunun sonucunda da emek zengini olan ülkelerde emek arzı artıp ücretler düşerken emek yoksulu ülkelerde ise emek arzı düşer ücretler yükselir. Yüksek niteliklere sahip işçiler sermayesi zengin olan ülkelerinden kalkarak bilgi ve becerilerinin karşısını alabilecekleri sermaye yoksulu ülkelere göç etmektedir (Massey vd., 2014: 13-14). Sonuç olarak yoksul ülkelerde işgücü arzının azalması ücretleri yükseltmekte zengin ülkelerde ise işgücü arzı artar ve ücretler düşer ve böylece sermaye ve emek arasındaki farklar dengelenir (Robinson, 2005: 5).

Neoklasik ekonominin makro kuramıyla ilgili varsayımlar (Abadan, 2017: 54):

- Uluslararası göç hareketlerinin temeli ülkeler arasındaki ücret farklılığından kaynaklanmaktadır. Ülkeler arasında ücret farklılığı ortadan kalktığı takdirde uluslararası göç hareketleri de sona erecektir.
- Uluslararası göç hareketleri işgücü piyasalarına bağlı olmaktadır.
- Uluslararası göçlerde nitelikli işgücünün yer değiştirme hareketi niteliksiz işgücünün yer değiştirme hareketinden farklı nitelikte olmaktadır.
- İşgücü gönderen kaynak ülkeler ve kabul eden hedef ülkelerin devletlerine düşen temel görev, işgücü piyasalarını düzenlemek ve aynı zamanda denetlemektir.

1.2.2.2. Neoklasik Ekonominin Mikro Kuramı

Neoklasik ekonominin mikro kuramı, Sjaastad, Borjas ve Todaro'nun makro ekonomik modele koşturarak geliştirdikleri modeldir. Bu kurama göre bireyler göç etme kararı almadan önce fayda ve maliyet analizi yaparak maksimum fayda ve minimum maliyet sağlayan ülkelere göç etme eğilimi göstermektedir. Yani bireyler rasyonel düşünce sistemlerini temel alarak daha yüksek kazanç sağlamayı umdukları yerlere göç etmeye karar vermektedirler (Abadan, 2017: 54). Bireyler göç sürecinde çeşitli alternatifleri göz önünde bulundurur ve göç sürecini düzenleyen hukuki ve mali kısıtlamaya göre de kendileri için en uygun olan seçeneği seçerler (Borjas, 1989: 460).

Uluslararası göç, insan sermayesinin yatırım biçimi olarak kabul edilir ve bireyler bilgi ve becerilerini kullanabilecekleri ve üretken olabilecekleri yerlere göç etmeden rasyonel düşünce sisteminde göz önüne alarak göç etmenin bazı maliyetlerine de katlanmaktadır.

Yolculuk ve taşınmanın maddi maliyeti, yeni bir dil öğrenme maliyeti ve iş ararken hayatını idame ettirmenin maliyeti, yeni bir kültür öğrenme ve yeni ilişkiler kurarken yaşanan psikolojik sıkıntıları vardır (Massey vd., 2014: 14). Özellikle göç edilen ülkeye yasal olmayan yollarla girecek kişiler bunun da maliyetini göz önünde bulundurmalı ve tüm fedakarlık ile yatırımlar fayda-maliyet analizi yapıldıktan sonra göçmene en yüksek kar sağlayacağı ülke tercih edilmelidir (Abadan, 2017: 54).

Neoklasik kuramın mikro yaklaşımı bireylerin göç kararını sosyal sermayelerini maksimum düzeyde kullanma ve faylanma isteğinin etkisiyle rasyonel olarak belirtmekte ve bireyler tam bir farkındalıkla fayda ve maliyet analizi ile kendi istekleriyle göç sürecine katılmaktadır. Makro ekonomik teoriye göre göçe işgücü piyasalardaki dengesizlikler neden olmakta, mikro ekonomik teoriye göre ise göçü bireysel tercihler etkilemektedir. Mikro ekonomik modelde beşeri sermayeye vurgu yapılmaktadır. Bireyler insan sermayelerini en verimli kullanabilecekleri ülkelere göç ederler ve beşeri sermayelerini en iyi kullanabilecekleri ülkeler arasında mali hesaplamalar yaparak göç edeceği yeri belirlerler (Güllüpnar, 2012: 60-61).

Neoklasik ekonominin mikro kuramıyla ilgili varsayımlar (Abadan, 2017:54):

- Uluslararası göç hareketleri bireylerin maliyet hesaplaması ve kar elde etmesi düşüncesi sonucunda ortaya çıkmaktadır.
- Göç kararının alınmasının temelinde, işgücü piyasaları arasındaki dengesizlikten yatmaktadır.
- Uluslararası göç hareketliliği kazanç ve istihdam arasındaki farklılığa dayanmakta ve ülkelerin kazanç ve istihdam oranları farklı olduğu hallerde uluslararası göç hareketliliği ortaya çıkmaktadır.
- Göçmenlerin göç edilen yerde sahip olduğu deneyim/tecrübe, işbaşı eğitimi ve dil bilgisi gibi birtakım kişisel beceri ve bilgiler gibi niteliklere sahip olması iş bulma olasılığını artıran unsurlardır.
- Göç alan ve kabul eden ülkelere düşen temel görev, kazançları etkileyecek gerekli önlemleri almak ve denetlenmesini sağlamaktır.

1.2.2.3.Yeni Ekonomi Kuramları

Neoklasik ekonomik kuramların temelinde, göçmenlerin sadece kendisini ekonomik bir birim olarak görüp bireylerin özel çıkarları çerçevesinde dışarıdan bir etkiye maruz kalmadan göç etme kararı aldıkları bulunmaktadır. 1990'lı yıllarda Oded Stark tarafından geliştirilen yeni ekonomik kurama göre göç etme kararı bireylerin tek başına verebileceği bir karar değildir. Göç etme kararı bazen bir hanedeki tüm fertler, bir topluluğun tüm üyeleri gibi birbiriyle ilişkili olan kişilerce alınır (Güllüpınar, 2012: 62). Tek birey kararı ile değil bir hanedeki tüm üyelerin kararı ile alınan göç hareketleri sadece gelirin üst düzeye çıkarılmasında rol oynamamakta, gelirle ilgili risklerin ortadan kaldırılması ve yerel piyasadaki başarısızlıkların giderilmesinde de etkin rol oynamaktadır (Abadan, 2017: 55). Aile ve hanehalkının ekonomik refahlarını kontrol etmek için uygun konumda oldukları ve emek kaynaklarını alan ve zamana yaydıkları görülmektedir (King, 2012: 23).

Göç kararı hane halkının tüm bireylerinin kararını içeren aile kararıdır ve göçlerde bireyin değil aile ve hane halkının karar ve davranışı önemlidir. Göç kararı almak ailenin gelir kaynakları arasında bir değişikliğe gitmektir ki bu da uluslararası göçler için portföy yatırım kararıdır. Göç kararının alınması nedeni ailenin refahıdır ki bunun için de hem kadın hem de erkek ortak bir portföy sağlamaya çalışmaktadır (Güllüpınar, 2012: 63).

Yeni ekonomi kuramları, az gelişmiş ülkelerde hane halkının ekonomik krizler karşısında farklı stratejiler uygulayarak ailelerin gelir kaynaklarını bireylerden daha etkin kullanabileceğini savunmaktadır. Bu kuramda bireylerin kimi kendi yerel ekonomilerinde iş bulmakta kimi yurtiçi göçleriyle ülkenin farklı kesimlerinde iş bulmakta kimi ise uluslararası göçlerde kendi ülkeleri dışına göç ederek iş imkanı bulmaktadır. Hane halkının bu şekilde elde ettiği kazançlar hem aile içinde ki mali krizlere hem de ülkedeki mali krizlere parasal yarar sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise kredi ve sermaye piyasaları bireylere yeni yatırım yapma olanağı sunmaktadır. Yeni ekonomi kuramının ana fikri gelirin kaynağıdır. Bu teori hane halkının geliri artmasa bile ailedeki tüm bireylerin girişimleriyle yeni gelir kaynağı oluşturula bileceğini savunur (Abadan, 2017: 56).

Yeni ekonomi kuramıyla ilgili varsayımlar (A.g.e.: 56-57):

- Göç kararının alınmasında sadece birey değil aile, hane halkı veya birliktelik gösteren diğer topluluklarda ana birim olarak kabul edilmektedir.
- Uluslararası göç hareketliliğine sadece işgücü piyasaları arasındaki ücret farklılıkları yol açmaz. Hane halkının ücret farklılığı dışındaki durumlarda da göç kararı alabilir. Bireylerin göç etme arzusu ülkeler arasındaki ücret farklılığı sona erse bile devam etmektedir.
- Hükümetlerin uluslararası göç hareketliliğine yönelik düzenlenen politikalar sadece işgücü piyasasını etkileyen politikalar değil aynı zamanda sermaye ve sigorta piyasalarında etkileyen politikalarlardır.
- Göç veren ülkelerin gelir dağılımıyla ilgili politikaları hane halkının görece yoksulluklarını etkileyerek, onların göç etme isteğini etkileyebilir.

1.2.2.4. İkiye Bölünmüş Emek (İşgücü) Piyasası Kuramı

İkiye bölünmüş emek (işgücü) piyasası kuramına göre göç hareketleri sanayi toplumlarının işgücü taleplerinden doğmaktadır. Bu kuramın güçlü savunucularından olan Piore'ye göre uluslararası göç, gelişmiş ekonomi ve sanayiye sahip olan ulusların emek (işgücü) ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır (Massey, vd., 2014: 20). Gelişmiş sanayi ve ekonomiler hem emek piyasası açısından hem de işletme düzeyinde sermaye yoğun olan sektörler açısından, iş ile emek yoğun olan sektörlerde iş yoğunluğuna bağlı olarak işgücü piyasasında ikili bir yapı ortaya çıkarılırlar. Birinci sektörde çalışan işçiler, teknolojik donanımlarla çalışan ve yaptıkları işler yüksek bilgi, hareket ve yetenek gerektiren nitelikli işlerdir (Toksöz, 2006: 18).

İşverenler bu nitelikli işçilerden kolay kolay vazgeçemezler çünkü onlara yatırım ve zaman harcarayarak eğitmiştir. Bu kuramda sermaye ve nitelikli emek gücü birbirinin tamamlayıcısıdır. Fakat iyi bir ekonomiye sahip olmayan sektörlerde durum tam tersidir. Çünkü nitelikli emek çalışmamakta ve ekonomik kriz dönemlerinde işlerine rahatlıkla son verilebilmektedir (A.g.e.: 18). Göç hareketleri göç veren ülkelerdeki işsizlik ve düşük ücret gibi itici faktörlerden değil göç kabul eden ülkelerdeki emek ihtiyacından kaynaklanan çekici faktörlerden kaynaklanmaktadır (Massey vd., 2014: 20).

Bazı ülkeler özellikle gelişmiş ekonomiye sahip olan ülkeler birtakım nedenlerden dolayı yerli işçilerini reddederek göçmen işçi çalıştırmalar. Çünkü ikili emek teorisi gelişmiş ülkelerdeki yerli işçileri vasıfsız, ruhsuz ve düşük prestijli olarak görürken yabancı işçiler için yoğun bir talep vardır (Arango, 2000: 288).

Emek talebi ileri düzeyde sanayileşmiş ekonomi ve toplumların dört temel özelliğinden kaynaklanmaktadır.

1-Yapısal Enflasyon: Bu kurama göre ücret basit bir şekilde sadece arz ve talebi ifade etmez, aynı zamanda ücret karşılığında yapılacak işe bağlı olan statü ve itibarı da belirler ve yansıtır. İşverenler bazı meslek gruplarında çalışan vasıfsız işgücüne ihtiyaç duyduklarında bu statüdeki işçilere yüksek ücret ödeyemez ve ödemesi halinde ise statüye bağlı olan hiyerarşi sarsılacağı için her kademedeki çalışan işçilerde yüksek ücret isteyecektir. Bu durumu çözmenin yolu ise ücretleri düşük tutmak ve düşük ücrete razı olan işgücünü başka ülkelerden emek göçleriyle karşılamak olacaktır (Abadan, 2017: 58).

2-Motivasyon Sorunları: İnsanlar yalnızca gelirlerini artırmak için çalışmazlar, toplumdaki statüleri de aynı zamanda önemlidir. İşçilerin mesleklerindeki hiyerarşileri toplumsal statü ve statülerinin devamı için önemli olduğundan aynı zamanda motivasyonlarını arttırmaktadır. Fakat meslek hiyerarşisinin alt kademesinde çalışanlar için toplumda statü ve motivasyon sorunu yaşamaktadırlar. Gelişmiş ekonomilerde göçmenler, göç sürecinin başlarında motivasyon ihtiyacı karşılamaktadırlar. Ayrıca göçmen işçiler kendilerini göç ettikleri toplumun bir üyesi olarak görmekte ve yurtdışında çalışmanın ve ülkesine döviz göndermenin onur ve statüyle kendi anavatanının bir üyesi olarak motive olmaktadır (Massey, vd., 1993: 441-442).

3-Ekonomik Düalizm: Gelişmiş ekonomilerde emek ve sermaye arasındaki ikililik aynı zamanda ikili emek piyasası ortaya çıkarır. Sermaye üretimin sabit faktörlerinden biridir. Talep dalgalanmaları karşısında etkisiz kalabilir fakat tamamen hesap dışı bırakılmaz. Sermaye sahipleri her zaman işsizlik maliyetini karşılamakla yükümlüdür. Emek ise talep düşünce serbest kalan değişken faktördür. Sermaye sahipleri sürekli talebi ekipman maliyetlerini idame ettirecek düzeyde sabit tutmaya çalışırken, dalgalanan talepleri dışarıdan emek getirerek karşılamaya çalışır. Böylece sermayesi yoğun yöntemler temel talepleri karlamak için kullanılır, işgücü yoğun olan yöntemler değişken ve mevsimsel talepleri karşılamak için kullanılır.

Bu durum işçiler arasında işgücünün ikiye ayrılmasına yol açar (Massey, vd., 2014: 22). Sermayesi yoğun olan birincil sektördeki işçiler teknik donanım ve iyi aletlerle çalışan nitelikli işlerde çalışırken emek yoğun olan ikincil sektördeki işçiler niteliksiz işler yapmaktadır (Abadan, 2017: 60). İşgücü piyasasında sermaye ve emek arasındaki bu ikilik “bölünmüş emek piyasası” ortaya çıkarmaktadır.

4-Emek Arzı Demografisi: Pazar ekonomilerine hakim olan emek ve sermaye arasındaki ikilik, meslek hiyerarşileri arasında motivasyon eksikliği, düşük ücretle çalışma, artan enflasyonla, istikrarsızlıkla istekli olan işçilere yönelik talebi artırır.

Bu talebi geçmişte kadınlar ve gençler tarafından karşılanmaktaydı. Kadınların işgücüne katılımı ilk çocuğa denk ya da çocuklar büyüdüktan sonra aile bütçesine yardım sağlama şeklindeyken, gençler ise ekstra para kazanmak tecrübe edinmek gibi nedenlerle işgücüne girip çıkmışlardır (Massey vd., 2014: 22-23). Bu durum gelişmiş ekonomi toplumlarında zamanla değişmiştir. Kadın işgücüne katılmayı aile geçiminin yanı sıra sosyal statü elde etmek içinde başlamış, genç toplulukları üreten örgün öğretim genişlemiştir.

İkiye bölünmüş emek piyasası kuramıyla ilgili varsayımlar (Massey vd., 2014: 24):

- Göç hareketleri büyük oranda talebe bağlıdır ve gelişmiş ekonomilerdeki işverenler tarafından veya onların yararına göç hareketinde bulunan hükümetler tarafından başlatılır.
- Uluslararası göçmen işçi istekleri ekonomilerindeki yapısal ihtiyaçlar ve ücret önerilerinden ziyade istihdam uygulamalarından ileri geldiği için uluslararası ücret farklılıkları emek göçünün gerçekleşmesi için ne zorunlu ne tek başına yeterli bir koşuldur.
- Göçmen işçi alımı yapan ülkelerdeki yerli işçiler göçmen işçi artışına tepki vermezler çünkü göçmen işçi azalması ücretlerini yükseltmez. Ücret düzeylerini belirleyen faktör toplumsal ve kurumsal mekanizmalardır.
- Ücretlerin artışını önleyen toplumsal ve kurumsal mekanizmalar ücret düşüklüğünü önleyememektedir. Bu durum düşük ücretli işçiler için göçmen arzının artmasıyla daha da düşebilir.

- Hükümetler ücret ve istihdam alanlarında yapacakları politikalar ile uluslararası göçe pek etki etmemekte, bu talebi etkileyebilmek için ekonomik yapılarda değişiklikler gerekmektedir

1.2.2.5. Dünya Sistemleri (Merkez-Çevre) Kuramı

Merkez-çevre kuramı ve bağıllık ekolü olarak da adlandırılan dünya sistemi kuramı Samir Amin, Immanuel Wallerstein ve Andre Gunder Frank gibi düşünürler tarafından geliştirilen bir kuramdır (Çağlayan, 2006: 78). Kökenleri Marksist politik ekonomiye dayanan bu yaklaşım dünya ekonomisinde ekonomik ve siyasi gücün adaletsiz dağılımını vurgulamaktadır. Bu kurama göre göç, kapitalizmin yayılmacı doğasına bağlı olarak sermaye için ucuz emeğin yayılmasının sonucunda gerçekleşir (Toksöz, 2006: 18-19).

Merkezde bulunan kapitalist ağlar, çevrede kapitalist olmayan toplumların içine sızmaya başlayınca göç etmeye başlarlar. Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya gibi kapitalist ekonomiler giderek merkezden uzaklaşmakta dünya nüfusunun büyüyen kısmı da pazar ekonomisine dahil edilmekte ve çevredeki hammadde, toprak ve emek pazar ekonomisinin denetimi altına girerek göç akımlarına neden olmaktadır (Abadan, 2017: 61). Dünya Sistemleri teorisine göre uluslararası göçün belirleyicileri arasında sadece küresel ekonomi ve politika yoktur aynı zamanda ideolojik, tarihsel ve kültürel bağlantılarda belirleyici olmaktadır (Sert, 2012: 36-37).

Kapitalist ekonomilerin sahibi ve yöneticileri kar ve yüksek kazanç elde etme arzusu ile arazi, hammadde, işgücü ve yeni pazarlar elde etmek için çevrelerindeki fakir ülkelere yayılmaktadır. Kapitalist çiftçiler yüksek oranda kar elde etmek ve çevredeki mal piyasalarıyla rekabet edebilmek için toprak mülkiyetini sağlamlaştırmaya, üretimi planlamaya, ihracata yönelik üretime ve yüksek getirili tohum ile gübre kullanmaya çalışır. Kapitalist çiftçilerin geçime dayalı olan geleneksel tarımdan ihracata yönelik tarıma geçmesiyle beraber geleneksel ekonomik ve sosyal ilişkileri zayıflamış ve kapitalist olmayan küçük çiftçiler pazardan dışlanmışlardır. Bu dışlanma sonucunda birçok tarım işçisinin işsiz kalması emek göçünü hızlandırmıştır (Massey, vd., 1993: 445).

Küresel pazarda satışa sunmak için hammaddelerin üretimi, ücretli işgücüne dayanan sanayi yöntemlerini gerektirir. Bu durum gelişmekte olan ülkeler de emeğin pazara sunulmasını ve göç etme arzusunı artırır (Abadan, 2017: 62).

Merkez kapitalist yatırımcılar gelişmekte olan ülkelere düşük ücret oranlarından yararlanan montaja dayalı fabrika kurmaktadır. Fabrikada çalışacak işçilere yönelik talep yerel piyasaları güçlendirirken geleneksel üretici ilişkilerini zayıflatmaktadır. Çünkü montaj fabrikalarında istenilen emek kadın işgücüdür ve bu durum işgücünün kadınlaşması erkeklerin iş bulma olanaklarının da zayıflaması sonucunu getirir. Bu işlede çalışma şartlarının zor ve düşük ücretli olması kadınların yeni iş arama eğilimini artırır (Massey vd., 2014: 25). Fabrikaların da işçi tercihini kadınlardan yana tutması erkeklerin iş bulma olasılığını zayıflatarak göç etmeye hazır büyük bir erkek nüfusu ortaya çıkarır.

20. yüzyıldan itibaren çok uluslu şirketler ve yabancı yatırımların artmasıyla zaten hızlı olan bu süreç küreselleşmeyle birlikte daha da hızlanmış. Küreselleşmeyle birlikte tarımsal üretim dönüşüm geçirerek, küçük üretim birimlerini de yok etmiştir. İhracata dayalı sanayileşmeyle ucuz işgücüne duyulan talep iç ve dış göç artışına neden oldu. Bu anlamda “küresel metropollerde” uzman işgücüne talep artarken diğer yandan yerli halkın yapmaya yanaşmadığı ikincil sektörde iş alanları içinde vasıfsız göçmen işgücüne talepte devam etmektedir (İçduygu, 2014: 39).

Dünya sistemleri kuramının varsayımları özetle şöyledir (Adadan, 2017: 63-64).

- Uluslararası göç hareketi gelişmiş ülkelerin kapitalist piyasa düzeninin çevre ülkelere yayılmasının sonucudur.
- Uluslararası mallarla sermayenin akımı ve uluslararası işgücü akımı tek yönlüdür. Ulusötesi göç hareketlerini doğuran kapitalist yatırımlar çevre ülkelerde göç etmeye hazır nüfus yaratmaktadır.
- Uluslararası göç geçmişte sömürgecilik yapan devletlerle onların eski sömürgeleri arasında başlamakta ve bu dönemlerde kurulan kültürel, idari, ekonomik, sosyal iletişimi kapsayan bu bağlar göç sürecini kolaylaştırmaktadır.

- Uluslararası göç hareketi, pazar ekonomisinin küreselleşmesi sonucunda ortaya çıktığı için bu hareketi engellemenin yolu hükümetlerin deniz aşırı yatırımları ve çok uluslu şirketlerin ekonomi yönlü faaliyetlerinin denetlenmesi ile politikaların düzenlenmesidir.
- Kapitalist ülke ekonomileri, sınır ötesine yaptıkları yatırımlarını korumak ve küresel pazarın gelişimini desteklemek için askeri ve siyasi müdahalelerde bulunarak merkez ülkelere yönelen göç hareketlerini etkileyecektir.
- Uluslararası göç, ülkeler arasındaki istihdam oranı ve ücret farkıyla çok az ilişkilidir. Bu akım küresel pazar yapısı ve dinamiklerle ilgilidir .

1.2.2.6. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı

Neoklasik kuramlar, yeni ekonomi kuramı, ikiye bölünmüş emek piyasası kuramı ve dünya sistemi kuramı uluslararası göçün neden ortaya çıktığını incelemektedir. İlişkiler ağı kuramı uluslararası göçü zaman ve mekan açısından incelemektedir. Çağlayan (2006: 85)'a göre, her göç hareketinin karakteristik bir özelliği bulunmakla birlikte günümüzde yaşanan göç hareketleri birçok faktörün etkisiyle yapılmaktadır. Bu yönüyle de ilişkiler ağı kuramı göç ve göçmene yaklaşımıyla diğer göç kuramlarından ayrılmaktadır. İlişkiler ağı kuramı, göçmenler, eski göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarını ifade eder. Bu tür bağlar insanları cezbeden, gerektiğinde yardım almak, iş bulmak gibi konularda yararlanılan sosyal sermayedir. Toplumun parçası olan göçmen zamanla göç ederek göçü yaymaktadır (Abadan, 2017: 64). Özellikle bir yere ilk defa göç eden göçmenler yararlanabilecekleri hiçbir ilişkiler ağı yoktur ve özellikle bir ülkeye yasadışı yollarla giriliyorsa göç süreci daha da masraflı olacaktır. Akrabalık ve dostluk ilişkilerinin doğası gereği göçmen ilk defa gittiği yerde ilişkiler ağı yoluyla yeni insanlar grubu kurmakta. İkinci grup göçmenler, göç ettikleri yerde ilk göçmenlerin kurduğu akraba ve arkadaşlık ilişkilerinden yararlanmaktadır (Massey vd., 1993: 449). Jeff Crips (1999: 5-6)'e göre uluslararası göç, göçmen ilişkiler ağına bir dizi önemli işlevler meydana getirmektedir. Göçmen ağlarının ilk işlevi bilgidir. Kurulan bilgi ağıyla göçe katılacak kişilerin giriş, hedef ülkenin sınır dışı etme politikaları ve sosyal yardımlar hakkında bilgi edinmektedirler. Göçmen ağlarının ikinci işlevi finansal kaynaktır. Bu işlev göçmenlerin hedef ülkeye varma maliyeti ve bu maliyetin azaltılmasına ilişkindir.

Uluslararası göçmen ağlarının üçüncü işlevi göçün düzensiz ve gizli yapıldığı durumlarda yasa dışı organizasyonlara zemin hazırladığıdır.

İlişkiler ağı kuramının varsayımları (Abadan, 2017: 65):

- Göçmen ilişkiler ağı ile göçmenler göçe özenmekte ve sürekli yayılmaktadır.
- Göçmenler ilişkiler ağı ile göçün neden olduğu masraflar ve riskler azalmaktadır.
- Göçmen ilişkiler ağı kuramına göre uluslararası göçlerde, göçmen ilişkiler ağı birkere oluştuktan sonra başlangıçta göçe yol açan nedenlerden bağımsızlaşmakta ve hükümetlerin göç akımlarını denetlemesi zorlaşmakta çünkü göçler yoğun olarak devam etmektedir.
- Göç ağları genişledikçe ve göç etmenin maliyeti azaldıkça göç etmeyi engelleyen sosyo-ekonomik nedenler azalmaktadır.
- Göçü kontrol etmek amacıyla oluşturulan göç politikaları göç ağlarını güçlendirmekte ve kan bağı yoluyla göç akımlarını yaygınlaştırmaktadır.

1.2.2.7. Kuramsal Kuram

Kuramsal kuramcılığa göre toplumsal, siyasi ve ekonomik süreçleri belirleyen kurumlardır. Kurumlar çevreyi etkilemekte çevrede bireyleri etkilemektedir (Aydınlı, 2017: 33). Uluslararası göçte, göç etmek isteyen kişilerle göç edilecek yere girişi sağlayan vize ve çalışma izni gibi yasal olanaklar sağlayan arasında dengesizlikler çıkmaktadır. Bu dengesizlikte bazı özel kuruluşlar göçmenlerin özel durumlarından yararlanarak yüksek ücretler almaktadır. Bu kurumlar özellikle ülkesinden sığınmacı sıfatıyla çıkan göçmenlerden yüksek meblalar almaktadır. Yeraltı piyasası da denilen bu kurumlar, yüksek meblalarla göçmenleri sınırdan başka ülkelere göç için kaçırmakta sahte evrak düzenlemekte ya da göçmen adayları ile göç edeceği ülke vatandaşı arasında evlilik düzenlemeleri ile göçmenlerin ülkeye girişini sağlamaktadır.

Kuramsal kuramın varsayımları (Abadan, 2017: 65-66):

Uluslararası göçmen sayısının artması, göçmen hareketlerini giderek kurumsallaştırmakta ve göçmenlere göç edecekleri ülkeye giriş için yardım sağlayacak resmi ve gayri resmi kurumlar yaygınlaşmaktadır. Ortaya çıkan kurumsallaşma süreci, devletlerin göç akımını denetlemesini zorlaştırmakta ve yapılan düzenlemeleri imkansız hale getirmektedir.

Güvenlik kontrollerinin beklenen saydamlıkla yapılmaması ve rüşvetlere kadar durumun inmesi, devlet politikalarına karşı insan haklarıyla ilgilenen kurumların tepkilerini arttırmaktadır.

1.2.2.8. Göç Sistemleri Kuramı

Göç sistemleri kuramına göre göç sistemi kendi aralarında göçmen kabul eden iki ya da daha fazla ülke arasında yaşanmaktadır. Uluslararası göç geçmiş dönemlerde sömürgecilik yapan devletler ve eski sömürgeleri arasında başlamıştır. Uluslararası göç sürecini eski sömürgelerle kurulan ekonomik, siyasi ve idari etmenler kolaylaştırmaktadır. Bu ilişkiler iki ülke arasında kurulabileceği gibi kültürel, aile, soy bağlarıyla da kurulabilir (Toksöz, 2006: 20). Göç sistemleri kuramına göre göç sistemi ülkeler arasındaki makro ve mikro ilişkilere dayanmakta ve ülkeler arasında ekonomik, tarihi ve politik vb. ilişkilerde göç sürecini hızlandırmaktadır.

Bu kurama göre göç sürecini anlayabilmek için dünyadaki politik ve siyasi gelişmeler, göç alan ve veren devletler arasındaki politik ilişkiler ve hukuki düzenlemeler, göçü önlemek, düzenlemek için yapılan düzenlemeler olan makro yapıların ve göçmenlerin inanç ve hareketleri kapsayan mikro yapıların incelenmesi gerekmektedir (Güllüpinar, 2012: 77). Göç sistemleri kuramı varsayımları (Abadan, 2017: 67-68):

- Göç etme sürecini etkileyen unsur göç sisteminde yer alan ülkelerin coğrafi yakınlığından çok siyasi ve ekonomik ilişkilerle yakından bağlantılıdır. Fiziki yakınlık göç hareketliliğini artırmadığı gibi uzaklıkta göçe engel olmamaktadır.
- Göç sistemleri kuramına göre dağınık halde bulunan merkez ülkeler ile göç veren ülkeler arasında çok kutupluluk bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile ülkeler birden fazla göç sistemine sahip olabilir fakat göçmen gönderen ülkeler arasında çoklu üyelik daha yaygındır.
- Ülkeler çeşitli nedenlerden dolayı göç sistemine girebilir ya da sistemden çıkabilir dolayısıyla da sabit bir göç sistem yapısı yoktur.

Castles ve Miller (2008: 36)'e göre göç sistemleri teorisi, göç hareketliliğinin kaynak (göç veren) ve hedef (göç alan) ülkeler arasındaki önceden kurulan sömürgecilik, ticaret, yatırım ve siyasal bağlantıların dayalı olarak ortaya çıkarak gelişir. Sonuç olarak her kuram kendi içerisinde göçün nedenlerine ilişkin doğru varsayımlarda bulunmaktadır.

Ancak, her biri göç hareketliliğini tüm yönleriyle kapsamlı olarak açıklayamamaktadır. Kuramların çeşitli ve birbirinden farklı varsayımlar içermesi kuramların yanlışlığından ileri gelmemekte aksine, göç hareketliliğinin çok yönlü ve karmaşık boyutlar içermesinden ileri gelmektedir.

1.3. GÖÇÜN NEDENLERİ

Göç kavramının çok boyutlu ve yönlü olması nedeniyle net bir tanımının yapılamayacağını, çalışmanın göç kavramının tanımlanması kısmında ifade etmiştik. Göçün tanımlanmasında olduğu gibi göçün nedenlerinde çok boyutlu ve yönlü olması nedeniyle göçün nedenlerini açıklamaya yönelikte tam bir fikir birliği yoktur. Göç kavramı, genel olarak ekonomik, siyasi, savaş kaynaklı ve çevresel şartlar gibi nedenlerden dolayı insanların bulundukları ülke ya da yerleşim yerinden başka bir ülke ya da yerleşim yerine göç etmesidir. Ülkeler hatta bölgeler arasındaki ekonomik gelişme farklılıkları görülebilir. Ülkenin bir bölümü gelişmemiş iken bir bölümü de tarım ve sanayide gelişmiş olabilir. Bu durum ülkeler ve bölgeler arasında göç hareketliliğine neden olmaktadır. İnsanların yaşadıkları yerleri terk edip başka ülke yada bölgelere göç etmesinin temelinde daha iyi yaşam olanakları vardır (Kandemir, 2016: 84).

Bunların yanında yaşanan iç savaşlar yoğun bir göçmen hareketliliğine neden olmaktadır. Dünya ve özellikle Türkiye'yi de yakından ilgilendiren Suriye iç savaşı nedeniyle yoğun göç hareketleri yaşamaktadır.

Göçün önemli nedenlerinden birisi olan yoksulluk, göç hareketliliğine neden olmakla birlikte Avrupa ülkeleri ihtiyaç duyduklarında göçmenleri kucaklamakta tersi durumda ise göçmen girişini zorlaştıran çıkışı kolaylaştıran yasalarla göçmen akımının önüne geçmeyi önlemeye çalışmaktadır (Aslan, 2016: 31).

Tekeli ve Erder göç konusundaki genellemeleri konu ve kapsam açısından beş gruba ayırmaktadır (1978: 22-23):

- İlk genelleme sosyal sistem içerisinde göçün neden ve çeşitlerine ilişkindir.
- İkinci grup genelleme ise göç kararını nasıl aldığı ve alırken hangi etkenlere dikkat ettiğiyle ilgilidir.
- Göç eden kişilerle göç etmeyen kişiler arasındaki farklılıkları açıklamaya çalışanlar.

- Dördüncü genelleme göç sonucunda sosyal sistemlerde ortaya çıkan sorunlarla ilgilidir.
- Beşinci genellemede ise toplumsal değişikliklerle beraber göçün nasıl gerçekleştiğini açıklanmaktadır.

Tekeli ve Erder (1978: 32)'e göre kişinin göç kararını belirleyen güdüsel ve düzenleyici değişkenler bulunur. Güdüsel değişkenler göç kararı verilirken kişinin kararını olumlu ve olumsuz etkileyen tüm değişkenleri kapsamaktayken düzenleyici değişkenler ise göç kararını dolaylı olarak etkileyen kararlardır.

Her yazar kendi araştırmaları doğrultusunda farklı farklı sınıflamalara gitmiştir. Göç kararını etkileyen nedenler genel olarak; sosyo- politik, sosyo-ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel ve bireysel nedenlerdir. Bu nedenler güdüsel ve değişken yönleriyle incelenecektir.

1.3.1. Sosyo-Politik Nedenler

Tarih boyunca insanlar zulüm, politik baskı ve savaş nedeniyle evlerini ve ülkelerini terk etmek ve daha güvenli yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır (Krug, 2003: 10). 20. yüzyıl kanlı bir yüzyıldır. Çünkü 20. yüzyılda iki büyük dünya savaşı (I. ve II. Dünya Savaşları), soğuk savaşlar ve ülkeler içinde yaşanan iç savaşlarla yaklaşık 187 milyon insan hayatını kaybetmiştir. Bu yüzyılın başında sivil ölümleri % 5 iken bu rakam I. Dünya savaşıyla % 15'e, II. Dünya savaşıyla % 65'e yükselmiştir (Eker, 2008: 159).

20. yüzyıl büyük kitlesel göçlere şahitlik etmiş ve çok sayıda insan evini ve ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Savaşların tabiatları değişerek farklı boyutlar kazanmıştır. Bu dönemde savaş alanları boş meydanlarından şehir merkezlerine, maharip ve savaşan arasından asker ve sivillere, kılıç, top, tüfekten, zehirli silahlara ve insansız hava saldırı araçlarına doğru kaymış daha tehlikeli ve daha fazla kayba yol açmıştır. İnsanlar bu tehlikeli ordamdan yaşam ve ölüm arasındaki tercihini başka yerlere göç ederek kullanmaktadır. Büyük savaşların ardından dünyada Afganistan, Irak ve Ortadoğu'daki iç savaşlar yaşanmış ve hala bir kısmı devam etmektedir.

Türkiye'ye giren yabancı sayısının 2011 ve 2015 yılları arasında artmasının nedeni Ortadoğu da yaşanan ülkelerin iç savaşlardandır. Ülkemize coğrafi ve kültürel yakınlık duyan insanlar ülkelerinde yaşanan çatışma ve savaş nedeniyle ülkemize göç etmek zorunda kalmıştır. Özellikle Kafkasya, Balkanlar, Ortadoğu ve Orta Asya gibi bölgelerden yoğun kitlesel göç akını olmuştur. XIX. yüzyılında Osmanlı Devleti'nin ilk büyük kitlesel göç dalgası Kafkas göçleriyle olmuştur. Küçük dalgalar halinde başlayan göç hareketleri 1858 ve 1864 yılları arasında hız kazanmıştır (Türkmen, 2018: 272).

Tablo 1.4: Yıllara Göre Türkiye'ye Giriş Yapan Yabancılar

Yıl	Yabancı Sayısı
2005	20. 275. 213
2006	18. 916. 904
2007	22.249775
2008	25. 002493
2009	25. 529. 375
2010	26. 623. 911
2011	29. 093. 834
2012	29. 704. 394
2013	32. 865. 309
2014	35. 115. 789
2015	34. 633. 391
2016	24. 686. 471

Kaynak: 2016 Türkiye Göç Raporu, 2017: 31

1987 yılında Azerbaycan'ın içerisinde özerk bir bölge olan Yukarı Karabağ'daki Ermenilerin bağımsızlık istekleri ve bu istekler doğrultusunda yaşanan sorunlardan etkilenen bir kitle oluşmuştur. Bu sorundan etkilenen 243 bini aşkın Azeri Türkü Ermenistan'dan sürülmüştür. Kafkasya'da bir diğer sorun bizim de sınırimızda olan Gürcistan; Güney Osetya ve Abhasya bölgelerinin özerklik istemeleriyle başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan sorun 1993 yılında Abhasya'da 250 bin Gürcünün yerinden edilmesi ve çok sayıda insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır (Eker, 2008: 167-169).

Balkanlarda ise 1991 ve 1996 yılları arasında Yugoslavya parçalanma süreci yaşamış ve bunun bedelini en ağır ödeyen ise Bosna Hersek olmuştur. Bosna Hersek savaşı çok kanlı bir şekilde yaşanırken 250 bini aşkın kişi hayatını kaybetmiş ve 300 binin üzerinde insan yaşadığı yerleri terk ederek mülteci ve sığınmacı olarak yaşamak zorunda bırakılmıştır. Balkanlarda diğer taraftan Kosova, Yugoslavya Federasyonu içerisinde özerk bir bölge iken bağımsızlık elde etmiştir (Sarı, 2010: 124).

Ortadoğu’da patlak veren savaşlar çok sayıda insanı yerinden etmiş ve hala etmektedir. Ortadoğu’da 1990 yıllarında Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesiyle birlikte Birinci Körfez Savaşı patlak vermiştir. ABD, Fransa ve İngiltere’nin başını çektiği koalisyon güçleri birleşerek Irak’a saldırmış ve Irak 1991 yılında BMGK’nin 687 sayılı kararını kabul edince savaş resmen sona ermiştir (Ulutaş, 2006: 121-126).

Bu savaş çok sayıda insanın başta Türkiye olmak üzere Suriye, Ürdün ve İran gibi komşu ülkelere göç etmeleriyle sonuçlanmıştır. 2001 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri’nden kaçırılan uçaklar ve bu uçakların New York’ta Dünya Ticaret Merkezi ve Washington’da ABD Savunma Bakanlığı’na yönelik intihar saldırısında Irak ve El Kaide örgütü öncelikli hedef olarak belirlendi. BMGK’de ABD ve Irak arasındaki sorunların barışçıl yollarla çözülmesi sonuçsuz kaldı. Dönemin ABD Başkanı Bush, Irak Lideri Saddam Hüseyin ve iki oğlunun Irak’ı terk etmesi konusunda ultimatoma vermiştir. Ancak Saddam Hüseyin ultimatoma reddetmiş ve böylelikle II. Körfez Savaşı başlamıştır (A.g.e.: 121-126). Bu savaş neticesinde 2 milyonu aşkın Irak’lı ülkesini terk etmek zorunda kalmış ve 2007 yılı itibarıyla ülkemize sığınan Iraklı mülteci sayısının 4.355 kişi olduğu belirlenmiştir. Bunların dışında Filistin ve İsrail arasındaki çatışmalar Ortadoğu’nun kanıyan yarası olamaya devam etmekte ve mülteci üretmeye devam etmekte (Eker, 2008: 173).

2011 Yılında Ortadoğu’nun kanıyan yarasına Suriye’deki rejim karşıtlığının iç savaşa dönüşmesi de eklenmiştir. Yakın tarihin “Kitlesel Göç” dalgası olarak kayıtlara geçen Suriyeli Mülteci akını, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından da yakın tarihte görülen en büyük göç dalgası olarak belirtilmektedir. Bu iç savaştan etkilenen 911 km’lik uzaklıktaki olan Türkiye olmuştur. 2015 itibarıyla kayıt altına alınan mülteci sayısı 1.738.448 olmuştur. Bu sayıya kayıt altına alınamayan mülteciler dahil değildir (Erdoğan, 2015: 317-318).

Asya kıtası uluslararası göç bakımından sorunlu bir bölgedir ve bu kıtada yaşanan savaş ve çatışmalardan dolayı insanlar göçe zorlanmıştır. Afganistan stratejik açıdan konumu nedeniyle güç odaklarının hedefi olmuştur. 1979 yılında Sovyetler Birliğinin doğrudan hedefi olmuş, Afganistan Cumhurbaşkanı öldürerek yeni bir Cumhurbaşkanı tayin etmiştir.

1991 yılında ABD ve Sovyetler Birliği arasında yapılan anlaşmayla Sovyetler savaştan çekilmiştir. Ancak, bu savaş iç savaş ve etnik gruplar arasında devam etmiştir (Ulutaş, 2006: 107-109).

Ülkedeki yönetim boşluğundan faydalanan Taliban yönetimi ele geçirmiştir. 2001 yılındaki ABD' nin askeri müdahalesine kadar milyonlarca insan ölmüş ve milyonlarca insan göç ederek başka ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır. 2001 yılında ABD'ye yapılan saldırıda Taliba'nın Usame Bin Ladin yönetimindeki El Kaide örgütüne barınma ve destek sağlaması, ABD'yi buraya yönlendirmiştir (A.g.e.: 107-109).

2001 yılında ABD Afganistana karşı hava saldırılarına başlamış, çok sayıda insan yerinden edilmiş ve ölmüştür. 2006 yılı itibariyle 2 milyonu bulan Afgan mülteci sayısı dünya mültecilerinin beşte birini oluşturmaktadır (Eker, 2008: 175). Buraya kadar ki kısımda savaş, zulüm ve çatışma gibi sosyo-politik kaynaklı nedenlerin göç sürecine etkisi Kafkasya, Balkanlar, Orta Asya ve Ortadoğu'dan verilen savaş örnekleriyle ele alınmaya çalışılmıştır.

1.3.2. Sosyo-Ekonomik Nedenler

Göçe neden olan faktörler farklı kategorilere ayrılmakla birlikte olağan durumlar dışında göçün ekonomi kaynaklı itici ve çekici faktörlerden kaynaklandığı kabul görmüş bir düşüncedir. Gelişmiş ekonomiye sahip ülkeler yüksek ücret, çalışma şartlarında istikrar, gelişmiş hak ve hürriyetler gibi nedenlerden ötürü çekici durumdadır. Diğer taraftan iyi bir ekonomiye sahip olmama, ücretlerde düşüklük, çalışma şartlarındaki esneklik, hak ve hürriyetlerin gelişmemesi ise itici durum oluşturmaktadır (Gençler, 2002: 28-29).

Günümüzde ekonomik nedenlerle yapılan göçler hem köyden şehre doğru hem de bir ülkeden başka bir ülkeye doğru yapılmaktadır. İnsanlar temel besin ihtiyaçlarını karşılayamayınca refah düzeyi daha iyi olan ülkelere doğru yönelmektedir (Karpata, 2010: 76). Avrupa'ya yönelen Türk işçi göçlerinin de temel nedeni sosyo-ekonomikdir. Avrupa ülkelerinin sunduğu iş ve sosyal fırsatlar gibi çekici nedenler Türkiye'de yaşanan işsizlik ve gelir düşüklüğü gibi itici faktörlerin etkisiyle insanları uluslararası göçe zorlamaktadır (Kılıçaslan, 2006: 32)

Gelişmiş ülkeler dünyada GSMH'nin % 80'ine sahip iken geriye kalan % 20'si ise gelişmekte olan ülkeler sahiptir. Bu durum gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsizlikten kaynaklanmaktadır (Eker, 2008: 187).

Sosyo-ekonomik nedenler daha detaylı incelendiğinde bu durumun temelinde;

- Gelir dağılımındaki eşitsizlik,
- İşsizlik,
- Yoksulluk,
- Sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerinde eksiklikler,
- Nüfus yoğunluğu olduğu görülmektedir.

Gelir dağılımında adaletsizlik her çağda yaşanan bir sorun olmasına karşın Sanayi Devrimi sonrası burjuvazi sınıfının gelirleri artar ve daha fazla gelişirken, işçi ücretleri yükseltilmemesi ve hatta düşmesi gelir dağılımında adaletsizliği ve yoksulluğu gün yüzüne çıkarmıştır (Çalışkan, 2010: 91). Gelir dağılımı, kişilere bir ülkede ekonomide ortaya çıkan gelirlerin ekonomideki karar vericiler tarafından ne oranda dağıtıldığıdır. Gelir dağılımı ülkeler arasında farklı olmakla birlikte adaletli bir gelir dağılımına sahip olmak neredeyse imkansızdır. Gelirdeki adaletsizlik ise gelir dağılımının ülkedeki bireyler arasında eşit ve adil bir şekilde gösterilmemesini belirtir (Karacan, 2017: 35-36). Gelir dağılımındaki adaletsizlik kalkınmış ve kalkınmakta olan ülkeler arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklar ise bireyleri göçe itmektedir.

Ülkelerin kendi içerisinde ve ülkeler arasında bireyleri göçe iten en temel nedenlerden bir diğeri ise işsizliktir. İş imkanı bulamayan nüfus, hayatını idame ettirebilmek için çareyi başka yerlere göç ederek bulmaktadır. İşsiz kesim yoksulluğu üst seviyelere taşıyan kesimi oluşturmaktadır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (OECD) göre 2018 yılı Şubat ayı itibarıyla Türkiye üye ülkeler arasında işsizlik dördüncü sırada yer almaktadır. OECD verilerine göre işsizlik oranlarının en düşük olduğu ülke 2,2 ile Çekya, bu ülkeyi 2,5 ile Japonya ve 2,9 ile İzlanda izlemektedir (www.Euronews, 2018).

Diğer yandan gelişmekte olan ülkeler artan nüfusla birlikte geçimini sağlayamayınca başka ülkelere doğru göç etmektedirler. İşsizlik yardımları, sosyal güvenlik sistemleri ve engellilere yardım gibi desteklemeler gelir dağılımında adaletsizliği ve yoksulluğu azaltmanın temel anahtarlarını oluşturmaktadır.

Bu desteklemelerle birlikte toplumda kadın, çocuk,yaşlı ve engelli kesimler işsizlik ve yoksulluk gibi geçiş süreçlerini daha hafif atlatabilecek ve göç önleneyecektir. Fakat bir ülkede sosyol güvenlik sistemlerinin gelişmemesi tam tersi bir durum yaratabilmektedir.

1.3.3. Çevresel Nedenler

Çevresel faktörler denilince insan faktörü dışında göçe neden olan doğadaki tüm faktörler akla gelir. Çevresel nedenler çok kapsamlı olması nedeniyle sadece göçe neden olan çevresel kaynaklı doğal faktörler bu kısımda ele alınacaktır. Doğal faktörler denilince akla sadece deprem, sel ve kıtlık gibi ekolojik faaliyetler gelmekte ve insanların sadece bu nedenlerden dolayı yerleşim alanlarını terk edip yeni yerlere göç ettiği düşünülmektedir (Kılıçaslan, 2006: 22). Fakat çevresel faktörler bunlarla sınırlı değildir. Bunları sırasıyla ayrıntılı olarak incelemek gerekirse çevresel nedenler üç kısımda incelenecektir: Doğal afetler, teknolojik felaketler ve çevresel bozulmalar.

Doğal Afetler: Bir toplumda yaşayan bireylerin sosyo-ekonomik ve kültürel faaliyetlerini büyük oranda etkileyen hatta can ve mal kayıplarına neden olan doğa olaylarıdır. Bu doğa olaylarına orman yangınları, tarımsal alanlarda kuraklık, deprem, sel, dolu, çığ, şiddetli yağış ve rüzgar örnek verilebilmektedir. Bu doğal felaketler insanların can ve mal kayıplarına kadar uzanan etkileriyle insanları bulundukları bölgelerde yaşayamaz hale getirmekte ve göç etmelerine neden olmaktadır (Ceylan ve Kömüşçü, 2007: 94). Böyle bir göçün açık nedeni çevre olsa da çok önemli toplumsal boyutları bulunmaktadır. Bazı ülke veya gruplar bu süreci kontrol edebilecek finansa, uyarı sistemlerine, tahliye için ekipmanlara sahip olmayabilir. Doğal afetler insan hayatını çok boyutlu olarak etkilemektedir. Türklerin, anayurtları olan Orta Asyadan M.Ö. 375 yılında göç etmelerinin temel nedeni kuraklıkla beraber ortaya çıkan salgın hastalıklar ve kıtlıklar yaşanması çevresel faktörlerden kaynaklı göçlerdir (Pazarcık, 2010: 4).

Doğal afetler sonucunda göç genel olarak toplu hallerde devlet kontrolünde zorunlu bir şekilde kitleleri halinde olmaktadır. Aslında bu noktada göç etmek dışında başka bir çıkış yolu da gözükmemektedir. Çünkü doğal afetler karşısında korunmasızlık bu göç değişimini zorunlu kılmaktadır. Doğal afetler meteoroloji kökenli olsa bile sonuç itibarıyla insanları göç denilen olaya itmektedir.

Teknolojik Felaketler: Teknolojik gelişmeler, insan toplulukları ve çevre için zaman zaman tehlikeli sonuçlar ortaya çıkarabilir. Teknolojik felaketler nükleer ve kimyasal zehirli maddelerin yayılmasına, çevrenin aşırı derecede kirlenmesine ve insanlarda sağlık sorunlarının artmasına neden olmaktadır (Eker, 2008: 229).

Bu felaketler karşısında insanlar başka yerlere göç etmektedirler. 20. Yüzyıl teknolojik felaketlere örnek verilecek maalesef bir çok örneğe tanıklık etmiştir. 1986 yılında Ukrayna Çernobil nükleer santraal faciasında ve 1986 Hindistan Bhopal’da gaz sızıntısından binlerce insan hayatını kaybetmiştir; Yine 1979 Pennslyvania nükleer santrallerinde radyoaktif salınım örnek verilebilir (Hunter, 2004: 17). Bunların dışında bazı doğal afetlerle birlikte tehlikeli hale gelen teknolojiler vardır. Karmaşık felaketleri tanımlamak için kullanılan bu kavram “na-tech” tir. Na-tech’e bir örnek olarak ABD’nin Batı Virginia eyaletinde 1972 yılında bir madencilik firmasının derme çatma yaptığı baraj sel ile birlikte bölgede yaşayan insanları bir çok yönden etkilemesi verilebilir (Hunter, 2004: 24). Teknolojik felaketler ve doğal felaketler sonucu bireyler daimi veya geçici göçe itilmektedir. Genel olarak kısa mesafeli ve devlet eliyle yapılan göçlerde felaketin derecesi ve devletin ekonomisi göç süresini belirlemektedir.

Çevresel Bozulmalar: Doğal afet ve teknolojik felaketlere bağlı göçler bu felaketlerin ani ve hızlı bir şekilde ortaya çıkmasıyla başlamaktadır. Çevresel bozulmalara bağlı göçler bu sürecin yavaş ve birikimsel ilerlemesi sonucunda zamana yayılı bir şekilde gerçekleşebilir. Çevresel bozulmalara orman yangınları, erozyon, toprağın verimsizleşmesi, su kirliliği, çölleşme ve iklim değişiklikleri verilebilir (Eker, 2008: 231). Çevre bozulmaları ve doğal kaynakların aşırı tüketilmesi insan faktörüne bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanlar çevreyi yok etmekte ve verimsizleştirmekte çözümü ise bulundukları bölgelerden daha verimli alanlara göç etmekte bulmaktadırlar. İnsanoğlunun aşırı üretim ve tüketim talepleri bulundukları alanlar yaşanamaz kılmaktadır. Bu durum kendisini dünyadaki su kaynaklarının azalması, deniz ürünlerinde verimsizlik, ormanlık arazilerin azalması, çölleşmenin artması, buzulların erimesi ve karbondioksit salınımlarının artması şeklinde göstermektedir. Çevresel değişim insanın kentleşme, sanayileşme, üretim ve tüketim arzusunun sonucudur.

Küresel arena da yeni bir olgu olmasına karşın çevresel bozulmalar sonucu ortaya çıkan göçedenler, Myers (2005: 23), tarafından “Çevresel Mülteciler” olarak tanımlanmaktadır. Myers’e göre çevresel mülteciler, kuraklık, erozyon, ormansızlaşma ve su kaynaklarının azalması gibi nedenlerden dolayı baskı ve yoksulluk içinde kendi topraklarında yaşamlarını güvenli ve rahat bir şekilde sürdüremeyen insanlar olarak tanımlanmaktadır.

1.3.4. Sosyo-Kültürel ve Bireysel Nedenler

Uluslararası göçün küreselleşmeyle birlikte kazandığı bir diğer boyutu da kültürler arası etkileşimdir. Çünkü uluslararası göçlerle farklı kültürlerden insanlar birlikte yaşamaya, farklılıkları azaltmaya ve çeşitli iletişim engellerini aşmaya mecburlardır (Aksoy, 2012: 293). Bu bağlamda göçün nedenleri üzerinde etkili olan kültürel küreselleşme kavramı ortaya çıkmaktadır. Bugünün küreselleşen dünyasında, iletişim ve bilgi teknolojisinde yaşanan gelişmeler sermayenin ve malların dolaşımının önündeki engellerin kalkması, ulaşım ve taşımacılık alanındaki gelişme ve düzenlemeler, devletlerin bağlayıcı ticaret anlaşmaları ve çokuluslu şirketlerin kurulması göç olgusuna yeni boyutlar kazandırmıştır (Martin, 2001: 8).

Küreselleşme ve göç arasındaki nedensellik teknoloji devrimiyle birlikte; haberleşme ve iletişim kanallarındaki gelişme, insanların bir ülkeden başka bir ülkeye seyahat özgürlüğü ve ulaşımının kolaylaşması, insanların giyimden beslenme ve alışkanlıklarındaki gelişme, eğitim sisteminde yaşanan gelişmeler ve başka ülkelerde eğitim fırsatları olarak sayılabilir.

Günümüzde eğitim amaçlı göçlerin arttığını görmekteyiz. Artık insanlar farklı ülkelerde eğitim, kültür ve yeni bir dil öğrenme isteği ile göç edebilmektedir. Diğer yandan eğitim olanları gelişmemiş ülkelerdeki genç beyinler ya da çocuklarının iyi bir eğitim almasını isteyen aileler, fırsat buldukları taktirde daha gelişmiş ülkelere göç etmektedir. Bu durumda çalışmanın önceki bölümlerinde yer verilen gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere daha iyi bir eğitim almak amacıyla gidip geri dönmeyen veya ülkelerinde gerekli eğitim alıp vasıflı duruma gelen bireylerin daha gelişmiş ülkelere göçü “beyin göçü” kapsamına girmektedir (Eker, 2008: 250). Bu durum göç veren ülkeler açısından büyük bir kayıp olurken göç alan ülkeler için büyük kazanç niteliğindedir.

Göçün nedenleri arasında sayılan bir diğer boyut ise cinsiyet eşitsizliğidir. Özellikle soğuk savaş sonrasındaki dönemlerde kadın göçlerinde bir artış yaşanmıştır. Kadınların göç sürecine itilmesinin altında yatan birçok neden olabilir. Kadınların göç etme nedenleri arasında geleneksel kadın rollerinin baskısı, savaş, kıtlık, göç veren toplumların kadın hakları ihlali saymakta ve kadınların toplumsal cinsiyet temelinde göç sürecinde üstlendiği sorumluluklarla birlikte göç sürecinde kadın olmanın mağduriyetini bir arada yaşamaktadırlar (Şeker ve Uçan, 2016: 206).

Diğer yandan göç ile ilgili ülkelerin yasal düzenlemeleri ve kadın işgücü talepleri kadın göçmenleri çeken etmenlerdir. Fakat günümüzde kadın göçmenlerin artan sayısı bazı sorun ve suistimalleri de beraberinde getirmektedir. Göçmen kadınlara düşük ücretler verilerek işgücü piyasasında göçmen kadın sömürüsü, kadınların mağdur olduğu insan ticareti ve düşük iş kollarında çalıştırılarak kullanmaları artmaktadır.

1.4. GÖÇÜN EKONOMİK POLİTİK VE TOPLUMSAL ETKİLERİ

Bireylerin göç kararı almasında çok basit şekilde sadece o kişinin etkileneceği düşünülür. Fakat bireylerin aldığı göç kararı hem ait olduğu ülkeyi, toplumu ve kültürü hem de göç etme kararı aldıkları ülkenin toplumunu, sosyal ve ekonomik yapısını etkilemektedir. Göç kararının etkisi bununla sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda göç veren ve göç alan ülkelerin toplumsal ve kültürel değişikliklerin yanında yeni ilişkiler başlatmakta ve insanların davranışlarından psikolojilerine hatta dünya görüşlerine kadar değişiklikler yapabilmektedir (Bayraklı, 2007: 41).

Göç hareketi salt olarak sosyo-ekonomik yapıyı etkilemez aynı zamanda göç alan ve veren ülkelerin demografik yapılarını da etkilemektedir. Başlangıçta göç edilen yerlere tek başına giden göçmenler yerleşme kararı alarak ailelerini de götürmektedir (Ünver, 2003: 198). Böylece göç veren ülkenin nüfusu azalmakta göç alan ülkenin ise nüfusu artmaktadır. Bu duruma 1961 yılında başlangıçta çalışmak için giden Türk işçigücünün daha sonraki zamanlarda ailelerini de yanlarına alarak Almanya'nın nüfus yapısını etkilemeleri örnek verilebilir.

1.4.1. Göçün Göç Veren ve Alan Ülkeler Üzerinde Olumlu Etkileri

Göç iyi bir ekonomiye sahip ülkelerde işgücü alanında eksiklik yaşandığı zamanlarda bir avantajdır. Bayraklı (2007: 42)'nında belirttiği gibi gelen göçmenler ülkede çalışabilir işgücü eksikliğini gidermekte ve ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Diğer yandan nüfus artış hızı yavaş olan ülkeler dışardan göçmen aldıklarında göçmenlerin genç, çalışabilir ve aktif olmasına dikkat etmektedir. Göç veren ülkeler için ise nüfusun büyük kısmının dış ülkelere akması işsizlik sorunun azaltılması ve ekonomik gelişme için vasıflı işgücünün istihdam öncesi ve çalışma süresi içinde eğitim maliyetlerinin azalması açısından olumlu etkileri bulunmaktadır (Kılıçaslan, 2006: 33). Diğer taraftan göçmenlerin göç ettikleri ülkelere döviz transferi yapmaları ülke ekonomisine ve kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Göçmenler göç ettikleri toplumların teknolojik gelişmelerini, iş tecrübe ve becerileri ülkelerine aktarmaktadır. Göç diğer taraftan ülkelerin modernleşme sürecini hızlandırmaktadır. Çünkü göçmenler batı kültürü ve birikimini ülkelere geri dönüş yaptıklarında aktarmaktadır.

Bu durum tam tersi şekilde ilerleyip göçmenler kendi kültürlerini göç ettikleri ülkelere de aktarabilirler. Göçmenler göç ettikleri toplumlarda kendi çevrelerindeki göçmenlerle yeni bir cemaat yapısı oluşturacaktır. Göç ettikleri toplumlar zamanla yalnızlaşarak bu cemaatlere katılmakta birliktelik oluşturmaktadırlar.

Göçmenlerin yaptıkları göçün beyin göçü niteliğini taşıması durumunda göç alan ve veren ülkeler için ayrı değerlendirilmelidir. Beyin göçü veren ülke açısından göçmenlerin ülkelere geri dönmesi durumunda olumlu bir nitelik taşımaktadır. Çünkü göçmenler geri döndüklerinde bilgi akışı ve tecrübe aktarımı yapabilecektir. Göç alan ülkeler için ise beyin göçü eğitilmiş ve vasıflı göçmenleri alarak daha iyi gelişebilecektir.

1.4.2. Göçün Göç Veren ve Alan Ülkeler Üzerinde Olumsuz Etkisi

Göç hareketlerinin hem bireylere hem de ülkelere yüklediği bir takım sorumluluklar bulunmaktadır. Bireyler açısından göç edecekleri ülkelere gitmek için yaptıkları yol masrafı ile gittikleri ülkelere barınma ve beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için para ihtiyacı bulunmaktadır. Göç alan ülkeler için ise göçle artan nüfus için okul, yol ve hastane gibi toplumsal ihtiyacı karşılamaya yönelik yatırım masrafları artmaktadır.

Göçün, göç veren ülkeler üzerindeki olumsuz etkisi nitelikli ve alanında iyi olan kişilerin göç ederek ülkeden ayrılması ile kalkınmanın yavaşlaması ve yetiştirme maliyetlerinin artmasıdır. En temel zararı da genç ve nitelikli nüfusun ülkenin emek piyasasını terk etmesiyle kendisini gösterecektir. Türkiye’de 1960 yıllarda fazla işgücünü geliştirmiş ve işgücü açığı olan ülkelere ihraç etmiştir (Bayraklı, 2007: 43).

Bu durumun o dönemlerde Türkiye’nin işsizlik oranını düşürdüğü bir gerçektir. Fakat nitelikli nüfus ileri zamanda yerleşme kararı aldığında bilgi, tecrübe ve nitelikli elemanlarını tamamen kaybetmiş olacaktır. Ülkelerin göçü almaya ve engellemeye yönelik politikaları belirleyici olmaktadır. Göçmenlerin göç kararında ülkelerin sosyal ve çalışma şartlarına ilişkin politik düzenlemeler etkili olmaktadır. Göçmenler daha rahat sosyal ve çalışma şartları arayışına girmektedir (Nohl vd., 2011: 11).

Göçler, göç alan ülkelerde nüfusun artışıyla kayıt dışı istihdamın artmasına, kira fiyatlarının yükselmesine, kamusal harcamaların artmasına, vergilerde artışa, suç oranlarında artışa, çalışma ücretlerinde düşüşe etkiye bulunabilmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015: 17). Göçmenler, göç ettikleri ülkenin sosyo-kültürel, ekonomik ve politik yapısından etkilenmektedir. Zamanla kendi sosyal ve aile yapılarına yabancılaşma ile asimilasyon artmaktadır. Diğer yandan göç alan bölge, kent ya da ülkelerde izinsiz yapıların artması, gecekondulaşma ve çarpık kentleşme yapıları oluşabilmektedir. Bunun iyi bir örneği olarak 2010 yılında Suriye’de yaşanan iç savaşın ardından Türkiye’ye sığınan mültecilerin bir kısmının barınma merkezlerinde kalırken bir kısmının barınma merkezleri dışında yaşaması gösterilebilir.

Barınma merkezleri dışında mülteciler ülkenin çeşitli bölgelerinde yüksek kiralar ödeyerek yaşamakta ya da çadırlar kurarak derme çatma kent yapısını bozan yapılar yapmaktadırlar. Büyük kısmı kayıt dışı ve düşük ücretlerle çalışmaktadır. Türkiye Suriyeli mültecilere yardım etmek için kamusal kalem ayırmakta. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) ve AFAD gibi birimlerini, KIZILAY gibi sivil toplum kuruluşlarını Suriyeli mültecilere destek ve yardım etmek için ayırmaktadır. Bu örnekler anlatılanları özetlemektedir.

1.5. MÜLTECİLİK SİĞINMACILIK KAVRAMI VE İLTİCA OLGUSU

1980’li yıllardan itibaren Asya, Afrika ve Latin Amerika gibi ülkelerden Avrupa ülkelerine sığınmacı ve mülteci sayısında çarpıcı artışlar başlamıştır. Mültecilik ve sığınmacılığı göçmenlikten ayıran önemli nokta, göçmenliğin daha çok ekonomik nedenler ve iradi bir şekilde yapılması, mültecilik ve sığınmacılıkta ise çatışma ve şiddetten zorunlu bir şekilde kaçış söz konusu olmasıdır. 1975’te 2.4 milyon olan dünya genelinde mülteci sayısı, 1985 yıllarına gelindiğinde 10.5 milyon, Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte ise 18.2 milyon ile zirveye çıkmıştır (Castles and Miller, 2008: 144-145). Ülkesinde güvenlik sorunları yaşayanlar, ırksal, etnik, dini, cinsiyet, politik ayrımcılık ve sorunlar ile yaşadıkları bölgede savaş ve çatışmalar nedeniyle ülkesini terk etmek ve başka ülkelere sığınmak zorundalıği olanlar mülteci olarak adlandırılır (BMMYK, 1997: 183).

Mülteciler zorunlu ve istekli göç ayırımından zorunlu göç kapsamına girmektedir. Mültecilik hareketlerinin kitlesel bir hal alması ise I. Dünya Savaşı’ndan sonra başlar. Uluslararası hukukta “mülteci” kavramının karşılığı “refugee” “sığınmacı” kavramının karşılığı ise “asylum seeker” kavramına karşılık gelmektedir. Mülteci ve sığınmacılar haklı oldukları çeşitli nedenlerle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalıp menşei ülkelerde uluslararası sözleşmeler ve menşei ülkenin iç hukuku kapsamında mülteci ve sığınmacı statüsünü elde ederler (Özdemir E., 2017: 119).

Göç terimleri sözlüğünde mülteci “İrki, dini, taabiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden ilgili ülkenin korunmasından yararlanmak isteyen kişi” olarak tanımlanmaktadır (Çiçekli, 2009: 43). Sığınmacı kavramı ise mültecilik için başvuruda bulunan ancak başvurusu karara bağlanmamış kişiler için kullanılmakla birlikte geçici süreliğine verilen bir statüdür (Kaya ve Eren, 2014: 17).

Göç Terimleri Sözlüğü’nde sığınmacı, ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde ilgili ülkeye mülteci olarak kabul edilmek istenen ya da ilgili ülkeye yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişilerdir. Bu kişiler başvuruları kabuledilmediği takdirde ülkeyi terk etmek zorunda kalır (Çiçekli, 2009: 49).

Bu durumun yakın zamanlardaki örneğini ülkesini savaş ve çatışma ortamının verdiği güvenlik sorunları nedeniyle terk etmek zorunda kalan Suriyeli mülteciler oluşturmaktadır.

İltica olgusu, ırkı, dini, milliyeti, herhangi bir toplumsal aidiyeti veya siyasi düşüncesi nedeniyle zulüm gören ya da görme tehlikesiyle karşı karşıya kalan kişilerin güvenli buldukları ülkelere sığınmasıdır. Uluslararası göç kapsamında yer alan iltica olgusu, diğer göç çeşitlerinden farklı olarak ekonomik nedenleri kapsamayan ve insan hakları yönü olan bir olgudur (Kaya A., 2016: 14). 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde 14(1)'de ifade şu şekildedir: "Herkes ülkesinde yaşadığı zulüm nedeniyle başka ülkelere sığınma hakkına ve bu ülkeler tarafından mülteci olma hakkına sahiptir" (Şanlı, 2004: 65). Göç ve sığınma talebi bir insan hakkıdır ve İHEB'de bu hak kapsamlı olarak tanımlanmıştır.

1.5.1. Birleşmiş Milletlerin Mülteci Tanımı

Mülteci sorunu Milletler Cemiyeti zamanında ilk olarak ele alınmış olup, Birleşmiş Milletler zamanında ise sorun çok boyutlu ele alınıp çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. BM zamanında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi yayınlanmış, Uluslararası Mülteci Örgütü ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) oluşturulmuştur. BMMYK yaptığı çalışmalar sonucunda 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protoko'lü imzalamıştır (Öztürk E., 2014: 9). Mültecilik ve sığınma hakkına ilişkin kapsamlı sözleşmelerin başında gelen 1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşme ve 1967 Protokolü'dür. 1951 tarihli sözleşme ve 1967 tarihli protokol, mültecilere ilişkin düzenlemelerin yanında mülteci kabul eden ülkelere bir takım sorumluluklar yüklemektedir. Bu sorumlulukların başında da "Geri Göndermeme İlkesi" yer almaktadır. Cenevre Sözleşmesi 33(1)'e göre geri göndermeme ilkesi "Hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, milliyeti, herhangi bir toplumsal gruba mensubiyeti, siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı veya özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırına, ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek, iade edemeyecektir" (Kaya G., 2017: 95-96).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)’nın kabul etmiş olduğu 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesine göre mülteci; “1 Ocak 1951 senesinden öncesi Avrupa’da meydana gelen, menşe ülke yani göç edilecek ilgili ülke dışında bulununan, ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ya da siyasi düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağından haklı nedenlerle korku duyan ve söz konusu korku nedeniyle ülkesi tarafından korunmayan ya da korunmayı istemeyen kişi” dir (www.tbmm.gov.tr, 2018: 6). Daha sonraki zamanlarda bu sözleşmenin içeriği yetersiz görülmüş ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol ile mülteci tanımı ve kapsamı yeniden düzenlenmiştir. Protokole göre mülteci; “İrkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti ya da siyasi düşüncesinden dolayı zulme uğrayacağından korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korunmasından yararlanmayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen veya bağlılığı yoksa ve bu olaylar sonucu önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunan, oraya dönemeyen ya da söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen tüm kişilerdir” (Bozbeyoğlu, 2015: 64). Bu düzenlemenin amacı, 1951 tarihli Cenevre sözleşmesi 1 Ocak 1951 yılı öncesi Avrupa’da meydana gelen olaylar neticesinde ülkesine yapılacak sığınmaları mülteci olarak, kabul etmekteyken 1967 protokolü kapsamının genişletilme nedeni ise II. Dünya Savaşı’ndan sonra ülkesini terk eden Avrupalıların ülkelerine geri dönmelerini sağlamaktır.

Mülteci hukukuyla ilgili gelişmeleri 1920’li yıllarda Milletler Cemiyeti bu dönemde daha çok devletlerarasında ikili görüşmeler şeklinde ele alınmıştır. 1933 tarihli “Mültecilerin Uluslararası Statüsü” ve 1938 tarihli “Almanya’dan Gelen Sığınmacıların Statüsü” mülteci konusunda ilk uluslararası antlaşmalardır. 28 Temmuz 1951 tarihli Birleşmiş Milletlerin Hukuki Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi mülteci statüsünü tanımlamakta hak ve yükümlülükleri belirlemektedir. 1977 tarihli Avrupa Konseyi Ülkesel Sığınma Bildirisi, diğer sözleşmelere atıfta bulunmakta mülteci tanımının yanı sıra sığınma tanımının insani ve barışçıl boyutuna değinmektedir (Kaya A., 2016: 19-22).

1.5.2. Türk Mevzuatında Mülteci Tanımı ve Mülteci Haklarının Gelişimi

Türk hukuk sisteminde 1967 Porotokolü’nden farklı olarak mültecilik statüsü alamayan yabancılar için “sığınmacı” kavramı da bulunmaktadır.

1951 Cenevre Sözleşmesi'ne hem tarih hem de coğrafi çekince koyan Türkiye 1967 Protokolü'ne sadece coğrafi çekince koyarak “Avrupada meydana gelen olaylar neticesinde ülkesine sığınanları mülteci” olarak tanımıştır.

1994 tarihinde 22127 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren “Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” hükümlerine göre mülteci; Avrupa da gerçekleşen olaylar nedeniyle ırkı, dini, milleti, herhangi bir toplumsal gruba üyeliği ya da siyasi düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağından korkan ve bu korku nedeniyle vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan veya bulunmak istemeyen ya da daha önce ikamet ettiği ülke dışında ise oraya dönmeyen, dönmek istemeyen her kişidir (Kaya ve Eren, 2014: 19).

Bu tanımlamanın kısa özeti şudur: Türkiye 1967 tarihli Protokol'e coğrafi çekince koyarak Avrupa ülkelerinden gelenlere “mülteci” statüsü vermekte Avrupa ülkeleri dışından gelen sığınmacılara mülteci statüsü tanımamakta, sözleşme hükümleri gereğince mülteci statüsü niteliği taşıyan kişileri “şartlı mülteci” olarak tanımakta ve uluslararası koruma sağlamaktadır. Fakat sözleşmenin imzalanmasından bu yana Ortadoğu'da meydana gelen savaş ve çatışma sonucunda kitlesel göç akınlarını coğrafi çekince engelleyememektedir (A.g.e.: 19). Mülteci ve sığınmacılık olgusunun tarihsel süreçte M.Ö. 2000'li yıllara kadar dayandığı belirtilmektedir. Mülteci hukuku ve mültecilikle ilgili kavramlar Türkiye tarihinin her döneminde var olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde Anadolu coğrafyası yoğun kitlesel göçlere sahne olmuştur (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 19). Türk Hukuk sisteminde mülteci ve sığınmacı kavramlarıyla ilgili ilk yasal düzenleme 1934 tarihli ve 2510 Sayılı İskan Kanunu'dur. Ancak, 2006 Tarihli 5543 Sayılı İskan Kanunu, 1934 tarihli Kanunu yürürlükten kaldırmıştır. 1934 tarihli İskan Kanunu'na göre mülteci, Türkiye'ye yerleşmek maksadı olmayıp çeşitli zorluklar nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalıp menşe ülkeye sığınan kişidir.

Mültecileri ilgilendiren diğer bir düzenleme ise 1950 tarihli 5683 Nolu Yabancıların Türkiye'de İkametleri ve Seyahatleri Hakkında Kanun ile mültecilerin yargılanmasına ilişkin bir düzenlemedir.

Bu kanuna göre İçişleri Bakanlığı'nca çeşitli güvenlik nedeniyle tehlike oluşturan yabancıların verilen süre zarfında Türkiye'den çıkması istenir. Verilen süre zarfında çıkmayan yabancılar sınır dışı edilir (Kaya, 2016: 24).

1988 ve 1991 yılları arasında Irak ve İran savaşları ve bu savaşların hemen ardından 1990-1991 yılları arasında yaşanan Körfez Savaşı, Türkiye'ye çok sayıda mültecinin gelmesine yol açmıştır. Bu durum mülteciler ile ilgili düzenlemelerin tekrar incelenmesine yol açmıştır. Bu inceleme sonucunda 1994 tarihli "Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" kabul edilmiştir. Fakat 1994 yönetmeliği iltica sürecini yeteri kadar bilgilendirmeme ve iltica başvuru sürecini 10 gün ile sınırlandırması sonucu bu kanunun tekrar düzenlenmesi gerekliliği sonucunu doğurmuştur. 2006 tarihinde kanun iltica başvuru sürecini 10 günden "gecikmeden ve en makul sürede" hükmü getirilerek tekrar düzenlemiştir. Bu düzenlemelerin istenilen sonucu vermemesi nedeniyle 2013 tarihinde 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) yürürlüğe girmiştir. Kanun Cenevre Sözleşmesi'ne Türkiye'nin coğrafi çekince koyması nedeniyle üç tip uluslararası koruma statüsü oluşturmaktadır. Bu statüler mülteciler, şartlı mülteciler ve ikincil koruma olarak belirlenmiştir (Bozbeyoğlu, 2015: 69-70). 1994 yönetmeliği gerek bireysel gerekse topluca yapılacak sığınmalar karşısında sığınmacıların hak ve yükümlülüklerini ve devletin tutumlarını düzenleyen ilk genel düzenleyici belge niteliği taşımaktadır.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu şartlı mülteci kavramını Avrupa ülkeleri dışında oluşan sorun ve nedenlerden dolayı ırkı, dini, milliyeti, herhangi bir topluluğa bağlılığı ya da siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından korkması, vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve ülkesinin korunmasından yararlanamayan, söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancılar veya söz konusu nedenlerden dolayı daha önce ikamet ettiği ülke dışında bulunan, söz konusu korku nedeniyle geri dönmek istemeyen vatansız kişilere statü belirleme süresince şartlı mülteci olarak tanımlanır.

Üçüncü bir ülkeye yerleşinceye kadar Türkiye’de kalmasına izin verilir şeklinde düzenlenmiştir. İkincil koruma, mülteci ve şartlı mülteci statüsü verilmeyen, menşe ülkesi veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdir ölüm cezası, insanlık ve onur dışı durumlara maruz kalacak, uluslararası ya da ülke genelinde savaş, çatışma nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşması gibi nedenlerle menşe ülke veya ikamet ettiği ülkenin korunmasından yararlanmayan veya yararlanmak istemeyen yabancı veya vatansız kişilere statü belirleme sonrası ikincil koruma statüsü verilmektedir (www.mevzuat.gov.tr, 2018).

Türkiye’de 22 Ekim 2014 tarihli “Geçici Koruma Yönetmeliği” Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun’un (YUKK) 91. maddesindeki “Geçici Koruma” başlığına göre hazırlanmış bir yasal düzenlemedir. Geçici koruma yönetmeliği kitlesel göç akımını hangi ülkeden gelirse gelsin bu yönetmelik kapsamına almaktadır (Bozbeyoğlu, 2015: 71).

1.6. TARİHSEL SÜREÇTE GÖÇ: TÜRKİYE’NİN GÖÇ POLİTİKALARI

Tarihsel süreçte göç olgusu çeşitli ülkelerde farklı hadiseler sonucunda farklı zaman ve biçimlerde ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkların nedeni göç eden kitlelerin ayrıldığı ve göç etmek istediği yerlerin kendilerine özgü nitelikleridir (Aktel ve Kaygısız, 2018: 584). Sömürgecilik dönemi öncesi göç hareketliliği ve sömürgecilik döneminde oluşan göç hareketlerini birbirinden ayıran temel özellik Batılı Devletlerin emek piyasasındaki ihtiyaçlarını gidermeye yöneliktir. 15. yüzyılda sömürgeciliğin başlamasıyla Batı emek piyasasındaki eksiklikleri Afrika’dan getirilen siyahi köleler tarafından karşılamaya başlamıştır. Kölelik sistemi 15. yüzyıldan önce vardı. Ancak bu dönemi ayıran özellik çok sayıda insanın sistemli şekilde pazarlanmasıydı. Bu köleler Yeni Dünya’nın (Amerika Kıtası) emek ihtiyacını karşılamakta ve çeşitli iş alanlarında çalıştırılmaktaydı. 1810 yılında Amerika Kıtası’na zorla gönderilen köle sayısı 7.5 milyondur (Yılmaz A., 2014: 1687-1688). Hayter (2004: 9-10)’e göre dört büyük göç dönemi tarihi süreç içerisinde yaşanmıştır. Bunlardan ilki 10 ve 20 milyon arasında Afrikalı insanın zorla Amerika’ya göç etmeleriyle başlamıştır. Bu durum 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar sürmüştür. İkinci büyük göç dalgası, Hindistan ve Çin’den ucuz ve yetersiz emeğin eksikliğini gidermek için yapıldı. Bu dönemden itibaren süregelen kölelik sistemi, sözleşmeli sisteme dönmüştür.

Üçüncü büyük göç dalgası ise 19. yüzyıldan 1920'li yıllara kadar 60 milyondan fazla Avrupalı Avusturalya ve Amerikaya göç etmiştir. Dördüncü büyük göç dalgası ise 1950'li yıllarda güneyden kuzeye doğru ters yönde olmuştur. Bu dönemde İngiltere ve Fransa gibi sanayileşmiş ülkelere göç etmişlerdir.

Abadan (2017: 75)'da göç dalgalarını ayrı ayrı dönemlere ayırmıştır. Birinci göç dalgası Avrupa Devletlerinin emperyalist atılımlarıyla başlamakta ve I. Dünya Savaşı'nın bitimiyle sona ermektedir. Avrupa, dünyanın göç hareketlerine yüzyıllar boyunca yön vermiştir. İngiltere, Fransa, İspanya ve Hollanda artan nüfuslarına yeni yerleşim yerleri sağlamak için sömürgeler kurmuş ve bu ülkeler Kuzey ve Güney Amerika'ya gemiler dolusu göçmen göndermişlerdir. Örneğin Fransızlar ilk olarak Kanada'nın Quebec bölgesini iskan etmiş ikinci adımda ise Kuzey Afrika'ya kadar ilerlemişlerdir.

İkinci göç dalgası Avrupa'nın üçüncü dünyayı göçe zorlamasıyla olmuştur. Avrupalı tüccarlar 17. ve 18. yüzyıllarda Kuzey Afrika'dan topladıkları köleleri Güney Amerka, Karayipler ve Brezilya gibi ülkelere işgücü alanında çalıştırmak amacıyla göç ettirmişlerdir. Bu dönemde kölelik sisteminin ortadan kalkmasıyla sözleşmeye dayalı uzun süreli işgücü göçleri Güney Asya ve Çin gibi ülkelere alınmıştır. Üç yüzyıl süren bu göç süreci Kanada, Birleşik Amerika, Avusturalya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde yeni devletler oluşturup aynı zamanda "Yeni Dünya"nın siyasal sistemini de etkilemiştir. Üçüncü göç dalgası ise I. Dünya Savaşından sonra başlamıştır. Bu savaşın ardından İmparatorluklar tasviye edilmiş ve Orta, Doğu ve Güney Avrupa'da yeni devletler oluşmuştur. Yine bu dönemde Yunan, Sırp, Macar, Bulgar ve Türk kökenli nüfuslar başka yerlere göçe zorlanmıştır. Dördüncü göç dalgası ise II. Dünya Savaşı sonuna rastlamaktadır. Bu savaşın ardından sömürge güçleri tasfiye edilmekle birlikte, Asya, Ortadoğu ve Afrika'da yeni devletler oluşmuştur (A.g.e.: 75-76).

Bu dönemin ardından beşinci göç dalgası denilebilecek bir dönem daha yaşanmıştır. 1950 ve 1960'lı yıllarda Avrupa, Amerika ve petrol üreten Ortadoğu ülkeleri yabancı emek göçü almaya başlamışlardır. Türkiye, Yemen, Filistin ve Güney Asya'dan işçiler getirilmiştir (A.g.e.: 77).

Bu dönemde emek göçü alınmasıyla “Misafir İşçi” yeni bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bunun güzel bir örneğini 1950’li yıllarda ülkelerle ikili antlaşmalar düzenleyerek İtalya, İspanya, Yunanistan, Türkiye, Fas ve Tunus gibi ülkelerde çeşitli iş alanlarında geçici süre çalıştırma ve sonra kovulmalarını tasavvur eden Almanya oluşturmaktadır. Fakat bu misafir işçiliği ailelerin birleşmesiyle kalıcı hale gelen yerleşmeyi engelleyememiştir (Castles and Miller, 2008: 100). Tarihsel süreçte göç hareketlerinin incelenmesinin ardından Türkiye’nin Cumhuriyetin ilk yıllarından 2013 yılına kadar olan süreçte kitlesel göç hareketliliği ele alınacaktır. Türkiye’nin uluslararası anlamda koruma rejimi ve kitlesel göç hareketlerine karşı politikaları çalışmanın bu kısmında incelenecektir.

1.6.1. 1923-1950 Dönemi Türkiye’nin Göç Politikaları

Uluslararası göç net tanımıyla ulus-devletlerin sınırlarının “yabancılar” tarafından aşılması olarak tanımlanmaktadır. Tanımın içeriği açıldığında ise ulus-devletlerinin siyasi coğrafyasının yabancılar tarafından geçici veya kalıcı olarak aşılmasıdır.

İçduygu (2014: 26)’ya göre ulus devletleri siyasi bir alan olarak ele alırsak bu alanda iki aktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki göç veren ulus-devlet ikincisi ise göç alan ulus-devlettir. Türkiye’nin ulus-devlet kurma çabası modernite projeleriyle birlikte yirminci yüzyılda başlatılmıştır. Çünkü 20. yüzyılda Türkiye’ye yönelik yapılan uluslararası düzeyde kitlesel göç hareketleri hem modernite projeleri hem de ulus-devlet kurma çabalarıyla yakından bağlantılıdır. Genel olarak modernite, ulus-devlet ve uluslararası göç olguları irdelenmelidir.

20. yüzyılda modernite Avrupa kökenli ekonomik, siyasi ve toplumsal dönüşümün yaygınlaşmasıdır. Modernite sonrası uluslararası göç hareketliliğinin modernite öncesine göre arttığı genel olarak kabul görmüştür. Ulus devlet olgusunun temeli ise homojen ulus yapısının oluşturulmasıdır. Ancak, uluslararası göç ulus- devlet oluşumunun içinde yer alan homojen ulus yapısının oluşturulması, isteğini göçün olumlu ve olumsuz etkileme gücüyle açıklamaya çalışmaktadır (A.g.e.: 47-50). 20. yüzyılda ulus devletleri tanımlayan temel özellik sınırlarıdır.

Homojen bir ulus oluşturma çabasında olan ulus devletlerin sınırlarını uluslararası sistem içinde bir ülkeden diğer bir ülkeye geçişi pasaport ve vize gibi çeşitli uygulamalarla görülmektedir. Ulus devletlerin koyduğu bu sınırlamalara rağmen her yıl milyonlarca insan yasa dışı göç yollarıyla göç etmekte ve canlarını tehliye atmaktadır. Bu yasa dışı göçler kimi zaman bir tekne faciası ile sonuçlanmaktadır. Bunların anlatılmasının nedeni ise 1923-1950 arası dönem ulus devlet oluşturma sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. Ulus devlet kurma sürecinin tek seferde oluşturulmadığı açıktır. Devamlılıkların ve farklılıkların bir arada olduğu bir düzende ulus-devlet oluşmaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunun ilk yıllarından ve bundan önceki yıllarda hem göç alan hedef ülke hem göç veren kaynak ülke hem de göçmenlerin başka ülkelere geçiş güzergahı olarak gördükleri transit ülke olmuştur. Göç hareketlerinin kaynak, hedef ve transit yönlü değişmesi göç politikalarının da farklı olmasını sağlamıştır. İçduygu (2014: 53)'ya göre 1923-1950 yılları arası ulus devlet inşasının birinci dönemidir. Cumhuriyetin ilk yılları doğu bloklarının dağılma süreciyle beraber bu yıllar Türkiye'ye soydaş göçü ve yoğun sığınmaların olduğu kitlesel göçlerin yaşandığı dönemdir. Osmanlı devletinin dağılma döneminde yaşanan bu göç hareketleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla devam etmiştir (Alan, 2016: 21). Bu büyük göç dalgaları yeni kurulan Türk devleti topraklarında nüfusu homojenleştirmeyi amaçlamaktaydı. Bu durum müslüman ve Türk olmayan nüfusun Anadolu'dan ayrılmasını ve müslüman aynı zamanda Türk olan nüfusun Anadolu'ya göç etmesini sağlayan politikaların oluşturulmasını sağlamıştır (İçduygu, 2015: 277).

Cumhuriyet döneminde ilk büyük kitlesel göç hareketleri Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan mübadele ile yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı'nın ardından Türk-Yunan mübadelesi meselesi gündeme gelmiştir. Tarihsel arka planda ise nüfusun yer değiştirmesi meselesi ilk kez 1821 yılında başlayan Yunan isyanıyla gündeme gelmiştir. Yürürlüğe giren Sevr Antlaşması'ndada Rum ve Türk nüfusunun yer değiştirmeleri gerekli görülmüştür. Bu durum yeni bir dünya düzeni kurmak isteyen devletler tarafından Lozan Konferansı'nda gündeme alınmıştır. Lozan Konferansı sırasında iki ülke arasında mübadele meselesini konferansın "*ülke ve askeri meseleler*" ile ilgili oturumunda dile getiren İngiltere temsilcisi Lord Curzon olmuştur. Birleşmiş Milletler'in Yakındoğu'daki sorunları incelemek üzere görevlendirdiği yetkili Dr.Fridtjof Nansen'in mübadele fikri, Türk ve Yunan heyetleri tarafından kabul edilmiştir.

Mübadele meselesi Lozan Konferansı'nda 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan Heyetleri arasında imzalanan “*Yunan ve Türk Ahalisinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol*” ile kesinlik kazanmıştır (Toprak, 2015: 255-256).

1923 yılında Lozan'da imzalanan Türk-Yunan mübadelesine ilişkin antlaşmada İstanbul'da yaşayan Rumlarla, Batı Trakya'da yaşayan müslümanların mübadele dışında tutulması büyük yankı uyandırmıştır. Yeni savaştan çıkmış, hazırda olan yerleri yıkılmış, maddi sorunları olan bir Ankara Hükümeti için iskan süreci hayli çetin geçmişti. İskan tarihinde, mübadele ile anavatana gelecek olan yarım milyon halkın geldikleri yurttaki iktisadi ve sosyal hayatlarına uygun iskan yerleri verilmesi ve üretime katılmaları için araç-gereç temini; memleketin iktisadi ve sosyal alanda yerleşimi sağlanıncaya kadar sağlanmalıydı. Bu doğrultuda Ankara Hükümeti 13 Ekim 1923 tarihinde Mübadele İmar ve İskan Vekaleti'ni (MİİV) kurmuştur (İskan Tarihçesi, 1932: 12-17).

Özel bir göç türü olan Türk-Yunan nüfus mübadelesi, aynı zamanda ulus-devletlerin etnik ve dinsel homojenleştirme çabalarını hızlandıran bir “etnik temizlik” olarak da ifade edilmektedir. Çünkü devletler Lozan Antlaşması ile etnik temizliği göç politikalarının gelişmediği bir dönemde kendi aralarında zorunlu bir yolla yapmışlardır (Erder, 2014: 101). Lozan Konferansı'nda Batı Trakya mübadele kapsamına alınmadığı için Yunanistan, müslüman Türklerin çoğunluk durumunu azaltabilmek için hayat hakkı tanımamıştır. Müslüman Türklerin yaşadığı tüm alanlara Rumları yerleştirmişlerdir (Toprak, 2015: 257). Türklerin elinde kalan mal varlıklarını “varlık vergisiyle” alarakda etnik temizliği yapmışlardır.

Dönemin istatistiksel verilerine göre Türkiye'ye yönelen mübadil sayısı 388. 146 olarak verirken Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arazi İskan Dairesi'nin rakamlarına göre ise 1923-1924 yılları arasında Yunanistan'dan 384.000 kişi bunun karşılığı 99.709 hane iskan edilmiştir. Cumhuriyetin ilk kitlesel göç hareketliliği; sağlıklı hazırlıklar yapılmaması, göç güzergahı değişiklikleri, memurların başka alanlardan aktarılması, gelenlerin büyük bir kısmının tütüncülük ağırlıklı tarımla uğraşmalarına rağmen Rumlardan kalan toprakların bu kadar insani istihdam edebilecek alana sahip olmaması, mübadele edenlerin yerlerini beğenmemeleri, mübadillerin sınıfsal özelliklerine dikkat edilmemesi ve toplumlar arasında yaşanan sosyal ve kültürel farklılıklar da eklenince iskan politikasının temel sorunları olarak ortaya çıkmıştır (Macar, 2015: 182).

Tablo 1.5: Mübadeleyle Gelenlerin Memleketleri, Sayı ve İskan Olunacağı Yerler

Geleceklerin Memleketleri	Tütüncü	Çiftçi	Bağcı ve Zeytinci	Yekün	İskan Olunacağı Yer
Dırama ve Ekseri Kavala Ahalisi	30,000	0	0	30,000	Samsun ve havalisine
Serez Livası Ahalisi	20,000	15,000	5,000	40,000	Adana ve havalisine
Kozana, Girebane, Naslıç, Kesriye Ahalisi	2,500	15,000	5,000	22,5000	Malatya ve havalisine
Kayalar, Karafeyye, Vodine, Katerin, Alasonya, Langaza, Demirhisar, Gevgilinin, Yunanistan'a kalan köyler Yenice, Karacaabat	3,000	25,000	15,000	43,000	Amasya, Tokat, Sivas
Zeytuncü, Dırama ve Kavlı'lar, Selanik ve ahalisi	4,000	20,000	40,000	64,000	Manisa, İzmir, Menteşe, Denizli ve havalisi
Preveze ve Yanya havalisi	15,000	40,000	0	55,000	Antalya, Silifke ve havalisi
Midilli, Girit ve Sair Adaları	0	30,000	20,000	50,000	Ayvalık, Edremit, Mersin, ve havalisi
Kesendire, Poliroz, Sarışaban, Avrehisar, Nevrekop ve ahalisi	20,000	55,000	15,000	90,000	Çatalca, Tekirdağ Livaları, Karaman Niğde, ve havalisi
Yekün	95,000	200,000	100,000	395,000	

Kaynak: İskan Tarihçesi, 1932: 18

1923-1950 yılları arasında sadece Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesiyle Türkiye göç almamıştır. Bu dönemde ikinci büyük göç dalgası olarak Bulgaristan Türklerinin göçü nitelendirilmektedir. 1925 yılında Bulgaristan ile imzalanan Dostluk Antlaşmasıyla “ikamet mukavelenamesi” her iki ülkenin uyrukluk, vatandaşlık ve iskanını düzenlemiştir (Alan, 2016: 22).

Bu kapsamda ilk olarak 1923-33 yılları arasında Bulgaristandan 101,507 soydaş muhacir göçmen gelmiştir. 1934-1960 yılları arasında ise 272,971 soydaş muhacir göçmen gelmiştir (Geray, 1970: 13).

Bulgaristandan sonra diğerk bir göç dalgası Yugoslavya'dan gelmiş ve 1923-1939 yılları arasında yaklaşık olarak 115,427 muhacir gelmiştir. Bu göçler zorunluluk olmadan yapılmış sosyo-ekonomik nedenli göçlerdir. Bir diğerk göç hareketi esas olarak 93 Harbiyle başlayıp Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar devam eden Romanya kökenli Rumeli Türkü ve Kırım Tatarlarının Türkiye'ye göçüdür. 1923-1939 yılları arasında yaklaşık 117,095 Rumeli Türkü ve Kırım Tatarı göç etmiştir. Soydaş muhacirlerin göçü II. Dünya Savaşı arasında daha da artmıştır. Cumhuriyet döneminde "1940 göçleri" olarakta belirtilen Kırım Tatarları, Sovyetler rejiminin baskısı ve II. Dünya Savaşı'nın yarattığı ortamdan kurtulmak için Türkiye'ye yoğun göç etmişlerdir (Altan, 2007: 8).

Cumhuriyetin ilk yıllarında çıkarılmaya başlayan iskan kanunlarının ulus-devlet oluşumunda ve uluslararası göçü şekillendirmede önemli etkileri olmuştur. 31/05/1926 tarihli ve 885 sayılı İskan Kanunu ikinci maddesinde, dışarıdan göçmen olarak kabul edilecek insanlarda aranan özellikleri tanımlamaktadır. Bu kanunda aranan temel özellik Türk kültürüdür. 885 sayılı İskan Kanunu'nda göçmen kabul etme politikasına yönelik belirtilen özelliklerin uygulanması 1934 tarihine kadar sürmüştür (İnan, 2016: 16-17).

Erder (2014: 119), 1926 tarihli 885 sayılı İskan Kanunun'un yalnızca mübadilleri dikkate alan yasalardan farklı olarak Doğu'da uygulanmak isteyen "göç ve yerleşmeleri" de kapsayan bir düzenleme olarak görmektedir. Aynı zamanda 2510 sayılı İskan Kanunu'na bir hazırlık olarakta görülen 885 sayılı İskan Yasası ile hem muhacir, mübadil ya da mültecilerin boşalan tarım arazilerine yerleştirilerek üretime katkı yapmaları sağlanmak istenmekte hem de Doğu'nun tek etnik gruba dayalı yapısı önlenmiş olacağı düşünülmektedir.

1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskan Kanunu'nda göçmenlik tanımı yeniden düzenlenmektedir. 1943 tarihli İskan Kanunu Türk kültürüne bağlı ve dolayısıyla nüfusun düzen, yayılış ve oturmasını İcra Vekillerince yapılacak bir programa göre Dahiliye Vekilliğine verilmiştir. Kanunun birinci faslında, "*Türkiye'ye yerleşmek maksadıyla, dışarıdan bireysel veya topluca gelmek isteyen Türk soyundan meskün veya göçebe fertler, aşiretler ve Türk kültürüne meskün kimseler*" bu kanunun hükümlerine göre muhacir olarak tanımlanmaktadır (İskan Kanunu, 1934: 1/3).

İskan Kanunu'na göre mülteci, Türkiye'ye yerleşmek maksadı olmayıp zaruri nedenlerden dolayı başka ÷lkere sığınanlara denilir. İskan Kanunu'nun temel vurgusu olan Türk Soyu ve Kùltürüne baēlılık olmakla birlikte; İskan Kanunu'nun 4. maddesinde Türk kùltürüne baēlı olmayan anarşistler, casuslar, göçebe çingeneler, memleket dışına çıkarılmış olan kimselerin Türkiye'ye muhacir olarak alınamayacaēını belirtmektedir (İskan Kanunu, 1934: 1/4).

2510 sayılı İskan Kanunu, Türk soyundan ve kùltüründen olanların Türkiye'ye göç etmelerini kolaylaştırırken bunun dışında kalanların göç etmelerini zorlaştırmaktadır. Böylelikle İskan Kanunu homojen bir ulus oluşturmada önemli düzenlemelere sahiptir. Türkiye'nin göç politikasında din, dil ve Türk ırkına sahip olma gibi nitelikleri barındıran anlayış ile oluşturulmuştur. Zaman zaman mevzuatta yapılan deēiřikliklere raēmen bu anlayış uzun bir süre devam etmiştir (Aydınlı, 2017: 40-41). İskan Kanunu o dönemde yoğun tartışmalarında doēmasına yol açmıştır. Çoēu kesim İskan Kanunun'un ayrımcı maddelerinin bulunduēunu vurgulamaktadır. Bu ayrımcı madde İskan Kanunu'nun 9. maddesidir ve bu maddeye göre;

“ Türkiye tabiiyetinde bulunan gezginci göçmenler ve Türk kùltürüne baēlı olmayan göçebelerin Türk kùltürlü köy ve kasabalara daēıtılması, casus olduēu sezilenlerin sınırlarımızdan uzaklaştırılması, yabancı tebaasına baēlı gezgin çingeneler ve Türk kùltürüne baēlı olmayan göçmenler sınırlarımızdan uzaklařtırılacaēını belirtmektedir” (İskan Kanunu, 1934: 9).

İskan Kanunu'nun 9. maddesi 1947 yılında deēiřikliğe uğramış olsa da ayrımcılıēı içeren bu maddenin tamamen ortadan kalkması 2006 yılında yapılan düzenleme ile oluşturulan 5543 sayılı İskan Kanunu ile mümkün olmuştur (İskan Kanunu, 2006: 9).

5543 sayılı İskan Kanunu yürürlüēe 19/9/2006 tarihinde girmiştir ve kanunun 4. maddesi Türk soyu ve Türk kùltürüne baēlı olmayan yabancılar ile Türk soyuna ve Türk kùltürüne baēlı olupta sınır dışı edilenler ve güvenlik bakımından Türkiye'ye gelmeleri uygun görülmeyenler göçmen olarakta kabul edilememektedir (İskan Kanunu, 2006: 9). Bu kanunda 2006 tarihinde AB'ye uyum kapsamında İskan Kanunun'da deēiřikliğe gidilmiştir.

1932 yılında 2007 sayılı Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsil Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun yabancıların Türkiye’de çalışma alanlarını düzenlemiştir. Kanun çalışabilecekleri alanlara ilişkin birtakım kısıtlamaları da içermektedir. Kanun Türk Vatandaşlarının hangi sektörde çalışabileceklerini belirlemekte ve yabancıların devletin refahı gerekçesiyle çalışmaları yasaklı alanları belirlemektedir.

Kanunun 1. maddesinde bu meslekler şöyledir;

“ Ayakkabı satıcılığı; çalgıcılık; fotoğrafçılık; berberlik; müretteplik; simsarlık; elbise, kasket ve kundura imalciliği; borsalarda mubaayacılık; Devlet inhisarına bağlı madenlerin satıcılığı; seyyahlara tercümanlık ve rehberlik; inşaat, demir ve ahşap sanayi işçilikleri; umumi nakliye vesaiti ile su ve tenvir ve teshin ve muhabere işlerinde daimi ve muvakkat işçilik; karada tahmil ve tahliye işleri; şoförlük ve muavinliği: alelumum amelelik; her türlü müesseselerle ticarethane, apartıman, han, otel ve şirketlerde bekçilik, kapıcılık, odabaşılık; otel, han, hamam, kahvehane, gazino, dansing ve barlarda kadın ve erkek hizmetçilik (garson ve servant); bar oyunculuğu ve şarkıcılığı; baytarlık ve kimyagerlik” (Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsil Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun, 1932: 1).

Kanuna göre yukarıda sayılan meslek ve hizmetler Türk vatandaşları tarafından yerine getirilir ve yabancılar bu meslek ve hizmetleri yapmakta yasaklıdır. Yabancıların Türk vatandaşlarına ayrılmamış olunan işleri yapmaları ise İcra Vekilleri Heyeti kararına bağlanmıştır. Yabancıların çalışma durumunu engelleyen bu kanun, 2003 tarihli ve 4817 sayılı “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun” çıkana kadar sürmüştür. Bu kanunla birlikte Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) yabancıların çalışma izinlerini düzenleyen kurum olmuştur. 2016 yılında ise 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu (UİK) kabul edilmiştir. Bu kanun ile yabancıların çalışma sürelerine ilişkin yeni bir döneme adım atılmıştır. Çünkü Uluslararası İşgücü Kanunu ile nitelikli yabancı işgücü çekilmesi istenilmiştir (Aktaş, 2015: 35).

Sonuç olarak 1923-1950 yılları arasında Türkiye’ye 2 milyondan fazla insan sığınmış ve yerleşmiştir. İskan kanunlarının Türkiye’de düzensiz göçler ve bu dönemdeki diğer göç politikalarının oluşmasında yadsınamaz derecede etkisi olmuştur (A.g.e.: 35). Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında çıkarılan iskan kanunlarında görmekteyizki ulus devlet inşasında göç politikaları etkin bir araç olarak kullanılmıştır.

Bu dönemin göç politikaları ve iskan kanunlarının “Türk Kültürü ve Türk Soyundan Olma” vurgusu ayrımcılık olarak algılanılmıştır.

1.6.2. 1950-1980 Dönemi Türkiye’nin Göç Politikaları

Bu dönem II. Dünya Savaşı sonrasıdır. II. Dünya Savaşı, yenen ve yenilen ülkeler açısından yıkıcılığı yüksek olan bir savaş olmakla birlikte bu savaşta milyonlarca insanın hayatını kaybetmesinin yanında başka ülkelere mülteci, sığınmacı vb. statülerde göç etmelerine de neden olmuştu. Türkiye bu dönemde Birleşmiş Milletler’in (BM) bir üyesi olarak bu doğrultuda yapılan antlaşmalarında taraf ülkesi olmuştur. Bu dönem mülteci sığınmacı politikalarının gelişim yaşandığı bir dönem olması itibarıyla önemlidir.

Bozbeyoğlu (2015: 62)’na göre kitlesel göç hareketleri olarak nitelendirilebilecek hareketlerin I. Dünya Savaşı’nın sonlarında başlamasıyla birlikte yaklaşık olarak 3 milyon Avrupalı ülkelerinden başka yerlere göç etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemlerde Fransa, Belçika, İtalya, Avusturya ve Almanya gibi Avrupa ülkeleri yabancılarla ilgili yasalar çıkarmışlardır. Hatta Almanya’da Nürnberg Yasaları olarak bilinen yasa ile Alman vatandaşları “tam vatandaşlar ve siyasal haklardan mahrum vatandaşlar” olarak ikiye ayrılmıştır.

Göç, göçmen sorunları ve sığınma olgusuna doğrudan 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde yer verilmiştir. Beyannamenin 14. maddesinde “Herkesin zulüm karşısında başka ülkelere sığınma hakkı” olduğunu belirtilmektedir (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 2018). Ulus devletin inşası sürecinde ortaya çıkan mültecilik olgusuyla ilgili ilk hukuksal düzenlemeler Milletler Cemiyeti döneminde yapılmış ve Birleşmiş Milletler döneminde geliştirilerek devam etmiştir. Mültecilik kavramı ulus devletlerin etkinlikleri doğrultusunda ortaya çıkan bir insan kategorisi olarak görülmektedir (Bozbeyoğlu, 2015: 63).

II. Dünya Savaşında yaşanan insani sorunlar, BM’in mülteci konusunu öncelikli olarak gündeme almasını sağlamıştır. Bu konuda adımlarından biri, 1946 yılında Hükümetler arası Mülteci komitesinin görevlerinin Uluslararası Mülteci Örgütüne (International Refugee Organization-IRO) bırakılmasıdır.

Ancak, ilerleyen zamanlarda daha kapsamlı bir örgütlenme ihtiyacı doğmuş ve bu ihtiyaç doğrultusunda 14 Aralık 1950 yılında Mülteciler Yüksek Komiserliği kurulmuştur. BMMYK göreve devam ederken BM Genel Kurulu'nda 28 Temmuz 1951 tarihinde Cenevre'de Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme yirmi altı devlet tarafında kabul edilmiştir (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1016). Türkiye 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ni 24 Ağustos 1951 tarihinde imzalamıştır. Sözleşmenin 1. maddesinde “1 Ocak 1951 tarihinden önce meydana gelen olaylar” ibaresini koyarken Türkiye bu maddeye coğrafi çekince koyup “1 Ocak 1951 tarihinden evvel Avrupa'da meydana gelen olaylar” ibaresini ekleyerek sözleşmeyi kabul etmiştir. Sözleşmenin zaman bakımından sınırlı olması ve değişen süreçte çeşitli nedenlerle göç edenlerin sayısında artış yaşanması sözleşmenin yeniden düzenlenmesini gerekli kılmış ve Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü ile coğrafi ve zaman kısıtının düzenlenmesi hedeflenmiştir. BMMYK, 1967 Protokolü ile 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olan ülkelere iki seçenek sunmuştur. Bu seçenekler ülkelerin coğrafi ve zaman kısıtlamalarını kaldırmak ya da devam ettirmelerine yönelik seçenektir. Türkiye bu seçeneklerden zaman kısıtlanmasını kabul etmiş ve coğrafi çekince devam etmiştir. (Yıldız ve Sert, 2017: 96-97).

1967 Protokolü'ne konulan coğrafi çekince günümüz Türkiye'sinde pratikte hala uygulanmakta, Avrupa dışından gelenlere mülteci statüsü verilmemekte, geçici sığınmacı statüsü verilip üçüncü bir ülkeye yerleşene kadar kalmaktadırlar. Türkiye aslında ileriye görerek böyle bir coğrafi çekince koymuştur. Göç politikalarıyla ilgili diğer bir gelişme 1950 tarihli 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'dur. Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun ile yabancıların ikamet, çalışma şartları ve sürelerini düzenlenmekte, sınırdışı kararı ve görevli olan birim belirlenmektedir (Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun, 1950). İçduygu (2014: 55)'ya göre Cumhuriyet dönemi sonrası 1950 ve 1980 arası dönem ulus-devlet inşasının yer bir boyut kazandığı dönemdir. Bu dönemde kırdan kente göçün artmasıyla hızlı bir kentleşme sürecinin yanında müslüman olmayan nüfusun da dışarıya göç ettiği ve diğer yandan Türk ve müslüman nüfusunda iç göç hareketliliğinin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem ilklerin yaşandığı dönemdir.

Bu dönemde kırdan kente doğru göç hareketliliğinin nedenleri arasında; tarımda makineleşme, kır ve kent arasındaki gelir farklılıkları, geleneksel toprak sahipliği rejiminde yaşanan değişiklikler ve topraksızlaşma sayılabilir. Bu artışı kentlerde yaşayan nüfus oranlarında çok rahat görebilmekteyiz. 1950’li yıllarda nüfusun ancak % 19’u kentlerde yaşarken bu oran 1970’li yıllarda % 36’ya 1990’larda ise % 56’ya yükselmiştir. Bu dönemde kentsel nüfus artışında içgöçün etkisi % 50 oranlarında olup bu oranı arttıran eğitim ve işsizlik nedenli göçlerdir (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 250-251). Bu dönemde göç hareketliliği sadece Türkiye içinde yaşanmamıştır. Aynı zamanda büyük kitleler halinde dış ülkelere göçler alınmıştır. Bunların başında 1950-1951 yılları arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye doğru yaşanan kitlesel göç hareketliliği gelmektedir. 30 Ağustos 1950 tarihinde Bulgar Hükümeti, Türk Hükümeti’ne özel bir nota göndererek üç ay içinde 250 bin Bulgar göçmeni kabul etmesini istemiştir. Türkiye ise kısa süre içerisinde bu kadar göçmenin kabul edilemeyeceğini belirterek 1925 tarihli Oturma Sözleşmesi kapsamında istekli göç etmek isteyenlere vize verilebileceğini belirtmiştir (Aydınlı, 2017: 45-46). Türkiye Bulgaristan’dan gelecek soydaş göçlerini Bakanlar Kurulu’nda görüşmüş ve 31 Mayıs 1947’de özel bir kararnameyle Balkanlardan gelecek toplu göçlerle ilgili karar ülkeyle yapılan antlaşmalar çerçevesinde daha uygun bir zamana bırakılmış ancak “serbest göçmen vizesiyle veya mülteci” olarak gelenlerin alınması uygun görülmüştü (Alan, 2016: 25).

Göç bunalımı uzun süre sürmüştür çünkü Türkiye Bulgaristan’ın ilk notasında 250 bin göçmen almayı kabul etmemiş belirli sürelerde ve belirli oranlarda göçmen almayı özel bir karnameyle belirtmiştir. Ancak, bu dönemde Türk kamuoyu Bulgar hükümetinin üç ay içinde bu kadar Bulgar almamız yönündeki notayı Türk ekonomi ve sistemini çökertmek amacıyla bilinçli olarak verildiğine inanmaktadır.

Göçler yoğun şekilde sürerken Bulgarlar Türk göçmenleri arasında vizesiz romen (çingene) sokmak istediler. Ancak, Türkiye 2510 sayılı İskan Kanunu’na göre Türk soyundan olan insanları göçmen olarak kabul etmekteydi. Türk Hükümeti, Bulgar yetkililerine vizesiz sokulan romen göçmenlerin geri alınması çağrısını yaptı. Ancak, Bulgar yetkilileri bu duruma olumlu şekilde yanaşmadı ve Türk Hükümeti 7 Ekim 1950 yılında sınır kapıları kapattı. Sınır kapısının kapatılması üzerine Bulgar yetkilileri kapının yeniden açılması ile istenmeyen kişilerin ve vizesiz olanların geri alınmasını onayladı (Şimşie, 1986: 223-225).

Böylelikle Türk-Bulgar sınır kapısı 2 Aralık 1950 tarihinde tekrar açıldı. 1950 – 1951 arasında Bulgar göçleri büyük boyutlara ulaştı. 1 Ocak 1951 ve 30 Eylül 1951 tarihleri arasında Türkiye’ye gelen Bulgar sayısı 212,150 kişiyi buldu (A.g.e.:223-225).

1969 tarihinde Türk ve Bulgar hükümeti arasında imzalanan “Türkiye Bulgaristan Yakın Akraba Göçü Antlaşmasıyla” 1950 ve 1951 yılları arasında Türkiye’ye göç eden Bulgarlar yakın akrabalarının serbest göçmen statüsüyle gelmelerini sağlamıştır. Bu antlaşma çerçevesinde de 32, 359 aileye bağlı 116, 521 kişi Türkiye’ye göç etmiştir. Bu antlaşma 1950 ve 1951 yılları arasında Bulgaristan’da kalan ailelerin birleşmesini sağlamıştır (İnan, 2016: 21).

Bu göçmenler serbest göçmen statüsü ile gelmişlerdir. Burda serbest göçmen ve iskanlı göçmen kavramlarına açıklık getirmek gerekmektedir. Türkiye’ye göçmen olarak kabul edilenler devletten iskan yardımı almalarına göre İskanlı göçmenler ve serbest göçmenler olarak ikiye ayrılmaktadır. Devletten ev, tarla, dükkan vb. gibi iskan yardımı alanlara iskanlı göçmen denilir. Türkiye’ye yerleşmek maksadıyla Türk soyundan olan ve iskan yardımı almadan gelmek isteyen kimseler serbest göçmen denilmektedir (Aybay, 1982: 72). 1969 yılında Bulgaristan’dan göçmenlerin serbest göçmen statüsüyle gelmelerinin nedeni ise devlet hazinesine büyük yük oluşturmalarıdır.

1960 yılına gelindiğinde Türkiye’nin göç pazarında konumunun değişime uğradığı görülmektedir. II. Dünya Savaşı’ndan çıkan Batı ülkeleri ekonomik yapılarını yeniden inşaa etmek için işgücü gereksinimine ihtiyaç duydular ve bunu karşılamak içinde ülkemizden başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine işgücü göçleri başladı.

Bu dönemde Türk ve müslüman nüfusunda yoğun bir göç hareketiyle ülkemiz dışına çıkışlar yaşanmıştır. 1980 yılıyla birlikte Türkiye’nin küresel ölçekte göç rejiminde değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Çünkü 1960’lı yıllarda Türkiye yabancı ülkelere işgücü veren bir konumda iken 1980 yılı itibariyle yabancı göçü alan bir ülke konumuna gelmiştir. Bu durum akıllara Türkiye’nin gerek kuruluş döneminde gerekse de kuruluş dönemi öncesinde hep göç aldığı gerçeğini getirebilir. Türkiye kuruluş dönemindeki göç politikalarına da yansıttığı gibi Türk soyundan ve Türk kültüründen olan göçmenlerin gelişile sınırlıydı. Bu dönemde Türkiye ilk defa Türk ve Müslüman olmayan yabancıların göçüne tanıklık etmiştir (İçduygu, 2014: 57-58).

1979 İran Devrimi ile birlikte ülkemize gelen İranlı göçmelerin ülkemizi Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerine gitmek için önemli bir nokta olarak gören transit göçmenler yeni bir dönemin kapısını aralamışlardır (İçduygu, 2015: 281).

Buradan çıkarılacak sonuçlar Türkiye'nin göçlerle birlikte farklı tecrübeler kazanmış olması ile bunları politik ve sosyal anlamda iyi bir şekilde uygulayabilmişlerdir. Erken Cumhuriyet dönemindeki göç politikalarında temel vurgu "Türk soyu ve kültürü" iken bu durum 1980'lerle birlikte yumuşamaya başlamıştır.

1.6.3. 1980 Dönemi ve Sonrası Türkiye'nin Göç Politikaları

1980 ve sonrasındaki dönem küreselleşmeyle birlikte yaşanan kitle iletişim araçlarında meydana gelen gelişmeler ve yakın coğrafyalarımızda yaşanan dönüşümler, savaşlar, çalkantılar, ekonomik ve siyasi gelişmeler Türkiye'nin göç politikalarını şekillendiren etmenler olmuştur. Bu dönemde Türkiye düzensiz göçler ve transit göçlerle karşılaşmıştır. Türkiye'nin bu dönemde Türk soyu ve kültüründen olmayan yabancı göçmen akışı katlanarak artmıştır. Bu artış 1978'de Afganistan'da Sovyet yanlısı rejimin iş başına gelmesiyle ülkede yaşanan iç karışıklıklar, 1979'da SSCB'nin müdahalesiyle Afganların ülkemize sığınması ve 1979'da İran'da yönetim değişikliğiyle eklenen İranlı sığınmacıların gelişiyi devam etmiştir. 1988 yılında Irak-İran Savaşı ve Körfez Savaşlarının ortaya çıkardığı güvenlik tehlikesiyle Iraklı Kürtler kitleler halinde gelmeye devam etmiştir. (Alan, 2016: 31-32).

Türkiye'nin birçok nedenden dolayı ülkesini bırakıp gelenlerin odak noktası olması bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Buna son olarak Ekim 2011'de Suriye'deki iç savaştan kaçıp ülkemize sığınan Suriyeliler eklenmiştir. Türkiye'ye doğru yaşanan yoğun göçler göç politikalarının yetersizliğini ve yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. 1994 yılında çıkarılan yönetmelik ile düzenlenmeler yapılmıştır. 14 Eylül 1994 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile "Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Toplu Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" kabul edilmiş ve 30 Kasım 1994 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

1994 Yönetmeliği, hükümetler tarafından aksi yönde bir karar alınmadıkça kitlesel mülteci akınlarına karşı sınırı geçmeden cevap verilmesi gerektiğini, mültecilerin sınırı geçmesi durumunda ise resmi makamlara, mümkün olduğunca mültecilerin sınırları yakınında kamplar kurulmasını ve aynı zamanda mülteci kabul etme, bireysel sığınma süreçlerini, müracaat yapılacak makamları ve bu kapsamda müracaat makamlarının görevlerini tanımlamaktadır (Kirişçi, 2014: 14).

1994 Yönetmeliğinde'de 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 tarihli Protokolü'ne koyulan coğrafi çekince kısıtlaması devam etmiştir. Bu yönetmelikteki düzenlemeye göre Avrupa ülkelerinden gelen ve iltica başvurusunda bulunan yabancılara mülteci statüsü verilmektedir. Avrupa ülkeleri dışından gelip ülkemize korunma talebinde bulunanlara ise sığınmacı statüsü verilmekte ve üçüncü bir ülkeye yerleşene kadar Türkiye'nin koruması altında bulunmaktadır.

1994 Yönetmeliği'nin 6. maddesine göre Türkiye'ye iltica eden veya başka bir ülkeye iltica etmek üzere Türkiye'den ikamet izni talep eden münferit yabancıların talepleri, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşme ile Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü gereğince İçişleri Bakanlığı'nca karara bağlanır ve karar verme yetkisini valiliklere devredebilir. Talebi uygun görülen yabancılar isterlerse İçişleri Bakanlığı'nca uygun görülecek misafirhaneye yerleştirilir isterlerse de İçişleri Bakanlığı'nca gösterilecek yerlerde serbest ikamet edebilirler (RG, 1994).

1994 Yönetmeliği çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Mevzuat kapsamında yetkililerce yabancıların yeterince bilgilendirilmemesi, müracaat süresinin yeterli olmaması nedeniyle yabancılar için hak düşürücü nitelikte olması, sığınmacıların 10 gün içerisinde valiliklere başvurulmaması durumunda sınırdışı edilmesi ve bu noktada itirazların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) intikal ettirilmesidir. Bu eleştiriler doğrultusunda yönetmelikte değişikliğe gidilmiştir. 26.01.2006 tarihinde 9938 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla “Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” kabul edilmiştir.

2006 yılında yapılan değişiklik ile 10 günlük başvuru süresi değiştirilerek “makul ve kısa sürede” ibaresi eklenmiştir. Yönetmelikteki diğer değişiklik ise İçişleri Bakanlığı’nın mülakat yapma yetkisinin valiliklere devredilmesidir (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1027).

Bu dönemde Mülteci Hukuku ile ilgili bir düzenlemede iç hukukumuzda yapılmıştır. Bu düzenleme 22 Haziran 2006 tarihli ve 57 sayılı Emiyet Genel Müdürlüğü genelgesidir. Bu genelgeyle 1994 Yönetmeliği’nin etkin bir şekilde uygulanması amaçlanmakta ve 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolü temelinde Türkiye’ye iltica ve sığınma başvurusunda bulunacak yabancı uyruklu ya da vatansız kişilere yönelik usul ve esasların belirlenmesi istenilmektedir (Alan, 2016: 60).

Bu genelgede; 1994 yönetmeliğini etkin bir şekilde uygulayabilmek amacıyla insan hakları, uluslararası koruma ve mülteci hukuku konusunda eğitilmiş ve bilgili personel istihdam etme, tercümanlık hizmeti sunma, başvuru sahiplerinin özellikle Avrupa dışından gelenlerin BMMYK’ne kaydolmaları için yazılı ve sözlü olarak bilgilendirme, ön görüşme ve mülakat aşamaları, olumsuz kararlara karşı ek dilekçe hakkı ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğini içeren çok yönlü düzenlemelerde bulunmaktadır (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1028).

1.6.4. Türkiye’nin Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Göç Politikaları

Türkiye’nin Avrupa Birliğine aday ülke olarak kabul edildiği 1999 Helsinki zirvesi ile beraber ulus-devlet anlayışı çerçevesinde oluşturulan göç politikaları da yeni bir döneme girmiştir (İnan, 2016: 30). Türkiye’nin aday ülke olarak Avrupa Birliği’ne kabul edilmesiyle göç ve göçmen kabul politikalarına ilişkin yeni ve özgün politikalar üretilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Türkiye ve AB arasındaki ilişkinin yeni bir boyut kazanması açısından önemli olan 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki’de gerçekleşen Avrupa Konseyi Zirvesi aynı zamanda önemli ilerlemelerin de yolunu açmış bulunmaktadır (Palabıyık ve Yıldız, 2007: 81). Bu zirvede Türkiye’nin adaylık statüsü resmi olarak kabul edilmiş ve tam üyelik sürecini kapsayan bu süreçte reform sürecine hız kazandıracak tüm katılım-öncesi stratejiden yararlanma hakkı kazanmıştır.

Türkiye bundan sonraki süreçte Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program yayınlacak ve Avrupa Birliği'nin aday ülkelere açık olan bütün Birlik programlarına katılım sağlayabilecektir (A.g.e.: 81). Türkiye'nin Helsinki Zirvesi'nde aday ülke olarak kabul edilmesi bundan sonraki süreçte yasal anlamda değişikliklere teşvik etmiştir. 1999 tarihli Helsinki Zirvesi Türkiye'ye özgü bazı ek koşullar getirmiştir. Bu ek koşullara göre (Bilici, 2013: 83);

- Türkiye Kıbrıs sorunu başta olmak üzere tüm sınır sorunlarını barışçıl yöntemlerle çözecektir,
- Kuzey Kıbrıs sorununun çözülmemesi, Güney Kıbrıs ile başlatılan katılım görüşmeleri, Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne üyeliğine engel olmayacaktır.

AB, Türkiye'ye diğer aday ülkelere de hazırlamış olduğu AB Katılım Öncesi Stratejisinin uygulama araçlarından birisi olan Katılım Ortaklığı Belgesi'ni hazırlaması öngörülmüştür. Katılım Ortaklığı Belgesi'nin AB Komisyonu tarafından Türkiye danışılarak hazırlanılması belirtilmiştir. Katılım Ortaklığı Belgesi doğrultusunda Türkiye Ulusal Program hazırlayacaktır (Kaya A., 2005: 86).

Ulusal Programlar kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi ön görülen vaatleri içermektedir. Ulusal Programlar Türk yetkililerince hazırlanmaktadır. Bu doğrultuda 2001, 2003 ve 2008 tarihlerinde toplam üç tane Ulusal Program hazırlanmıştır (Keskin, 2017: 245).

Bu belge Türkiye'nin Avrupa Birliği müktesebatına uyum yükümlülüklerini içermektedir. Kopenhag Kriterlerine uygun olarak kısa ve orta vadede öncelikleri içeren, mali yardımları kapsayan Katılım Ortaklığı Belgesi Avrupa Birliği Konseyi tarafından onaylanarak 24 Mart 2001 tarihinde Topluluğun Resmi Gazetesi'nde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Katılım Ortaklığı Belgesi doğrultusunda Avrupa Birliği müktesebatına uyum sağlama doğrultusunda Türkiye'nin yeni düzenlemeler, mevzuat değişiklikleri, beşeri, mali ve idari kapasitesinin geliştirilmesi, kısa ve orta vadeli önceliklerin yer aldığı takvimi içeren, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programı, 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca kabul edilmiştir (Ay, 2015: 90). Belgelerdeki göç ve iltica konusundaki temel politikalar AB müktesebatına uyarlanması ile bu alandaki teknik ve kurumsal alt yapının kurulmasıdır. Katılım Ortaklığı Belgesi'nin amaçları şunlardır (ORSAM, 2012: 20-21);

- Kısa vadede yasadışı göçle mücadelenin devam ettirilmesi, güçlendirilmesi, Avrupa Komisyonu ile geri kabul antlaşmalarının görüşülmesi,
- Orta vadede ise yasadışı göçü önleyebilmek için AB müktesebatının ve uygulamalarının kabul edilerek yürürlüğe girmesi, sığınma alanına uyum sağlanılmasını, 1951 Cenevre Sözleşmesiyle getirilen coğrafi kısıtlamanın kaldırılması yönünde çalışmalara başlanması, sığınma başvurularının değerlendirilmesi ve karar verme sisteminin güçlendirilmesi, sığınmacılar için barınma ve sosyal destek sağlama birimleri oluşturulmasıdır.

Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirlenen amaçların 2001 Ulusal Programa da aynı doğrultuda yansıtıldığı görülmektedir. 2001 tarihli Ulusal Program AB'nin Katılım Ortaklığı Belgesi'nde de üzerinde durduğu yasadışı göç ve toplu göçlerin önlenmesine yönelik olarak 5682 sayılı Pasaport Kanunun'un ilgili hükümlerinin AB müktesebatına uygun bir hale getirilmesini öngörmektedir (Keskin, 2017: 245). Programda ayrıca yasadışı göçün önlenmesine yönelik olarak AB müktesebatında, kabul, geri kabul ve sınır dışı uygulamalarının benimseneceğinden bahsedilmektedir.

Bu gelişmelerin ardından 12-13 Aralık 2002 tarihinde Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da Avrupa Birliği Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Bu Kopenhag Zirvesi'nde, Türkiye'nin Aralık 2004 tarihine kadar Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirir ise üyelik müzakerelerinin kısa sürede başlatılacağı bildirilmiştir (Palabıyık ve Yıldız, 2007: 86-87). Türkiye bu bildirinin ardından 2003 tarihinde Kopenhag siyasi kriterlerini gerçekleştirmek için uyum paketleri adı altında yasa değişikliklerinde bulunmuştur. 11 Ocak 2003 tarihli Dördüncü Uyum Paketinde Siyasi Partiler Kanunu, Basın Kanunu, Dernek Kanunu ve Dilekçe Kanunu olmak üzere toplam on altı ayrı yasada değişiklik yapılmıştır. 23 Ocak 2003 tarihli Beşinci Uyum Paketinde ise Hukuk Usul Muhakemeleri Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Usul Kanunlarında değişikliklere gidildi. Türkiye katılım sürecinde TBMM'ye sunulan kanun, tasarı ve tekliflerinin AB mevzuatına uygunluğunu incelemek ve gelişmeleri takip etmek amacıyla Avrupa Birliği Uyum Komisyonunu 19 Nisan 2003 tarihinde kurmuştur. Bu süreçte Türkiye İlerleme Raporları ve Strateji Belgelerine uygun olarak siyasi kriterleri yerine getirmeye çalışmıştır.

Nitekim Türkiye'nin Koppenhag siyasi kriterlerine uygunluğu Avrupa konseyi tarafından tatmin edici bulunarak 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılmasına karar verilmiştir (A.g.e.: 86-87).

14 Nisan 2003 tarihinde AB Komisyonu tarafından Yeni Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanılmıştır. Hazırlanan Yeni Katılım Ortaklığı Belgesi'ne karşılık olarak yeni bir Ulusal Program hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda ikinci Ulusal Program 24 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Hazırlanan Ulusal Program'da 29 başlık yer almaktadır. Bu başlıklardan birisi AB müktesebatına uygun olarak belirlenen "Adalet ve İçişleri" başlığı altında yasadışı göçle mücadele edilmesine ilişkin olarak düzenlemeleri içermektedir (Kaya A., 2005: 86-87).

Katılım Ortaklığı Belgelerinde ve Ulusal Programlarda yasadışı göç ile ilgili genel hükümler şunlardır: Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin 8 Mart 2001 tarihli Konsey kararında ilk defa yasadışı göçten bahsedilmiştir. Yasal olmayan göçü önlemek için (kabul, tekrar kabul, sınır dışı etme) AB mevzuatı ve uygulanmasına ilişkin hükümleri benimsemesinden bahsedilmektedir. Sınır yönetiminin güçlendirilmesi için hazırlıklara başlanması ve Schengen Sözleşmesi'nin tam olarak uygulanması sağlanmalıdır. Sığınmacılıkla ilgili olarak 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi sınırlamanın kaldırılması ve sığınmacılar için ikamet ve sosyal destek birimlerinin kurulmasına ilişkin düzenlemeleri içermektedir (2000 Tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi, 2001).

Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yasadışı göçe ilişkin düzenlemeler 2001 tarihli Ulusal Program'a yansımıştır. 2003 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yasadışı göçle mücadelenin güçlendirilmesi ve Avrupa Topluluğu ile geri kabul antlaşmalarının kısa sürede müzakere edilmesi ve sonuçlandırılması, yasadışı göçün önlenmesine ve yasadışı göç ile mücadele edilmesine yönelik olarak yasadışı yollarla çoğaltılmış belgelerde dahil olmak üzere AB müktesebatı ve iyi uygulamalarıyla bağlantılı olarak sınır yönetimini güçlendirmek amacıyla kamu idaresinin kapasite olarak güçlendirilmesidir (DPT, 2003).

2003 tarihli Ulusal Program'da, Katılım Ortaklığı Belgesinde belirlenen düzenlemeleri içermektedir. Bu doğrultuda sınır yönetimi ve yasadışı göç konularında AB müktesebatına uyulmasına devam edilmesi ve Schengen Müktesebatı'nın uygulanması için hazırlıkların yapılması yönünde hükümler yer almaktadır.

AB Katılım Ortaklığı Belgelerinde görülen temel vurgu, yasadışı göç ile mücadele edilmesi, sınır yönetiminin güçlendirilmesi ve geri kabul antlaşmalarının yapılmasıdır. AB Komisyonlarınca sınır yönetimi üzerinde durulmasının nedeni, AB'nin güvenlik kaygısı ve sınır yönetimlerini güçlendirerek yasadışı göçmenler ile mücadele etmektir. Bunun en temel garantisi olarak geri kabul antlaşmaları imzalamak ve geri kabul antlaşmaları ile güvenliklerini garanti altına almak istemektedirler (Kaya A., 2005: 90).

Olaya Türkiye açısından bakılacak olunursa ki burada önemli olan Türkiye'nin geri kabul antlaşmasını hem hedef ülke hem de başka ülkelere geçişte transit ülke olarak imzalamasıdır. Çünkü imzalamaz ise AB'nin yasadışı göçmen olarak belirledikleri kişileri ilk gönderecekleri ülke Türkiye olabilir (A.g.e.: 90).

Türkiye'nin coğrafi konum itibariyle stratejik bir noktada yer alması itibariyle komşu ülkelerin yaşadığı veya yaşayacağı siyasi ve ekonomik istikararsızlık ve savaş gibi durumlarda göç akımına uğrayabilecektir. Bunu çok yakın tarihte tecrübe ettiğimiz Suriye'deki siyasi istikrarlılık sonucu sınırlarımıza yönelen kitlesel göçlerde de görebilmekteyiz.

AB'nin Türkiye'ye Geri Kabul Antlaşması imzalama yönündeki teklifi 1998 yılından itibaren Düzenli İlerleme Raporlarında dile getirilmiştir. Bu antlaşmanın Türkiye'ye getireceği mali yükümlülük ve AB'nin istenilmeyen göçmenlerinin gönderileceği bir depo olma özelliği taşıyacağı korkusuyla imzalama konusunda çekinceli kalınmıştır. 2004 yılına gelindiğinde ise antlaşma imzalama konusunda karar alınmış ve Mayıs 2005 tarihinde ise müzakerelere başlanılmıştır. Türkiye bu dönemde ilk olarak göç veren ülkeler, sonra transit ülkeler ve en son olarak AB ile imzalamayı hedeflemiştir. Ancak, bu dönemde Suriye, Ukrayna, Kırgızistan, Romanya ve Ukrayna ile geri kabul antlaşması imzalanabilmiştir. Türkiye 2005 tarihi itibariyle bir çok kaynak ülkeye geri kabul antlaşması imzalama teklifi götürmüş ancak geri dönüş alamamış ve Türkiye Aralık 2006 tarihi itibariyle müzakerede yaşanan zorluklar nedeniyle müzakereleri durdurma kararı almıştır (Kaya A., 2005: 292-294). Diğer taraftan 25 Mart 2005 tarihinde "İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı" Başbakanlıkça onaylanarak yürürlüğe girmiştir. İltica Göç ve Ulusal Eylem Planı ile şunlar hedeflenmektedir (ORSAM, 2012: 21):

- Göç ve iltica alanında görevli bir birimin oluşturulması ve oluşturulacak yapının içeriğinin güçlendirilmesi yönünde düzenlemeler yapılmalıdır,
- Göç ve iltica alanında görevlendirilecek personelin eğitim ve istihdamının sağlanması,
- Göç ve iltica alanında yeni yatırım projeleri geliştirme,
- Göç veren ülke ve iltica bilgi sisteminin oluşturulması,
- Göçmen, mülteci ve sığınmacılar için geri kabul, gönderme için insan oburuna yakışır barınma merkezlerinin kurulması,
- Gelecekte nüfus hareketlerini etkileyecek ekonomik, sosyal ve politik değişiklikler göz önünde bulundurularak göç ve iltica politika alanlarının gözden geçirilerek daha somut bir yol haritasının belirlenmesidir. Ulusal Eylem Planında belirlenen hedeflerin 2012 yılına kadar gerçekleştirilmesi hedeflenmişse de bu tarih 2010 tarihine indirilmiştir.

AB Eşleştirme Projesinin bir parçası olarak geliştirilen AB ve Birleşmiş Milletlerin (BM) katkıda bulunduğu Ulusal Eylem Planı, BMMYK, Danimarka ve İngiltere'nin bir yıllık işbirliği sonucunda hazırlanmıştır. Ulusal Eylem Planında Türkiye'nin iltica alanında bir ülke politikası oluşturması ve mevcut iltica politikasında değişiklik yapmasının gerekliliği belirtilerek Türkiye'nin kendisine iltica politikası oluşturması taahhüt edilmiştir (Güner, 2007: 87).

AB Komisyonu her yıl aday devletlerin ekonomik, siyasi kriterleri, üyelikten kaynaklanan sorumlulukları üstlenebilme yeteneğinin gelişimi doğrultusunda aday ülkelerin kat ettiği mesafelere ve yapılması gerekenlere ilişkin düzenlemeleri içeren “Düzenli İlerleme Raporu” yayınlamaktadır. 2005 tarihinde yayınlanan düzenli ilerleme raporunda da göç konusunda Türkiye'nin kabul ettiği Ulusal Eylem Planı'nın biran önce uygulamaya konulması, göç ve iltica idaresinin kurulması ve eylem planında belirlenen uzun süreli ikamet ve öğrenci ikameti, aile birleşmesi gibi hususların açıklığa kavuşturulmasına ilişkin hükümler bulunmaktadır (İçduygu, 2014: 255).

Ulusal Eylem Planı'nın ardından İçişleri Bakanlığı 26 Haziran 2006 tarihinde Uygulama Talimatı yayınlamıştır. Uygulama Talimatı göç ve iltica alanında 1994 Yönetmeliği'nin ardından ikinci kapsamlı düzenlemedir.

Uygulama Talimatı'nda, ulusal programda yer alan düzenlemelerin AB tam üyelik sürecine kadar tamamlanması, yürütülen işlemlerin hukuki temelini güçlendirmek için göç ve iltica sistemimizin ve uygulamalarının AB müktesebatına uygun hale getirilmesi ve iltica alanında oluşturulacak idari yapılanmanın alt zeminine ilişkin bir takım düzenlemelerden bahsedilmiştir (ORSAM, 2012: 21). AB müktesebatına uyumlaştırma süreci iltica ve yasadışı göç alanında düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda belirlenen hedefleri gerçekleştirmek amacıyla 2008 tarihinde İçişleri Bakanlığı Göç-İltica ve Entegre Sınır Yönetimi şeklinde iki büro kurmuştur. Bunun yanında yasadışı göç konusunda alınacak önlemler, kurumlararası işbirliği ve koordinasyonun sağlanması, operasyonel faaliyetlerin koordine edilmesini sağlamak amacıyla “*Yasadışı Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu*” kurulmuştur. Mart 2010 tarihinde İçişleri Bakanlığı İltica Genelgesi ve Yasadışı Göç Genelgesi hazırlanarak yayınlanmıştır. İltica genelgesinde ekonomik gücü zayıf olan sığınmacı ve mültecilerinden ikamet harcı alınmaması, kayıtdışı bulunan göçmenlerden sığınma talep edenlerin bu taleplerinin alınması, sığınmacıların kişisel verilerinin korunmasına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır (Güleç, 2015: 94).

Yasadışı göç genelgesinde ise geri gönderme merkezlerine yerleştirilen sığınmacılar için insan onuruna yakışan yaşam şartlarının sağlanması, yasadışı göç ile mücadeleye ilişkin çalışmaların arttırılması ve kurumlararası işbirliğinin sağlanmasına yönelik düzenlemeler mevcuttur (A.g.e.: 94).

2008 tarihinde kurulan Göç ve İltica Bürosu, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun hazırlanmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Göç ve iltica alanındaki mevzuat yetersizliklerini gidermek için 2009 yılında Göç ve İltica Bürosu Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun taslak metnini hazırlamış (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1032) 16 Ocak 2012 tarihinde Bakanlar Kurulu'nda imzaya açılmış ve 3 Mayıs 2012 tarihinde TBMM'ye gönderilmiştir. 4 Nisan 2013 TBMM Genel Kurulunda Kabul edilen YUKK Cumhurbaşkanlığına gönderilmiştir. 10 Nisan 2013 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanıp 11.04.2013 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmasından itibaren bir yıl sonra yürürlüğe girmiştir.

Erguvan ve Özturanlı (2013: 1032-1033)'ya göre Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun yapılmasının gerekçesi olarak Türkiye'nin coğrafi konumu, siyasi ve kültürel etkinliği nedeniyle tarih boyunca çeşitli ülkelerden yönelen göç hareketleriyle karşılaşmasıdır. Ancak, son dönemde yapılan göç hareketleri Türkiye'nin artan ekonomik gücü ve istikrarı Türkiye'yi transit göç ülkesi konumundan çıkartıp hedef göç ülkesi konumuna getirmiştir. Bunların üzerine göç hareketlerinin yoğun olarak artmasıyla mevcut olan mevzuatın yetersiz kaldığı görülmüş, daha kapsamlı bir mevzuat düzenlemesini ve idari bir kurum oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Diğer taraftan Göç ve İltica Ulusal Eylem Planında belirlenen hedeflere Türk mevzuatını AB müktesebatına uyumlu hale getirme düşüncesi de eklenmiştir. Bu doğrultudada ihtiyaçları karşılamayan mevzuat yerine güncel, ihtiyaçları karşılayan, uygun bir mevzuat isteği sonucunda YUKK ortaya çıkmıştır. YUKK dört ayrı kanun taslağı üzerinde çalışılarak oluşturulmuştur. Bunlar: Yabancılar Kanunun Taslağı, İltica Kanun Taslağı, 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Taslağı ve İltica ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Taslağı'dır.

6458 sayılı YUKK'nin birinci maddesi kanunun amacı olarak yabancıların Türkiye'ye girişleri, Türkiye'de kalışları ve Türkiye'den çıkışları, Türkiye'den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamı, uygulama, usul ve esasları, İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarını belirlemektir. Kanun düzenlemelerine göre hiç kimse dini, ırkı, tabiyet, toplumsal mensubiyeti ya da siyasi fikirleri dolayısıyla baskı, şiddet, onur kırıcı muamele veya cezaya maruz kalacağı yere gönderilemez (Keskin, 2017: 292).

Bu ayırımdan hareketle Mülteci, Şartlı Mülteci ve İkincil Koruma olarak üç ayrı statü belirlenmiştir. Sonuç olarak belirtmek gerekirse Türkiye'nin göç politikalarının gelişimi özellikle 2000 yılından itibaren etkin bir şekilde gündeme alınmıştır. Türkiye'nin, AB aday ülke olarak seçilmesiyle birlikte anayasal ve kanunlarda düzenlemeler AB müktesebatına uyumlu hale getirilmeye başlanmıştır. Ancak, daha sonraki süreçte artan göç hareketleri daha kapsamlı düzenlemeleri gerektirdiğinde kapsamlı ve düzenli çalışmalar yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KONUT VE KONUT SORUNU

2.1. KONUTLA İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Göçler sonucunda ortaya çıkan konut sorununa geçmeden önce konut ile ilgili kavramsal çerçevenin tanımlanmasında fayda bulunmaktadır. Bu noktada ön plana çıkan kavramlardan birisi konut kavramıdır. Keleş (1980: 79) konut kavramını, bir ya da birkaç ev halkının bir arada yaşaması için yapılan, insan yaşamının fizyolojik ihtiyaçları olan uyuma, yemek pişirme, yıkanma, dış çevresel etkilerden korunma gibi temel gereksinimlerini karşılayan barınak olarak tanımlamaktadır.

Şekil 2.1: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Kaynak: Bektaş, 2017: 11

Konut herşeyden önce bir ihtiyaçtır. Konut Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde giderilmesi gereken temel ihtiyaçlardan güvenlik ihtiyacı içerisindedir. Bu yönüyle denilebilir ki konut, fizyolojik ihtiyaçlarımız arasında yer alan yemek, içmek ve uyumak gibi ihtiyaçlarımızdan sonra ikinci basamakta yer alır.

Günlük yaşamda kullandığımız konut, barınma, ev, yuva ya da yaşam alanı gibi kavramlar şeklinde adına her ne dersek diyelim insanlığın var olduğu her dönemde bir ihtiyaç olmuş, dış etkilere korunmak ve hayatta kalmak için kullanılmıştır (Önver, 2016: 9).

İnsanoğlu ilk zamanlarından beri barınma ihtiyaçlarını ağaç kovukları, mağaralar, çukurların üzerini dallar, sazlıklar veya avladıkları hayvan derileri yardımıyla kapatmak şeklinde karşılamışlardır. Yaşamlarını avcılık ve toplayıcılıkla sürdüren insanlar için barınma ihtiyaçlarını bu yöntemlerle karşılamaları yerleşik bir hayata geçene kadar yeterli görülmüş ve devam etmiştir. Yerleşik hayata geçmeleriyle birlikte barınma için kullanılan alanlar değiştiği gibi konut yapımında kullanılan malzemelerde değişmeye ve gelişmeye başlamıştır. Türkiye’de insanların yerleşik hayata geçtiği neolitik çağa geçişin ilk yerlerinden birisi olan Çatalhöyük (Konya) bu noktada dönemin konut yapıları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (A.g.e.: 11-12).

Çatalhöyük’de yapılan kazılarda, ilk barınma birimleri olan konutların belirli bir plan dahilinde yapıldığı gözlemlenmiştir. Konutların ekonomik, sosyal ve geleneksel bir birim olarak kullanıldığı yapılan kazılarla kanıtlanmıştır. Konutlar ekonomik, sosyal ve geleneksel bir birim olmanın yanında dini faaliyet alanı olarak da özenle hazırlanmakta ve kullanılmaktadır (Hodder and Cessford, 2004: 21). Çatalhöyük’de yapılan kazılarda belli plan dahilinde yapılan konutların üzere zamanla yeni konutlarında inşaa edildiği belirlenmiştir (A.g.e.: 22). Günümüzde yapılan çok katlı binaların temelini çatalhöyük’de yapılan kazılarda ortaya çıkan konutlar oluşturmaktadır. Çatalhöyük’de yapılan kazılarda evlerin birbirine çok yakın, üst üste ve birbirinden çok farklı inşaa edilmemesi burada yaşayan toplumlarda ayrımcılığın olmadığı, eşit yapılara sahip olarak yorumlanmaktadır (Önver, 2016: 14). Yaşanılan bir organizma olan konut; bireyler için bir çok işlevi barındırmaktadır. Tekeli konutun işlevlerini; barınak olması, üretilen ve tüketilen bir mal olması, yatırım aracı olması, güvence sağlaması, toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesi aracı ve kentsel çevrenin oluşturulmasında kültürel yapı olarak belirtmektedir (Tekeli, 1991: 103). Konutun temel işlevlerinden birisi olan barınma ihtiyacı bireyi dış etkilere korumaktadır. En ilkel toplumlarda dahi konut barınma ihtiyacını karşılamaktadır. Dış etkilere koruması işlevi bilinmekle birlikte diğer yandan bireylere içinden bulundukları topluluklardan ayrı bir özel alanda sağlamaktadır. Bu özel alanda bireyler yalnız kalma ihtiyaçlarını da gidermektedir.

Ancak, toplulukların gelişimiyle beraber konutlar işlevide artarak üretilen eşyaların saklandığı ve depolandığı alanlar olarak da kullanılmaktadır. Sanayi öncesi toplumlarda zaman zaman üretim alanı niteliği de taşıyan konut, Sanayi Devrimi ile birlikte konutun dışına taşınarak konutlardan ayrı alanlara taşınmıştır. Sanayi sonrası toplumlarda haberleşme, teknoloji, iletişim alanlarındaki gelişmeler ile konuta yeni işlevler yüklenmiştir. Konut tekrar çalışma mekanı haline gelmiştir (Tekeli, 1996: 2).

Bilgi teknolojisinin konutlara taşınmasıyla konutlar kütüphane haline gelmiştir. İnsanlar konutlarında oturdukları yerden alışveriş yapar hale gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda konutların pek çok işlevli ve kendisine yeterli hale gelmesiyle de bireyciliğin kalesi olan bir organizasyon haline getirmektedir (A.g.e.: 2). Konutun bu yönlü değişimi doğanın yapısı ve etkisine, içinde yer aldığı toplumun üretim biçimine, toplumsal gereksinime ve gerekliliğine göre oluşmuş, gelişmiş ve değişiklik göstermiştir. Konut fiziksel ihtiyaçları karşıladığı kadar kişilerin sosyal yaşantılarla da yakından bağlantılıdır. Sosyal ve kültürel yönüyle konut (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 3);

- Konut bireylerin sosyalleşme süreçlerini ilk defa yaşadıkları ve ilk defa toplumsal gruplar oluşturdukları alanlardır,
- Konutlar aynı zamanda aile ilişkilerininde yaşandığı mekanlardır,
- Konut sosyal ilişkilerin olduğu, yeniden üretildiği, hanehalkını, aileyi koruyan ve temsil eden bir alandır,
- Konut özel alan olarak gizliliğin, mahremiyetin ve bireyselliğin yaşandığı alanlarıdır,
- Diğer taraftan konut bireyleri dışardan gelebilecek tehlikelere karşı güvenliğini sağlayan mekanlardır.

Günümüz dünyasında konut sadece barınma, güvenlik ve dışardan gelebilecek sorunlardan koruma özelliğinden çıkıp insanı insandan korumak içinde kullanılmaktadır. Zengin-yoksul arasında uçurumun artması, işsizlik ve artan yoksullukla birlikte, insanlar son teknoloji ve güvenlik sistemleriyle konutlarını yabancılardan korumaktadır (Erman, 2010: 6). Net bir anlatımlı etrafı kapalı, gizli kaleler inşaa etmektedirler. Değişen süreç içerisinde konut barınma özelliğinden çıkıp toplumda sosyal ve ekonomik şartların göstergesi haline gelmiştir.

Sosyal statüye sahip ve ekonomik olarak iyi olan kimseler daha nitelikli konutlarda yaşarken ekonomik olarak yetersiz kimseler nitelik olarak düşük konutlarda yaşamaktadır.

Konutun tüketim işlevine üretim işlevinin de eklenmesiyle birlikte alınıp satılan bir meta haline gelmiştir. Konutun üretim özelliği almasıyla da birçok sektörü dolaylı yollardan etkilemekle birlikte inşaat sektörünü daha çok etkilemiştir. Bunun sonucunda da konut artık ekonomik bir anlam kazanmıştır. Günümüz dünyasında konut; tüketim malı olarak konut, üretim malı olarak konut, meta olarak konut ve yatırım aracı olarak konut olarak nitelendirilir bir hale gelmiştir.

Konuta ilişkin yaklaşımlar ulusal ve uluslararası düzeyde devlet politikaları ve bireysel olarak ikiye ayrılmaktadır. Konutun bireysel hak olarak yer alması, devlete ayrı külfetler yüklemektedir. Bireysel olarak ise artan nüfus, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yaşam düzeyinin göstergesi sayılmaktadır (Yılmaz, 2017: 7). 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde konut bir insan hakkı olarak belirtilmiştir. 1996 yılında yapılan Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı HABITAT II nin sloganı “herkese yeterli konut” olmuştur (Kara, 2012: 15).

2.1.1. Konut Hakkı

Konut hakkı net tanımıyla “ *Bir komşuluk biriminden birbirine yakın yapılarda yaşayan ya da çok katlı bir barınakta oturmakta olan kimselerin, komşularından kendi dirlik ve düzenliklerine, sessizlik ve sakinçalarına saygı göstermelerini beklemek yetkisi* ”dır (Keleş, 1980: 78). Diğer bir tanım ile konut hakkı; vatandaşların toplumsal ihtiyaçlarının, toplumsal adalet ilkesi göz önünü alınarak devletin gözetim ve sorumluluğu altında karşılanması, yeterli barınma koşullarını sağlanmasının ardından korunması ve geliştirilmesini talep etme hakkıdır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 5).

Konut hakkı dar anlamıyla barınma hakkı olarak tanımlanmaktadır. Ancak, konut hakkı dört duvar ve bir çatıdan ibaret olmayıp asgari düzeyde yeterli yaşam koşullarına sahip, uygun konutu zorunlu kılmaktadır. Diğer taraftan uygun yaşam koşullarına sahip konut, çevre koşullarının dışında düşünülemez. Çünkü konutun niteliği, belirleyici etmenlerden birisidir. Konut hakkı anayasal hak niteliğinde olup yerleşme özgürlüğüne dayanmaktadır.

Ancak, konut hakkı yalnızca yerleşme özgürlüğünün alt yapısını oluşturmakla kalmaz toplumdaki diğer hak ve özgürlüklerin gelişimine de yardımcı olur. En net anlatımla bir toplumda konut hakkını güvence altına almadan planlı bir kentleşme ve sağlıklı çevre koşullarına sahip olmak mümkün değildir (Kaboğlu, 1996: 150).

Konut hakkı insan haklarının minimal sınırını oluşturmaktadır. Ancak, bu hakkın maksimize olması yaşam kalitesinin gelişimiyle artmaktadır. Kısaca konut hakkı temel kalkış noktasıdır. Varış noktası ise yaşam kalitesinin gelişimidir. Bu noktada devlet bir takım normlar belirlemekte ve bu normlara kamu kurumları ve konut kullanıcılarının uyması için ödevler yüklemektedir. İnsanlar yaşam kalitesi bilincine sahip oldukları ölçüde belirlenen hak ve ödevlere uymaktadırlar (A.g.e.: 151).

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 25. maddesi konut hakkına yer verilmiştir. Bu maddeye göre; *“Herkes hem kendisi hem de ailesi için sağlık ve refah içinde yaşama, yeterli beslenme, konut ihtiyacını sağlama, sosyal hizmetler ve zorunlu toplumsal hizmetler isteme hakkına sahiptir”*. Öğretide bir birbirine bağlı iki sözleşme olarak kabul edilen 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmelerinde (MSHS) pozitif haklar ya da ikinci kuşak haklar kısmında düzenlenmektedir. BM Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin (EKSHS) 11. Maddesine göre *“Taraf olan devletler herkese yeterli bir yaşam standartlarına sahip olmayı sağlar. Bu standart yeterli beslenmeyi, giyinmeyi, barınmayı ve yaşama koşullarının sürekli olarak geliştirilmesini içerir”*. Söz konusu sözleşme taraf devletlere sorumluluklar yüklemekte ve bu standartların geliştirilmesini belirtmektedir. Bu belge ile konut yeterli bir yaşam düzeyinin standartları arasında yer almaktadır (İnce, Kanlı ve Eryiğit, 2017: 25). Bir konutun elverişli bir niteliğe sahip olabilmesi için şu yedi temel unsuru taşıması gerekmektedir (TMMOB, 2013: 6-7):

- Kullanım hakkının yasal olarak güvencede olması,
- Hizmetlere erişebilirlik ve kullanılabilirlik,
- Ödenebilir olması,
- Oturulabilir olması,
- Ulaşılabilir olması,
- Konum,
- Kültürel elverişliliğe sahip olmasıdır.

1976 tarihli Kanada'nın Vancouver kentinde düzenlenen Habitat I. konut hakkı konusunda önemli bir gelişimdir (Baysal, 2018: 23). İnsan Yerleşimleri Üzerine Vancouver Bildirgesi'nde konut hakkı; *“Yeterli bir konuta ve sosyal hizmetlere sahip olmak, temel bir insan hakkıdır. Hükümetler, kişisel inisiyatif ve toplu eylemi özendiren programlar oluşturup halkın en güçsüz katmanlarına yardım sağlayarak, bütün yuttaşların bu hakkı kullanabilmesini sağlamakla ödevlidir”* (Kaboğlu, 1996: 153) şeklinde ifade edilmiştir.

1996 tarihli İstanbul'daki BM İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II'de konut hakkı konusunda ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirmek için araç ve olanaklar belirtilmiştir. Konferansta herkes için yeterli konut, sürdürülebilir insan yerleşmeleri ve insan yaşam kalitesinin iyileştirilmesi tekrar edilmiştir. Devletler herkes için yeterli bir konut sağlama konusunda taahhütlerde bulunmuşlardır (İnce, Kanlı ve Eryiğit, 2017: 27).

2016 tarihinde Ekvator'da Habitat III Konferansı gerçekleştirilmiştir. BM İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II sonucunda ortaya çıkan kararların uygulanmasını yerine getirmek, BM İnsan Yerleşimleri Programı'nı güçlendirmek ve Yeni Kentsel Gündem belirlemek amaçlarıyla Habitat III Konferansı'nın toplanmasını karar verilmiştir (Baysal, 2018: 25). Habitat III, Habitat II' den günümüze kadar olan süreçte herkes için yeterli konut, sağlıklı yaşam koşulları ve kentlerde yaşam koşullarının iyileştirilmesinin bir gözden geçirimi yapılmıştır.

Habitat III. Konferansı'na ülkeler Birleşmiş Milletler'in hazırlamış olduğu “Küresel ve Bölgesel Rapor”un temel oluşturduğu ulusal raporlar hazırlanarak katılım sağlanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye Habitat III hazırlık sürecinde başta Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın koordinasyonunda çeşitli Bakanlıklar, yerel yönetimler temsilcileri, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenlerin katılımıyla bir çalıştay düzenleyerek ulusal raporun başlıklarının belirlenmesi sağlanmıştır. Bunun sonucunda ise Türkiye Habitat III Ulusal Raporu, kentsel nüfus, arazi ve kentsel planlama, çevre ve kentleşme, konut, kentsel yönetim, kent ekonomisi, temel hizmetler ve mevzuat başlıklarından oluşmaktadır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 116).

Konut hakkı bireysel bir haktır ancak bu hakkın korunması ve geliştirilmesi görevi devlete verilmiştir. Konutun bu kapsamda garanti altına alınması ve korunmasını devletler anayasal metinlere taşıyarak sağlamaya çalışmışlardır (Arıcan, 2010: 11).

Ülkemizde bu gelişmeler paralel olarak konut hakkına anayasalarında da yer vermiştir. Konut hakkı kapsamında 1982 Anayasasının 17. ve 57. maddeleri bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşama ve barınma ihtiyaçlarını düzenleyip garanti altına almıştır. 1982 Anayasası'nın 17. maddesine göre “ *Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını korumak ve geliştirmek hakkına sahiptir*”. Sosyal haklardan birisi olan konut hakkı toplumun zayıf ve ekonomik yetersizliğe sahip kesimleri açısından önemlidir. Anayasanın 57. maddesinde “*Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde konut ihtiyacını karşılayacak önlemler alır ve toplu konut uygulamalarını destekler*” hükmü yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 2010: 55). 1961 Anayasası'nda ise konut hakkı başlığı altında doğrudan düzenlenmiş bir madde olmamakla birlikte, 16. madde özel hayatın korunması başlığı altında “Konut Dokunulmazlığı” ile konuya değinilmiştir (Arıcan, 2010: 11). 1961 Anayasası'nın Sosyal Hak ve Ödevler başlığı altında ve 49. maddesinde “*Devlet yoksul ve dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyacını karşılayıcı tedbirler alır*” hükmü konut sorunun çözümünde devlete bir takım ödevler yüklemektedir (Kaboğlu, 1996: 161).

Türkiye dar gelirli ve yoksul ailelere yönelik geliştirilen sosyol konut uygulamalarının olmaması ve kiracıların geçici kalma duygusuyla konutlarıyla gönülden bir bağ kuramamaları neticesinde özellikle 1980 öncesi dönemlerde insanları konut ve emlak sahipliğine yöneltmiştir. Bu dönemlerde çoğu insan gelir durumuna göre ev kiralamak yerine satın almaya veya gecekondular yapmaya yönelmiştir. Dolayısıyla bu dönemlerde konut hakkı genelde gecekondular yapılarak giderilmiştir (Erman, 2010: 6). Ancak, zamanla kentsel dönüşüm projeleriyle gecekondular yıkılarak yerine şehrin görüntüsüne yakın konutlar inşaa edilmektedir. Bu noktada ise gecekondular sahipleri ya başka yerlere göç etmekte ya da kentsel dönüşüm projelerinin tamamlanmasıyla yeni konutlara yerleşmektedir.

2.1.2. Konut Standartları

Konut standartları, konut politikalarının uygulanması açısından önemlidir. Konut politikalarının caydırıcı ve özendirici araçları, konut standartlarına dayanılarak uygulanmaktadır. Geniş anlamıyla konut standartı, bir ülkede konut ihtiyaçlarının karşılanması ve doyurulması derecesini ifade eder. Bu yönüyle konut standartları, yaşam standartlarının ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır (Keleş, 2013: 467).

Yaşanılabilir konut standartları ise çevre ve altyapı düzenlemesinden, yaşam ve kullanım alanlarının büyüklüğüne kadar bir pek çok ögenin bölge, kentleşme, nüfus, aile yapısı ve iklim gibi etmenler göz önünde bulundurularak uygulanmasını ifade eder (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 6). Konut standartlarının göstergesi olarak; konutta bulunan toplam oda sayısı, oda başına düşen nüfus sayısı, konutun sahip olduğu kolaylık, hizmetler, yapı sistemleri, yapı gereçleri ve konutun içinde bulunduğu çevrenin toplumsal hizmetlere yakınlığı kabul edilmektedir. Dar anlamıyla konut standartları, konut politikalarının uygulanabilmesi için oluşturulan yasaları (norm) ifade eder (Keleş, 2013: 468). Genel olarak konut standartları, bir konutun, ülkede konut alanında belirlenen koşullara aykırı olmayacak bir şekilde büyük ya da küçük yapılmasını, yararlı alanları, yapılan araç ve gereçleri, odaların biçimlerine yönelik yasalar ile konulan sınırlamaları belirtmektedir (Keleş, 1980: 81).

Konut standartları genel olarak barınma koşullarına ilişkin ortalama rakamları anlatır. Diğer bir anlatımla ise konut standartları asgari ve azami standart olmak üzere ikiye ayrılır. Asgari standart, toplumda uygulanması mümkün ve toplumsal yönden olanaklı bulunan, insanın en düşük gereksinimlerini karşılayabilen ve ondan düşüğünün sağlığa aykırı olarak kabul edildiği ölçütleridir. Azami standart ise toplumda belirli kişi, küme ve sınıfın sınırsız eğilimlerine set çekmek üzere belirlenmiş ne toplumsal yönden savunulması elverişli ne de ekonomik koşulların hak verdiği ölçütlerdir (Keleş, 2013: 468). Konut standartları geçen zaman, değişen dünya şartları, gelişen teknoloji ve ekonomik gelişmelerle bağlantılı olarak gözden geçirilmeli ve yeni standartların belirlenmesini zorunlu kılmaktadır. Ülkemizde halihazırda belirlenen konut standartlarına göre yapılmış konut sayısı sınırlıdır. Çünkü toplumun temel felsefesi bu standartlara uygun koşullar yapmak değil tabiri caizse başını sokabilecekleri barınma alanlarına sahip olmaktır. Toplumda bu algının yıkılması elzemdir.

Çünkü sağlıklı konutlar sağlıklı kent ortamlarını oluştururlar. Bunun içinde belirli bir pilot bölge seçilerek pilot bölgelerde bu yönde çalışmalar yapılmalıdır. Öztop ve Şekeroğlu (2016: 7)'nunda belirttiği üzere ülkemizde, konut üretimi alanında bağlayıcı ve uygulanması zorunlu olan standartlar imar planları ve yapı yönetmelikleriyle mümkündür. Ancak, imar planları ve yapı yönetmelikleri “yaşanılabilir konut standartları” için yeterli değildir.

Konut standartları zamana ve ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Yaşamın vazgeçilmez niteliği olan konutun, yaşanılabilir olması ve değişen ihtiyaçlara tam olarak cevap verebilmesi için gelişen tüm eylemlere ve standartlara uygun olarak belirlenmesi gerekir. Konut standartları farklı amaçlarla kullanılmakla birlikte temel amaçları şunlardır (Keleş, 2013: 468);

- Konut stokunun yapısına ilişkin bilgi elde etmek,
- Yeni yapılan yapılar hakkında bilgi elde etmek,
- Konut standartları, konut alanında yapılacak yatırımlar, sağlanacak kamu yardımlarının yönlendirilmesinde bir hizmet ölçütü sağlamak,
- Yapım politikasının temel hedeflerine varmakta temel ölçüt sağlamaktır.

Konut politikalarının uygulanabilmesi ve başarılı bir sonuç verebilmesi için belirlenen konut standartlarına uyulması gerekir. 1964 yılında ülkemizde toplumsal konut standartlarına uyan konutları vergi ve kredi politikalarıyla özendirmek amacıyla halk konutları standartları geliştirilmiştir. Halk konutları standartlarına göre konutları büyüklüklerine göre “ en küçük nitelikli ve orta nitelikli” konutlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Halk konutları standartlarına göre en küçük nitelikli konutları 63 m²’den küçük konutlar, orta nitelikli konutlar ise 63 ile 100 m²’ye arasında kalan konutlardır. Bu standartlar 1964 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı’na yayınlanmıştır. En küçük nitelikli konut sınırı 1966 yılında 100 m²’ye yükseltilmiştir (Keleş, 2013: 469).

Yıl itibariyle çıkarılan yasalar ile ortalama konut büyüklüğü değişiklik göstermiştir. Bu doğrultuda 1980 yılında ortalama konut büyüklüğü 109.7 m²’ye, 1985 yılında 115 m²’ye, 1992 yılında 121 m²’ye, 1993 yılında 124 m²’ye yükseltilmiş ve 1994 yılında 113 m²’ye düşmüştür (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 7).

2.1.3. Konut Arzı

Arz kavramı belirli dönemlerde satıcıların farklı fiyatlarla piyasada satmak amacıyla getirdikleri mal miktarı olarak tanımlanmaktadır. Konut arzı ise arz eden kişinin ekonomik kaynaklarına bağlı olarak mevcut ya da oluşturmakta olduğu, konut türünden potansiyel mallarıdır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 8).

Konut arzını belirleyen faktörler çeşitli olmakla birlikte temel belirleyicileri, konut fiyatları, piyasa faiz oranları, konut finansman olanakları, devlet politikaları, arsa üretimi, kentleşme oranı, yapı malzemesi ve teknolojisinde yaşanan gelişmeler, yapı malzemelerinin maliyeti, arazi yapısı, devletin arazi üretim politikası ve devletin konut üretimine verdiği teşviklerdir (Öztürk N. ve Fitöz, 2009: 29). Konut arz biçimlerini belirleyen faktörler zaman içerisinde dönüşüme uğrayarak yenileri eklenmiştir. Bu doğrultuda konut sunum biçimleri de zaman içerisinde çeşitlenmiş ve karmaşıklaşmıştır. Çünkü toplumsal ihtiyaçlar bu doğrultuda farklılaşmıştır. Konut sunum biçimleri de toplumsal ihtiyaçlara ve kaynak sınırlılıklarına göre uyarlanmaya çalışılmıştır (Tekeli, 2009: 175).

Konut politikalarının başarısı konut arz yeterliliği ile ölçülmektedir. Arz yetersizliği ise yatırımların yetersizliği, kiracılık oranı, konut fiyatı, düşük niteliğe sahip konutlarda ikamet etme oranı ve kişi başına düşen gelir ölçütlerine göre belirlenmektedir. Arz yetersizliğini kentsel çevrenin bozulması, su kaynaklarının azalması, yeşil alanların daralması, çevre kirliliği ve kentsel alt ve üst yapıda yaşanan bozulmalardan anlayabilmekteyiz (Kalafat, 2009: 13). Konut arzını belirleyen etkenler arasında arsa arzı önemlidir. Çünkü arsa arzının bol olduğu kentlerde arsa fiyatları, arsa arzının kıt olduğu kentlere göre düşük olmaktadır. Arsa fiyatlarının düşük ya da yüksek olması konut fiyatlarını etkilemektedir. Dolayısıyla arsa konut arzının belirleyicisi konumunda olmakta bu doğrultuda da konut fiyatlarını belirlemektedir (Coşkun, 2016: 210).

Türkiye’de konut üretimi üç davranış birimi olan konut sahibi, girişimci ve devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Konutun belirlenen kurallara göre yapılmasından, kent topraklarının arsa haline dönüştürülmesinde, konutun yapımı ve işletilmesine kadar bir çok aşamada bu işlevler değişik konut arz biçimleri ile üç davranış birimi arasında farklı şekillerde dağılmaktadır (Tekeli, 2009: 176).

Tablo 2.1: Konut Arz Biçimleri

İmarlı Alanlarda Yapılan Konut Arz Biçimleri	Gecekondur Alanlarında Yapılan Konut Arz Biçimleri
✓ Bireysel Konut Üretimi ✓ Yapı Kooperatiflerinin Konut Üretimi ✓ Yap-Satıcı Üretimi ✓ Toplu Konut Şirketleri Üretimi ✓ Yerel Yönetimlerin Yapı Kooperatifleriyle Konut Üretimi ✓ Devlet veya Kamu Kesminin Konut Üretimi	✓ Bireysel Gecekondur Üretimi ✓ Yarı Örgütlenmelerle Yapılan Gecekondu Üretimi

Kaynak: A.g.e.: 177

Günümüzde konut arz biçimlerine bakıldığında bu alandaki üç davranış biriminin olan devlet, konut sahibi ve girişimciyi içine alan üç ana sektöründe bulunduğu görülmektedir. Bunlar ise devlet veya kamu sektörü, özel sektör ve kooperatif sektörüdür (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 9).

Konut arzı ve konutların iyileştirilmesi ulusal topluluklara ve yerel yönetimlere benimsenmesi gereken bir dizi zor seçenekler sunar. Bunlar (Barker, 2004: 12);

- Daha büyük ekonomik istikrar ve ekonomik büyüme,
- Nüfusun artmasıyla yeterli ve uygun fiyatlı konutlar,
- Konutun mitarı, yeri ve niteliğinin bireylerin isteklerini karşılaması,
- Arazi başta olmak üzere tüm kaynakların etkin dağılımı,
- Çevrenin korunmasıdır.

Konut arzını oluşturan temel neden insanların barınma ihtiyacını karşılamaktır. Ancak, özellikle büyük kentlerde, konutlar zamanla temel nedeni olan barınma ihtiyacı dışına çıkarak işyerine dönüşmektedir. İşyeri arzı darlığı, konuta talip olan şirket ya da kuruluşların ödeme gücünün üstünde olması, konutların işyeri olarak kullanılmasına ya da konutların işyerine dönüştürülmesine yol açmıştır (Kavrakoğlu, vd., 1983: 31). Konutların temel işlevinden çıkması yönünde araştırmalar sınırlıdır. Ancak üzerinde ayrıca incelenmesi gereken bir konudur. Çünkü işyeri kira ücretlerinin artması işyeri arzını daraltmakta ve konutlar işyerine dönüştürülmektedir.

2.1.4. Konut Gereksinimi ve Konut İstemi

Her hanehalkının, ödeme gücü ve kişisel tercihleri dahil edilmeksizin en alt düzeyde barınma ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan konut sayısı ile hali hazırda toplumlarda var olan konut sayısı ve konutun niteliği arasındaki fark konut gereksinimi olarak ifade edilmektedir (Keleş, 1980: 80). İnsan olmanın da verdiği en doğal hakla her insan ödeme gücü bulunsan ya da bulunmasın konut gereksinimine ihtiyaç duymaktadır.

Konut gereksiniminin karşılanması anayasamızın 57. maddesinde düzenlenmektedir. Bu maddede “Devlet şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetken bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirler alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerinin de destekler, bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir” hükmü yer almaktadır (Demir ve Palabıyık, 2005: 3).

Tablo 2.2: Konut Gereksiniminde Etkili Olan Faktörler

Konut Gereksinmesine Etki Eden Demografik Faktörler	Konut Gereksinmesine Etki Eden Yenilenmeden Doğan Faktörler
✓ Nüfus artışı ✓ Aile yapısındaki değişiklikler ✓ Kırdan kente göç	✓ Doğal afetler ✓ Gecekondu ıslahı ✓ Kamulaştırma ✓ Yenileme

Kaynak: Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 11

Gereksinme olgusu başlı başına demografik, toplumsal ve sos-psikolojik etmenleri içeren bir olgudur. Konut gereksinimi de demografiktir. Çünkü nüfusun yer değiştirmesini etkilemektedir. Evlenmeler, doğumlar, iç göçler ve dış göçler ile ülkede konut gereksinimine duyulan ihtiyaç artmaktadır (Aydın, 2003: 72).

Konut gereksiniminin toplumsal yönünü günümüz toplumlarının kalabalık aile yapısından çekirdek aile yapısına doğru dönüşümü açıklamaktadır. Çekirdek aile yapısında belirli zamandan sonra çocuklar farklı konutlarda ikamet etmek istemektedir. Konut gereksiniminin sosyo-psikolojik yönünü ise doğal afetler ve kamulaştırma gibi nedenlerle bulundukları meskeni terk edip başka alanlara gitmek durumunda kalanların ve bu durumu başka bölge ve ülkelerde konut gereksinimine duyulan talebi arttırmaları oluşturmaktadır.

Sosyo-psikolojik olan diğer yön ise gelişmemiş bir bölgede ya da ülkede yaşayan kişilerin bulundukları konutu bırakıp başka ülke ve bölgelere gitmeleri ile konut gereksinimi artırmalarıdır. Konut gereksiniminden farklı olarak konut istemi (konut talebi), belirli bir konutun bedeli ya da fiyatını bireylerin ödeme gücünde olmaları veya ödemeye istekli olması anlatmaktadır (Keleş, 2013: 389).

Konut gereksinimi ve konut istemi (konut talebi) arasında temel ayırım gereksinimin toplumsal, istemin ise ekonomik yönlü kavramlar olmasıdır (A.g.e.: 389). Diğer taraftan konut gereksinimine ihtiyaç duyan bireyler aynı zamanda konut istemini temsil edemeyebilir (Dalgıç, 1998: 4). Çünkü konut gereksinimi ve istemini kesin çizgilerle ayırmak pek mümkün değildir. Toplumsal bakımdan en düşük düzeyde yeterli bir konutu bir ülkedeki konut fiyatlarından ve bireylerin gelirinden bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Diğer taraftan konut gereksinimini belirleyen demografik etmenleri konut isteminden ayırmak da mümkün değildir (Keleş, 2013: 390).

Konut istemini belirleyen faktörler incelendiğinde ülkelere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Hanehalkı sayısı, nüfusun yıllık artış oranı, ortalama yaşam süresi, işsizlik oranı, medeni durumlarda yaşanan değişiklikler, ülkenin kredi ve kredi faiz koşulları, gelir durumu ve konut fiyatları konut istemini (konut talebi) belirleyen temel faktörler arasında yer almaktadır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 9). Konut istemi (konut talebi), kullanım amaçlı konut talebi, yenileme amaçlı konut talebi, tüketim amaçlı konut talebi ve yatırım amaçlı konut talebi olmak üzere dört farklı şekilde ortaya çıkmaktadır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 10; Öztürk N. ve Fitöz, 2009: 25).

- **Kullanım Amaçlı Konut İstemi (Talebi):** Hane halkı sayısında artış yaşanması veya kentsel alanlara göçlerin artması sonucunda ortaya çıkan konut ihtiyacıdır.
- **Yenileme Amaçlı Konut İstemi (Talebi):** Konut sahibi olmakla birlikte var olan konutu yenilemek ya da yeni bir konut edinerek yeni ve nitelikli bir alana sahip olmak, ikamet yerini değiştirmek gibi nedenlerden dolayı hanehalkının tercihlerinden kaynaklanan konut talebidir.
- **Tüketim Amaçlı Konut İstemi (Talebi):** Konutun fiyatı, konutun kirası, konut dışındaki mal ve hizmetlerin fiyatı, hane halkının geliri ve konutun özelliklerinin kredi faiz oranlarıyla belirlenmesidir.

- **Yatırım Amaçlı Konut İstemi (Talebi):** Sahibi olunan konutun getiri oranı, diğer yatırım araçlarının getirisi oranı, hane halkının sahip olduğu servetleriyle diğer faktörler tarafından yatırım amaçlı konut istemi belirlenir.

Konut gereksiniminin nasıl belirlendiği ve tahmin edildiğine ilişkin statik ve dinamik konut gereksiniminin tanımlanması gerekmektedir. Statik konut gereksinimi, belli bir andaki konut gereksinimini ifade etmektedir. Dinamik konut gereksiniminin ise medeni durum, nüfus artış veya azalışına bağlı olarak belli bir tarihteki konut gereksinimi yaklaşık olarak saptanmasıdır. Statik konut gereksiniminin belirlenmesi mümkün iken dinamik konut gereksiniminin belirlenmesi pek kolay değildir (Keleş, 2013: 391) .

Konut isteminin belirlenmesine ilişkin ekonomik incelemeler ve tarama yöntemine başvurulur. Ekonomik incelemelere dayalı olarak gelir ve fiyat esnekliklerinin konut istemi üzerindeki etkileri sayısal verilerle saptanır. Tarama yöntemiyle yapılan araştırmada daha geniş bir toplumsal çerçeve ele alınır. Bu araştırmada evinden çıkmaya istekli aileler, konut pazarındaki konutun el değiştirmesi ve konuttan bir başka konuta taşınan hanehalkları ile ilgili çözümlemeler yapılır (A.g.e.: 393).

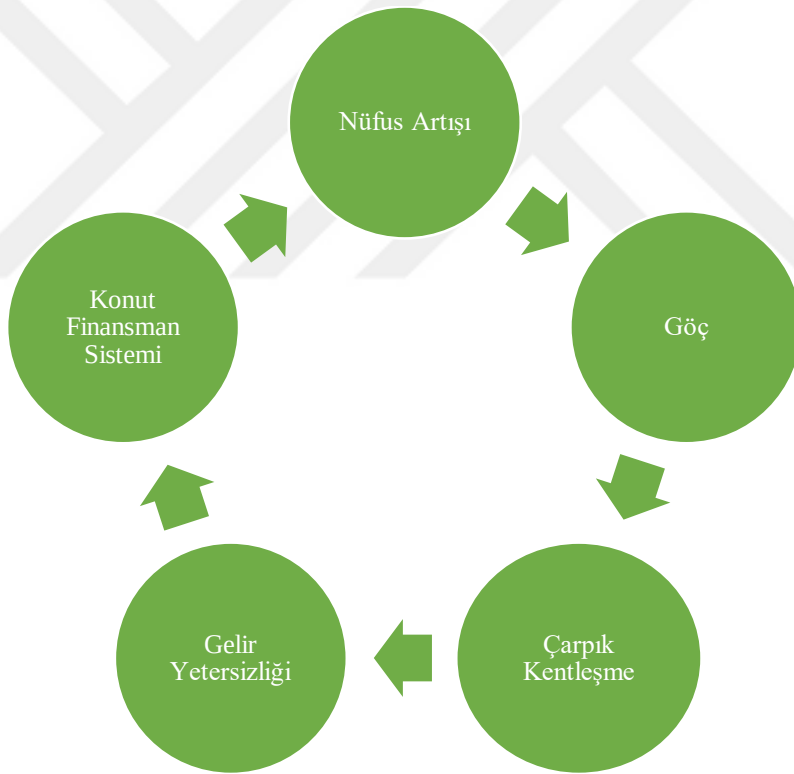
2.1.5. Konut Açığı

Konut açığı sayısal olarak konut yetersizliğini belirtmektedir. Ancak, ailelerin nitelik açısından yetersiz barınma koşullarında yaşamaları da konut açığını belirlemektedir. Bu doğrultuda denilebilir ki konut açığı “*konutların nitelik ve nicelik yönünden sayısal yetersizliklerini*” ifade etmektedir (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 11). Konut açığı, konut birim sayısının, konut ihtiyacı duyan ev halkının istemde bulundukları konut birim sayısından az olması durumuna denilmektedir (Keleş, 1980: 79).

Konut darlığı ya da konut bunalımı olarak da ifade edilen konut açığı iki şekilde görülmektedir. Bunlardan birincisi açık bir şekilde görülen nicel bir özellik taşıyan konut açığı, açık konut açığı olarak ifade edilmektedir. Bir diğeri ise gizli konut açığıdır. Gizli konut açığında ise barınma koşullarının niteliğini ifade etmektedir. Bir konut birimini aşırı derecede kalabalık insanların paylaşması gizli konut açığının bir göstergesidir. Gizli konut açığı nitelik yönünden bir özellik taşımakta olup toplumdaki kişiler ve hane tipleri arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Keleş, 2013: 391).

Türkiye’de konut arzı gecekondü yapımı, bireysel sunumlar, konut kooperatifleri, kooperatif birlikleri, yerel yönetimler, yap-satçılar, toplu konut idaresi ve özel sektör gibi kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Konut arzını gerçekleştiren birimlerin büyüklük ve küçüklüğünü o ülkedeki kentin büyüme biçimi belirlemektedir. Küçük ölçekte birimler konut inşaa ederken kentin inşaa edilmiş alanları içine ya da alt yapı getirmesi kolay olan çevrelere yapmak durumundadırlar. Bu durum ise yerel yönetimlerin alt yapı harcama maliyetlerini azaltarak harcamalarını azaltmaktadır. Büyük girişim birimlerinin konut üretimi ise alt yapı bakımından kente bağlı kalmamaktadır. Büyük konut girişimcileri kentin uzağında büyük bir toprak olarak alt yapısıyla konut alanı haline getirecek ve kentleşmeden doğan rantı elde edecektir (Tekeli, 1996: 7).

Şekil 2.2: Konut Açığı Sorununu Oluşturan Faktörler

Kaynak: Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 12

Konut açığı ülkemiz açısından değerlendirilirse sokakta yaşayan insanların varlığı konut açığını ortaya koymaktadır. Ülkemizde son yıllarda artan toplu konut uygulamaları bu açığın giderilmesi açısından önemli bir gelişmedir. Uygun fiyat ve ödeme koşulları ile konut açığını bir ölçüde giderilmektedir. Ancak, toplu konut uygulamalarında konut sorununu tam anlamıyla çözdüğü söylenemez.

Bir ülkede belirli bir anda konut açığını yani statik konut açığını bulabilmek için ilk olarak ülkede var olan konutların sayısı (a) hesaplanır, daha sonra konut olarak yapılmadığı halde konut olarak kullanılan yapılar (b) belirlenir ve çeşitli nedenlerle boş bekletilen yapıların sayısı (c) ile toplanır. Bu toplamdan oturulamayacak durumda olup yenilenmesi gereken konutlar (d), konut olarak yapıp başka amaçlı kullanılan konutlar (e), birden fazla konutu olan bireylerin boş bekletilen konutlarıyla plaj ve yazlık evler (f) düşülmektedir. Çıkarma işlemi sonucunda elde edilen rakamdan toplam hane halkı sayısı (A) ve gizli birikmiş hane halkı sayısı (B) çıkarılır (Keleş, 2013: 392). Statik konut açığı Formilasyonu (A.g.e.: 392).

$$\text{Statik Konut Açığı} = (a + b + c) - (d + e + f) - (A + B)$$

Dinamik konut açığının hesaplanması için statik konut açığına (0) hane halkı sayısındaki artış (H), çeşitli nedenlerle konut stokunda meydana gelecek eksilmeler (E), yıkılması veya yenilenmesi gereken konutlar (Y) eklenir. Bu toplamdan konut stokuna yeni yapılacak olan konutların sayısı (C) çıkarılır. Dinamik konut açığı formülasyonu şu şekildedir (A.g.e.: 392).

$$\text{Dinamik Konut Açığı} = (0 + H + E + Y) - C$$

2.1.6. Konut Finansmanı ve Finansman Yöntemleri

Hızlı kentleşme süreciyle birlikte nüfus artışı iç ve dış göçlerle birlikte nitelik bakımından yeterli olmayan konutların artması Türkiye’de konut gereksinimini gözler önüne seren faktörlerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında konut gereksinimini sağlamak için kaynak bulma arayışı kişisel birikimler ve yakın çevrelerden sağlanan borçlarla yapılmaya çalışılmıştır. 1960’lı yılların sonunda kaynak sağlama açısından önemli bir birim olan yapı kooperatifleri kurulmuştur (Bahadır ve Haznedaroğlu, 2012: 405).

Diğer taraftan konutun pahalı bir üretim aracı olması çeşitli finansal kaynakları gerekli kılmaktadır. Bir konut almak isteyen hanehalkı yıllık gelirinin 5-6 katıyla ancak konut alabilmektedir. Bu da demektir ki uzun yıllar birikim yapıp, hayatının çeşitli aşamalarında fedakarlıklarda bulunup bunun üzere borçlanmalarda yapan hane halkının konut sahibi olabilme şansları oluşmaktadır. Ancak, bu ortalamanın altında bulunan hane halkının konut sahibi olması çok daha sınırlı olmaktadır. Bunun içinde konut finansman sistemleri orta gelirli hane halklarına yöneliktir (Aydın, 2003: 78).

Konut finansman sistemlerinin amacı da net bir anlatımla ev almak isteyenlere, evlerini almak için satın almaları gereken fonları sağlamaktır. Bu amaçla da yapılan basit bir şekilde finansal varlıkları fazla olan kişilerden para çekebilmeleri ve bunları borç almak isteyenlere yönlendirmeleridir (Boleat,1985:1).

Konut finansmanı gelişmekte olan ülkeler için başlı başına bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü konut finansmanına kaynak bulmak zordur. Ancak, yeterli kaynak bulunsa dahi kaynakların doğru bir şekilde kullanılmaması ve yatırımcılara doğru bir şekilde yönlendirilmemesi gibi nedenler konut finansmanı alanında sorun oluşturmaktadır. Konut finansmanı alanında ortaya çıkan sorunlara ülkemiz açısından bakıldığında ise pek fark yoktur (Berberoğlu ve Teker, 2005: 59).

Konut gereksinimi açısından özellikle gelir yetersizliğinin bulunduğu ülkelerde konut finansmanlarına ihtiyaç duymaktadır. 1970'li yıllardan bu yana her ülke kendilerine özgü konut finansman yöntemleri geliştirmiştir. Bu yöntemler devlet tarafından dayatılmaya çalışılırken buna Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarda eklenmiştir. Ulusal ölçekte gerçekteşirilen konut finansmanlarının temelinde konut mülkiyeti düşünceşi yer almaktadır. Geliştirilen bu sistemler sayesinde herkes kendi ödeme gücüne ve sosyo-kültürel yapısına uygun konutlar elde etmek için çabalamaktadır. Bu sayede yoksullara toplumsal konut adı altında düşük maliyetli konutlar inşaa edilmekte ya da derme çatma şekilde yapılan nitelik açısından uygun olmayan gecekondular affedilerek konut gereksinimi karşılanmaktadır (Aydın, 2003: 80).

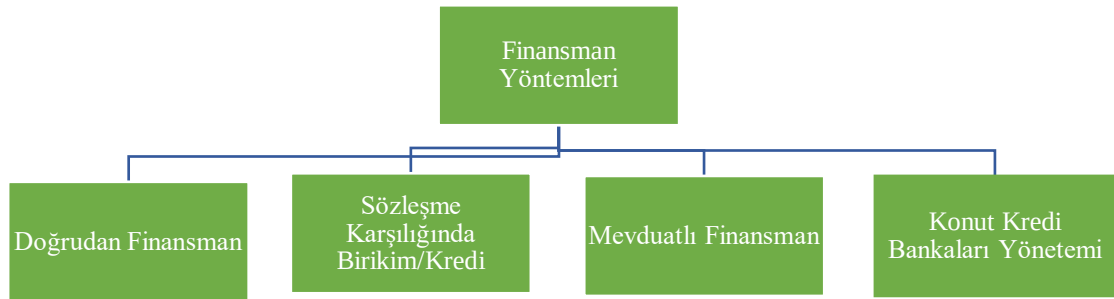
İyi bir konut finansman sistemi devlet, konut arzında bulunan bireyler, konut üreticisi ve finansal aktörler arasında dengenin kurulmasını gerekli kılmaktadır. Aksi takdirde bu aktörler arasındaki dengesizlik finansal ihtiyaçın karşılanmasında bir takım sıkıntılara neden olmaktadır. Türkiye konut finansman sistemi geçmiş dönemlerde sosyal güvenlik kurumları tarafından uygulanmıştır (Keleş, 2016: 458).

Emlak Kredi Bankası, SSK ve BAĞ-KUR gibi kuruluşlar dar gelirli aileler, işçiler, esnaflar, bağımsız çalışanlar ve ordu personelleri için konut kredisi veren kurumlar arasında yer almaktaydı (A.g.e.: 458). Türkiye'de konut finansman sisteminin kurulmasında; para ve sermaye piyasasındaki belirsizliklerin kısmen de olsa azalması, ekonomik büyüme, enflasyon oranlarının düşmesi ve faiz oranlarının azalması etkili olmuştur (Çağatay ve Bayrakdaroğlu, 2013: 102).

Bu doğrultuda konut kesimlerini canlandırmak amacıyla Mortgage (ipotek karşılığı konut edinme) sistemi 06.03.2006 tarihli 5582 sayılı “Konut Finansman Sistemine İlişkin Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 5582 sayılı kanun ile 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu, 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu, 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, 4389 sayılı Bankalar Kanunu, 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu ile 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun gibi kanunlar ve vergi kanunları değişikliğe uğramıştır (A.g.e.: 102). 5582 sayılı kanun ile bireylerin konut ihtiyaçlarını karşılamaları, bireylerin konut alma taleplerinin artmasıyla birlikte inşaat sektörünü ve dolaylı yoldan birçok sektörü canlandırmak sağlamak amaçlanmıştır. Kanunda belirlenen maddelerin hayata geçmesiyle konut talebi karşısında inşaat sektörünün canlanması, işsizliğin azalması ve ekonominde bu gelişmelerle birlikte canlanması söz konusudur.

Ayrıca kanun ile konut alımlarının finansal kurumlar tarafından kayıt altına alınması inşaat sektöründeki izinsiz ve kaçak yapıların yapılmasını önlenecek ve konut sektörüne ilişkin standartlar belirleyerek nitelikli yapılanmaları arttıracak ve bu doğrultuda kentleşme çarpık bir hal almayacaktır.

Şekil 2.3: Konut Finansman Yöntemleri

Kaynak: Aydın, 2003: 81

Doğrudan Finansman Yöntemi; En net ifadeyle konut sahibi olmak isteyen kişilerin eş, dost, akraba birimlerinden alınan kaynakların kredi birimlerinden alınan krediyle ve konut üreticisinin kredisiyle, bedelini taksitler halinde veya tamamen ödeyerek konut sahibi olması yöntemini ifade etmektedir (Erdönmez, 2007: 132).

Sözleşme Karşılığında Birikim; Bu yöntemin temelinde belirli yıllarda piyasanın altında faiz oranı ile düzenli ve sürekli bir birikim yapılması ve bu doğrultuda yatırımcıların piyasanın altında faiz oranıyla borç vermeye razı olması yatmaktadır (A.g.e.: 132). Kişilerin kredi almadan önce mevduat biriktirmek zorunda kaldıkları kapalı bir sistemdir. Yani yatırım yapacak kişiler birikimini piyasanın faiz oranı altında bir faiz ile ilgili kuruma yatıracak, kredi almaya hak kazandığında ise yine piyasa faiz oranı altında borçlanacaktır. Bu sistemde konut almak isteyip mevduat biriktiren herkese sürekli ve istenilen oranda fon sağlayamaması sistemin olumsuz yönünü oluşturmaktadır (Bahadır ve Haznedaroğlu, 2012: 407).

Mevduatlı Finansman Yöntemi; Ticaret ve tasarruf bankaları, sosyal güvenlik kurumları ve yapı toplulukları, taşınmaz alanında uzman tasarruf ve kredi birimleri gibi fon toplayan kurumların, piyasa faiz oranında topladıkları mevduatların tümünü veya bir kısmını piyasa faiz oranıyla ipotek kredisi olarak sunmaktır (Aydın, 2003: 82).

Konut Kredi Bankaları Yöntemi; Menkul kıymetleştirme başlığı altında sunulan kredilerin karşılığında hisse senedi ve tahvil gibi ihraç edilir ve kredi olarak verilen fonların geri alınması ve yerine konmasını sağlayan yöntemdir (A.g.e.: 83).

İpotek karşılığı konut finansman yöntemi olarakda belirtilen bu yöntem, taksitlerle geri ödenmek üzere bir taşınmazın satın alınması ve borç kapanana kadar mülkiyetin finansal kurumda kullanım hakkının ise satın alan kişilerde kaldığı menkul kıymetleştirme işlemi yapılan bir kredi sistemi olarak belirtilir (Bahadır ve Haznedaroğlu, 2012: 407). Avrupa ve Amerika'da yaygın bir şekilde kullanılan mortgage sistemi, ülkemizde ipoteğe dayalı konut finansman sistemi olarak kullanılmaktadır. Sistem kısaca uzun vadede ipoteğe dayalı konut edinme kredisi sağlayan bir borçlanma şeklidir (Ayriçay ve Yıldırım, 2007: 52). Ülkemizde Mart 2007 tarihli ve 5582 sayılı kanun ile mortgage finansman sisteminin temelleri atılmıştır (Berberoğlu, 2009: 125).

Sistem bankalar ve finansal kuruluşlar aracılığıyla taşınmaz sahibi olmak için kredi talep eden bireylere ipotek oluşturarak uzun vadeli, düşük faizli krediler sunmakta, ellerindeki ipoteği nakte dönüştürmek amacıyla ipoteğe dayalı ikincil piyasalarda menkul kıymet ihraç etmeleri ve bu doğrultuda fon fazlası olan kurumlardan alınan fonlar ile yeni kredilerin finansmanında kullanacakları kaynak desteği sağlayan sistemdir (Ayriçay ve Yıldırım, 2007: 53).

2.2. KONUT SORUNU

Yeryüzünü son birkaç yüzyılda aydınlanmadan, bilimsel devrime, sanayi devriminden moderniteye ve postmodernite sürecinden geçerek çeşitli dönüşümler geçirmiştir. Bu dönüşüm insan hayatının her alanına derinlemesine etkiye bulunarak kent mekanlarını oluşturan konutlarda yarattığı etkiden nasibini almıştır (Olgun, 2010: 97).

Konut sorunu tanımlaması zor, karmaşık ve çok yönlü bir olgudur. Konut sorunun tanımlanmasındaki zorluğun nedeni konut sorunun göreceli bir olgu olmasıdır. Konut sorunun göreceli olması üç farklı nedene dayanmaktadır. Bunlardan birincisi konut sorununun tespit edilmesi piyasa mekanizmalarının kurallarına göre mi yoksa siyasal sürecin aktörleri tarafından belirlenen ölçütlere göre mi belirleneceği konusundaki belirsizliktir. İkincisi konutun kullanıcılar açısından çok işlevli olması ve konutun işlevlerinin zaman içerisinde değişmesidir. Üçüncüsü ise bu sorunun çözümü toplumun farklı kesimleri arasında farklı anlamlar ifade etmesidir (Tekeli, 1996: 1).

Bir ülkede konut piyasa mekanizmaları sağlıklı olarak işliyor ve konut arz-talep arasında bir denge varsa konut sorunun varlığından söz etmek çok zordur. Ancak, arz-talep arasında dengesizlik, sağlıklı işlemeyen piyasa mekanizması, savaş ve afet gibi özel durumlarda varsa konut sorunun varlığı açık olarak bulunmaktadır. Tekeli (A.g.e.: 1)'nin de belirttiği gibi piyasa mekanizması mükemmel olarak çalışmadığı, toplumun dar gelirli kesimlerinin yeterli konut arz etmediği, toplumun yüksek gelirli kesiminin yüksek orandaki konut arzı ve yüksek kiralar toplumun dar gelirli kesimlerinin bütçelerinin çoğunu konut kiralarına ayırmalarına neden olmaktadır. Bu durum toplumda konut sorununun varlığını kanıtlamaktadır.

Konut sorunu'nun tanımlanmasındaki diğer güçlükler konutun yatırım, tüketim, barınma ihtiyacı ya da sosyal statü göstergesi gibi birçok işlevi barındırmasından da kaynaklanmaktadır. Konut sorunu yalnızca beton yığınlarının yarattığı bir sorun değil aynı zamanda konut üretim politikaları ve konutun sosyo ve kültürel boyutlarını da kapsamaktadır (İncedayı, 2013: 43). Konutun çok işlevliliği konut sorununun tanımlanmasını zorlaştırırken diğer taraftan farklı sorularında cevaplanmasını gerekli kılmaktadır.

Bu sorular (Aydın, 2003: 7):

- Konut sorunu nedir?

- Konut hangi şartlarda bir sorun halini alır?
- Konut sorunu salt bir barınma sorunu mu ya da toplumsal gelişmişliğin göstergesi midir?
- Konut sorununun doğmasında siyasi aktörlerler mi sorumlu yoksa konut sahipleri mi sorumlu?.

Konut sorunu'nun belirlenmesi ve tanımlanması için bu sorulara cevap aranması gerekir. Konut gereksinimi de tıpkı diğer gereksinimler gibi doyurulması gereken ve karşılanmadığı takdirde de sorun haline gelebilen bir olgudur. Konut gereksiniminin nüfusa dayalı bir yönü olmasına karşın konut talebi ise ekonomik yönü olan bir olgudur. Ancak, konut sorunu hem nüfus hem de ekonomik yönü kapsayan ve bu iki olgunun bir araya gelmesiyle oluşabilen bir sorundur. Konut sorunu sosyal, ekonomik, yasal ve teknik boyutları içeren bir olgu olması nedeniyle bu soruna kısa sürede çözüm getirebilmek zordur. Ancak, soruna çözümler üretebilmek bütünüyle ve çok yönlü değerlendirmeyi, tanımlamayı ve analiz yapmayı zorunlu kılmaktadır (Kavrakoğlu, vd., 1983: 1).

Konut sorunu, belirli zaman diliminde var olan konut stokları ile konuta ihtiyaç duyan kişiler arasında denge sağlanmaması halidir. Denge hali ise konutun hem nitelik hem de sayısal olarak uyumlu olduğu noktalarda oluşmaktadır. Konut sorununa piyasa mekanizması açısından bakıldığında ise arz ve talep arasındaki dengesizlik ifade etmektedir (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 13). Konut sorunu toplumun farklı kesimleri tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Öğrencilere “Konut sorunu nedir? Tartışınız” denildiğinde evsizlik, yüksek kira fiyatları ve itibarsızlık olarak belirtmektedirler. Evsizlik şaşırtıcı bir ifade değil ve konut sorununun en uç ve belirgin halidir. Aileler açısından konut sorunu yüksek faizli ipotekler ile dar gelirli aileler açısından bakıldığında bir sorundur. Medya durumun farkında olmasına rağmen sorunu duyurmak yerine sadece yapılan tekrarlamaların raporlarını duyurmaktadır (Malpass and Murie, 1999: 2).

Konut sorunu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklı niteliktedir. Gelişmiş ülkeler öncelikle kentleşmenin yüksek oranda yaşandığı ülkeler olmakta ve ülkelerde okuma-yazma oranı ile kişi başına düşen gelir yüksek, sosyal hareketlilik fazla ve ekonomi gelişmiştir.

Gelişmiş ülkelerde konut sorunu yok gibi kesin ifade söylenemez. Gelişmiş ülkelerde konut sorunu, yoksulluğun göstergesi olarak görülürken gelişmekte olan ülkeler açısından da durum daha bir üst seviyede açlık tehlikesiyle karşı karşıya olan ve beslenmek için yeterli geliri olmayan bireylerin barınabilmesinde farklı bir duruma sürüklenmektedir.

Türkiye’inde içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler için bu sorun, sanayileşme ve gelişme çabaları içinde kırsal alanda barınamayan bireylerin kentlere göçü veya dış göçlerle kent nüfusunun hızla artması sonucu kentlerde konut açığı, izinsiz yapılanma ve gecekondu şeklinde ortaya çıkmaktadır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 15).

Gelişmekte olan ülkelerin sorunları ise ortaktır. Bu ülkeleri nitelleyen özellikler yoksulluk, niteliksiz barınma, kişi başına düşen gelir düşüklüğü, sosyal hareketliliğin azlığı, ticaret ve ekonominin gelişmemişliğidir. Bu ülkelerde de konut sorunu çok yüksek oranlarda denilemez. Çünkü konut sorunu bir ülkenin yaşama biçimine, belirli hızda seyreden nüfus artışına, sosyal ve siyasal sistemlerin oluşturduğu şartlara ve eğitim durumlarına zincirleme bir şekilde bağlıdır (Özkan, 2011: 13).

Batılı ülkelerin konut sorunu ile yüzleşmesi Sanayi Devrimi ile birlikte olmuştur. Çünkü Sanayi Devrimi ile birlikte Batı’da kırdan kente göçlerin başlamasıyla ortaya çıkan hızlı kentleşme konut sorununu başlatmıştır. Sanayi ve liman kentlerine göç eden kitleler bir yandan yoksullukla mücadele ederken diğer taraftan yeterli konut bulamadıkları için niteliksiz barınma şartlarında yaşamak zorunda kalmışlardır. Konut sorununun I. Dünya Savaşı sonrasında katlamalı olarak artmasıyla birlikte devletler konut sorununun çözümü konusunda ciddi olarak düşünmeye başlamıştır (Kara, 2012: 172). Engels (1974: 24)’e göre konut sorunu sadece işçi sınıfının kötü ve aşırı kalabalık yerlerde oturması sorunu değildir. Konut sorunu bugüne özgü bir sorun ve işçi sınıfına özgü bir zulümde değildir. Çünkü ezilen sınıf her toplumda her zaman şu veya bu şekilde var olmuş ve yaşamını sürdürmüştür. Konut sorununun Engels’e göre tek bir çözüm yolu vardır. Bu da hakim sınıfın işçi sınıfı üzerindeki baskı ve sömürsünü ortadan kaldırmaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise II. Dünya Savaşı’ndan sonra başlayan hızlı nüfus artışı ve kentleşme sonucu ortaya çıkan konut sorunu günümüzde de devam etmektedir. Bu ülkelerde konut ve mülkiyet sorunları çözülemediğinde gecekondulaşma ve izinsiz yapılar kentlerin özneleri haline gelmiştir (Kara, 2012: 173). Ülkemiz açısından konut sorunun gündeme gelmesi 1923 yılında Ankara’nın başkent olmasıyla başlamıştır.

Bundan öncesinde de Türkiye’de konut sorunu vardır. Ankara’nın başkent ilan edilmesiyle buraya görevlendirilen memurların barınma sorunu yaşaması konuyu gündeme getirmiştir. Buna 1950’li yıllarda yaşanan hızlı nüfus artışı ve kentleşmede eklenince gecekondu ve izinsiz yapılanmalar Ankara, İstanbul ve İzmir gibi şehirlerin sorunu haline gelmiştir. Konut sorununun günümüz Türkiye’sinde mevcut durumu geçmişten çok da farklı değildir. Çünkü nitelikli sayılabilecek konutları alabilecek kesim halen düşük bir orandadır ve düşük gelirli vatandaşların konut edinme güçleri azalmaktadır (Kavrakoğlu, vd., 1983: 2).

Artan nüfus, göçlerle konut fiyatlarında artış yaşanması ve bu durumun kira fiyatlarını yükseltmesi günümüzün konut sorunlarından. Büyük kentlerde gecekondu alanları ve izinsiz yapılanmaların artması bu durumun en belirgin işaretleri arasında yer almaktadır. Gecekondu alanlarının artması ise yerel yönetimler açısından karşılanması büyük maliyetler doğuran teknik ve altyapı sorunları getirmektedir. Konut sorununun bugünkü boyutlara ulaşmasında temel etken ise *“konut arzının konut ihtiyacını karşılayamaması”* olarak özetlenebilir. Konut ihtiyacındaki artışın nedeni kentsel nüfus artışına bağlanabilmektedir. Çünkü tarımsal üretimde değişiklik yaşanması kırsal alandaki nüfusu kentlere çekmekte buna dış göçlerde eklenince kentlerde konut ihtiyacı ile karşılaşılacaktır (A.g.e.: 2). Konut sorununu çözmek için yapılan planlamaların, uzun vade de belirlenen kentsel planlamayı engellemeyecek şekilde yapılması konut sorununun katlanarak artmasına neden olmaktadır.

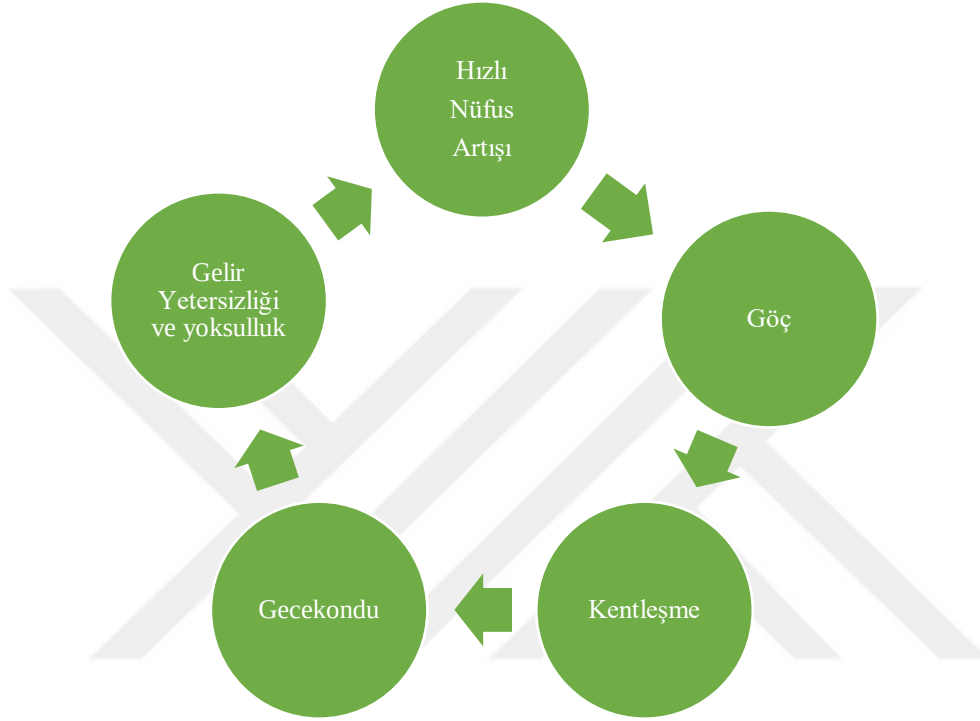
2.2.1. Konut Sorununu Ortaya Çıkaran Nedenler

Konut sorununu ortaya çıkaran nedenlerin tek olmamakla birlikte ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Konut sorununda Türkiye’yi farklı kılan gelişmekte olan bir ülke olması ve hızlı bir kentleşme sürecini yaşamakla birlikte halen bu sorunun varlığının devam etmesidir.

Ülkemizde son dönemlerde konut sorununu arttıran diğer bir faktör ise Orta Doğu ülkelerinde yaşanan savaş ve iç çatışma dolayısıyla ülkemize göç eden mültecileridir. Mülteciler bazen de ülkemizi transit bir göç ülkesi olarak kullanıp gelişmiş olan ülkelere göç ederek burada barınma ihtiyaçlarını karşılayamadıkları için sokaklarda kalmakta ve gelişmiş ülkeler de konut sorununu gündeme getirmektedirler (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 16).

Konut sorununu ortaya çıkaran nedenler kentleşmeyle doğrudan ilgili olmakla birlikte kendi yapısından kaynaklanan nedenler de bulunmaktadır. Konut sorunu, konutun toplumsal ve ekonomik yönleriyle de yakından bağlantılıdır (A.g.e.: 16).

Şekil 2.4: Konut Sorununu Ortaya Çıkaran Nedenler

Kaynak: A.g.e.: 16

2.2.1.1. Hızlı Nüfus Artışı

Türkiye’de 2008-2017 yılları arasında adrese dayalı nüfus kayıt sistemine kayıtlı olan toplam nüfus incelendiğinde düzenli bir artışın olduğu gözlemlenmiştir. Aşağıdaki tablodada görüleceği gibi 2008 yılında ADNKS’ye göre toplam nüfus 71.517.100 iken 2017 yılında 80.810.525 olmuştur. En hızlı nüfus artışı 1950-2000 yılları arasında gerçekleşmiştir. 2000 yılında nüfus artış hızı incelendiğinde ve bunlar konut üretim miktarıyla karşılaştırıldığında, bu dönemlerde konut ihtiyacının artmasındaki en büyük etken Türkiye’nin bu dönemlerdeki hızlı nüfus artış hızı ile ilgilidir (A.g.e.: 32).

Konut sorununun önemli nedenleri arasında yer alan hızlı nüfus artışı bazen ülkelerin kendi nüfuslarında meydana gelen artışlarla olabileceği gibi bazen de iç ve dış göçlerle artmaktadır.

Türkiye’de özellikle 2011 sonrasında nüfus artışında dış göçler etkili olmuştur. Türkiye’nin sınır komşusu olan Suriye’de yaşanan iç karışıklık ve savaş çok sayıda insanın Türkiye’ye göç etmesine neden olmuştur. Bu göçler sonucunda konut talebinde artışlar yaşanmıştır. Özellikle İstanbul, Gaziantep, Adana ve İzmir gibi büyük kentlerde mültecilerle birlikte artan hızlı nüfus sonucu konut açığı iyice büyümüştür. Bu durum konut alanında yüksek kira ücretlerine ve konut fiyatlarının da artmasına neden olmuştur. Artan nüfusun yüksek kira ücretlerini ödemede güçlük çekmesinden dolayı bu nüfus niteliksiz alanlarda barınmaktadır. Mültecilerin konut sorununu çözmek adına Geçici Barınma Merkezleri yapılmıştır. Ancak, barınma merkezlerinin gerek kapasitesi gerekse de her ilde olmaması sorunu çözememiştir. Bu durumda mülteciler birkaç aile birleşerek konutun kira bedeli ödemektedir. Büyük kentlerde özellikle artan nüfus izinsiz yapılanmalara yol açmaktadır. Bu izinsiz yapılanmalar yalnızca gecekondü ve izinsiz yapılanmalarla sınırlı kalmamaktadır.

Tablo 2.3: Türkiye’de Nüfusun Yıllara Göre Değişimi

YIL	NÜFUS (KİŞİ)
2017	80. 810. 525
2016	79. 814. 871
2015	78. 741. 053
2014	77. 695. 904
2013	76. 667. 864
2012	75. 627. 384
2011	74. 724. 269
2010	73. 722. 988
2009	72. 561. 312
2008	71. 517. 100
1985	50. 664. 458
1975	40. 347. 719
1965	31. 391. 421
1950	20. 947. 188
1927	13. 648. 270

Kaynak: TÜİK, 2018

2.2.1.2. Göç

Göç en genel anlamıyla bireylerin ya da insan gruplarının geçici veya kalıcı bir şekilde yeryüzündeki coğrafi hareketliliğini ifade etmektedir (Kaya M., 2017: 15).

II. Dünya Savaşı sonrasında sanayileşmiş Avrupa Devletleri ekonomilerini canlandırmak ve güçlendirmek için Akdeniz ülkelerinden 1950'li yıllarda kitlesel göçler almışlardır (Abadan, 1975: 1). Bu dönemde özellikle Almanya yoğun işçi göçleri almıştır. İşçi kitlelerinin kentlere akın ettiği bu dönemde konutlar geniş çaplı yıkımlara uğramıştır. Engels'e göre bu durum işçilere dayanan küçük bezirgan ve iş sahiplerinin konut sorunu ortaya çıkmıştır. Almanya'da sanayi devriminin belirtisi olan ve yüksek derecelere ulaşan konut darlığı oğünün basınında konut sorunu başlıklarıyla yer almaktadır (Engels, 1974: 8). Sorunun çözüm yolu olarak ise içilerin kendi konutlarına sahip olması gösterilmiştir.

Yaşayan bir organizma olan konut anlayışı zaman zaman değişimlere uğramıştır. Bu değişimden tüm ülkeler etkilendiği gibi Türkiye'de etkilenmiştir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde sanayi devrimi tüm dünyada birçok değişimin öncüsü olduğu gibi ülkemizde de birçok alanda değişim yaşatmıştır. Özellikle sanayileşmeyle birlikte kır nüfusunun kentlere göç etmesi, köy ve kent nüfus yapısının değişmesine ve kentlerde artan nüfus ise konut sorunu'nun doğmasına neden olmuştur (Yılmaz E., 2016: 33).

Göç ekonomik, siyasi, kültürel, ailevi ve bireysel birçok nedenden dolayı yapılmaktadır. Bu nedenlerden dolayı kente ya da başka bir yere göç eden birey veya insan grupları ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel birçok alanı etkilemektedir ki konut sorunu bu etkilerin içerisinde yer almaktadır. Göçler çeşitli nedenlerle yapılmakla birlikte sonuçları itibariyle de önemli ölçüde etkileri söz konusudur. Diğer taraftan konu ekonomik bakış açısıyla değerlendirildiğinde kentlere hızlı göç akışının yaşanmasıyla kentlerde kontrolsüz büyüme yaşanmaktadır. Bu da ekonomik anlamda değer kazanan kent arazilerinin toplumun ekonomik gelişiminden daha fazla değer kazanmasına ve rant elde etmesine neden olmaktadır (Kaya E., 2017: 59). Diğer taraftan illerin coğrafi konumu, iş ve eğitim olanakları, ulaşım koşulları ve yaşam koşulları göçlerin çekiciliğini etkileyen etmenlerdir. Ülkemize alınan göçlerin kontrolsüz olması kentlerinde kontrolsüz büyümesine ve kentsel gelişmenin kontrol edilememesine neden olmuştur (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 26). Kontrolsüz şekilde alınan göçler gecekondu yapılanmalarına ve izinsiz yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Daha sonra çeşitli aflarla gecekondu ve izinsiz yapılar affedilerek bu alanların alt yapı giderleri ve kente kazandırma faaliyetleri yerel yönetimlere ek maliyet getirmektedir. Göç hareketlerinin büyük kentlere ve gelişmiş ülkelere doğru yaşandığı bilinen bir gerçektir.

Yenigül (2005: 275)'e göre göçler kentleri fiziki açıdan kötüleştirirken aynı zamanda köleştirmekte, belediye hizmetleriyle ilgili sorunlarda artışa, kırsal alanda işgücü ve sermaye kaybına neden olmaktadır. Türkiye'nin dışarıdan aldığı göç oranları ADNKS ve TÜİK verilerinden elde edilmiştir. Ancak, ülkemizde ADNKS kayıtlı olmayan ve yasa dışı yollarla gelen çok sayıda mülteci bulunmaktadır.

Tablo 2.4: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Aldığı Göç

YIL	ALDIĞI GÖÇ SAYISI
2008	2.273. 492
2009	2.236. 981
2010	2.360. 079
2011	2.420. 181
2012	2.317. 814
2013	2.534. 279
2014	2.681. 275
2015	2.720. 438
2016	2.619. 403
2017	2.684. 820

Kaynak: TÜİK, 2018

2.2.1.3. Kentleşme

Kentleşme olgusunun anlaşılmasında, toplum ve toplumsal olayların anlaşılıp ve değerlendirilmesi kadar kent tanımının da yapılması gerekmektedir. Kent kelimesinin kökenleri kavramsal olarak Orta Asya Türkleri tarafından “şehir” kelimesi karşılığında kullanılmıştır. Diğer yandan Farsça’da kullanılan “şehr” kelimesi dilimizde geçen şehir kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Arapçadan dilimize geçen “vilayet” kelimesi “il” ile aynı anlamda kullanılmaktadır (Kaya E., 2017: 13). Kent olgusu tanımlanması zor olmakla birlikte sosyoloji, çevre bilimi ve siyaset gibi farklı bilim dalları tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır.

Kentler toplumsal ilişkiler, kültürel bağlar, nüfus yoğunluğu, sosyal yaşam ve daha birçok alanda kırsaldan farklı olan yerlerdir. Aynı zamanda içerisinde yaşayan nüfusun geçimini tarım ve hayvancılık dışında kaynaklardan sağladığı yerlerdir. Kentli kavramı ise kentlerde yaşayan, kentin kendisine özgü kültürünü benimsemiş, kırsal yaşam biçiminden farklı yaşam sürdüren ve geçimini tarım ve hayvancılık dışında uğraşlarla sağlayan kişileri ifade etmektedir (Yenigül, 2005: 280).

Kentleşme olgusu dar anlamda kentlerde yaşayan nüfusun ve kent sayısının artmasını ifade etmektedir. Kentleşmenin dar anlamdaki tanımı demografik bir nitelik taşımaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde, nüfusun doğurganlık eğilimleri azaldığı için kentler daha fazla köylerden kentlere doğru olan nüfus akımları ile beslenmektedir (Keleş, 2013: 35).

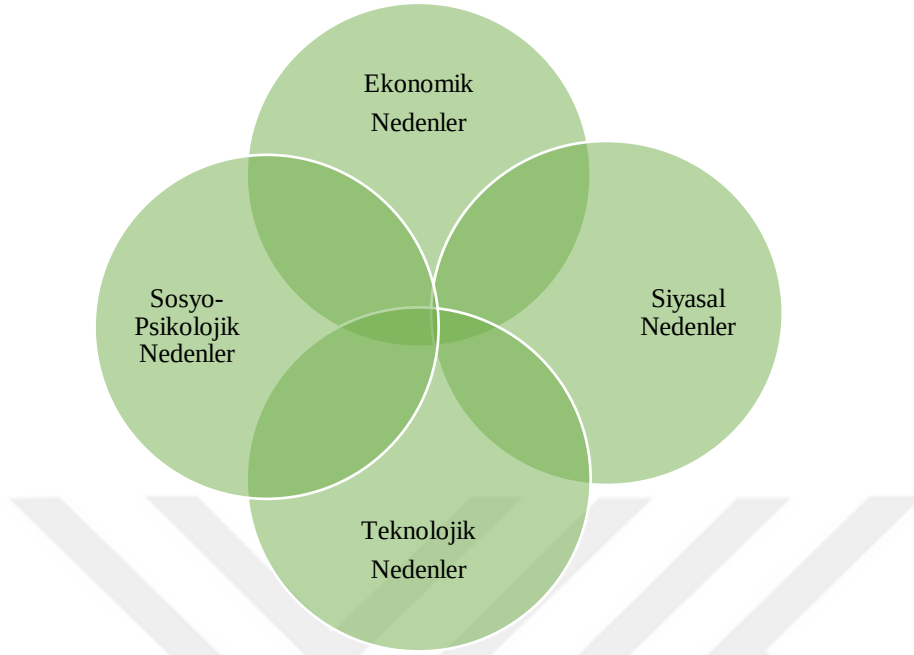
Kentleşme, yalnızca demografik yönü olan bir olgu değildir. Keleş, kentleşmeyi geniş anlamda *“Sanayileşmeye ve ekonomik gelimeyle bağlantılı olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumsal yapıda artan örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikim süreci”* şeklinde ifade etmektedir (A.g.e.: 35).

Kentleşme olgusu yalnızca nüfus artışı ile sınırlı olmayıp toplumsal ve ekonomik yapıda değişikliklere de yol açmaktadır. Kentleşme hareketi, zaman içerisinde belirli bir değişmeyi anlatmaktadır. Bir ülkenin ya da bir bölgenin kentleşme derecesi ya da kentleşme düzeyi, bir ülkenin ya da bölgenin nüfusunun belli bir tarihte, belli bir tanıma göre kent sayılan yerleşme özeklerinde yaşayan nüfusunun oranını ifade etmektedir (Özyop ve Şekeroğlu, 2016: 17). Kentleşme olgusu 20. yüzyılın ayırt edici bir özelliği olmakla birlikte gelişmiş ya da gelişmekte olsun, kapitalist ya da sosyalist olsun tüm ülkelerin tecrübe ettiği ve sonuçlarının etkileriyle karşı karşıya kaldıkları bir olgudur (Keleş, 2013: 37).

Kentleşme zaman içerisinde değişen bir olgudur. Tıpkı kentleşme gibi kentlere göç eden insan ve insan gruplarının düşünceleri zamanla değişmektedir. Kente göç etmenin önemli nedenleri arasında ekonomik etmenler rol oynarken ve göç eden insanlar daha çok kiralık konutlarda yaşarken zamanla bu düşüncenin yerini konut sahipliği almaktadır. Kentlerde konut sahibi olmak kentlerde kalıcılığı temsil etmektedir.

Ersoy, göçmenlerin kentlerde konut sahipliğini *“kentteki mekansal devrimin sona erdiği bir evreyi temsil ettiğini”* şeklinde ifade etmektedir (Ersoy, 1991: 6).

Şekil 2.5: Kentleşme Nedenleri

Kaynak: Keleş, 2013: 39

Tabloda da görüldüğü gibi kentleşme ekonomik, sosyal, siyasal ve sosyo-psikolojik nedenlerden dolayı gerçekleşmektedir. Kentleşmenin ekonomik nedenleri köylü nüfusu köyden kente iten tarım kesiminin içinde bulunduğu koşullardan kaynaklanmaktadır. Kente yapılan göçe olumsuz göç adı da verilmektedir (A.g.e.: 40). Tarımda verimsizlik, toprakların parçalanması, tarımsal gelir yetersizliği, iklim koşulları ve toprak aşınması başlıca itici güçlerdendir. Çekici güçler ise kentlere çeken etmenlerdir. Özellikle sanayileşmeyle birlikte tarım dışı alanlarda iş olanaklarının gelişmesi, kentlerin yaşam koşulları vb. etmenler bunlar arasında sayılmaktadır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 19).

Kentleşmenin önemli nedenleri arasında yer alan siyasi nedenler, siyasi alanda yaşanan gelişmeleri kapsamaktadır. Merkezi idare bazı durum ve zamanlarda kentleşmede istekli olurken bazı zaman ve durumda istekli olmamıştır (Kaya E., 2017: 77).

Keleş (2013: 43)'e göre siyasi nedenler yalnızca siyasi alanda yer alan gelişmeleri kapsamamaktadır. Siyasi nedenlerin arasında siyasal kararlar, yönetim yapısının özellikleri, bazı hukuk kurumları ve uluslararası ilişkilerde bu kapsamda kentleşmeyi özendirici niteliktedir.

Örneğin 2011’de Suriye’de yaşanan iç karışıklık neticesinde yoğun göçler karşında Türkiye’nin “Açık Kapı Politikası” bu kapsamda yer almaktadır.

Daha öncede belirtildiği gibi kentleşmenin gerçekleşmesine etki eden nedenlerin başında sanayi devrimi gelmektedir. Çünkü sanayi devrimiyle yaşanan teknolojik gelişmeler neticesinde üretim yoğun bir şekilde artmıştır. Üretimin yoğun bir şekilde artması ürünlerin maliyetlerinde düşmeye ve bunun sonucunda da sanayi tesislerinin artmasına etki de bulunmuştur. Sanayi için gerekli alt yapıların kentlerde bulunması nedeniyle de sanayiler kentlerde kurulmaya başlamıştır. Sanayi kentlerinin kurulmasının artması kentlerde işgücü talebine yol açmış ve kentler yoğun göçler almıştır (Kaya E., 2017: 75). Sanayinin gelişmesi; kentleşmeyi, teknolojik gelişmeleri, ekonominin canlanmasını, kentlere nüfus akışını, göçü, kentlerde artan nüfusu gecekondulu ve izinsiz yapılanmaları ortaya çıkaran temel etken olmuştur.

Son etmen sosyo-psikolojik nedenler ise kentlerin çekici özelliklerinden ve köy ile kent arasında yaşam biçimi ve standartları arasındaki farklılıklardan kaynaklanan nedenlerdir. Kentli olmanın gururunu paylaşma, daha geniş bir kümeye mensup olma duygusu, kentte var olan toplumsal ve kültürel etkinlikler, kırlı olmanın bakış açısı karşısında kentli olmanın yükselişi bu kapsamda kentleşmeyi etkilemektedir (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 19). Devletlerin konut sorununa yaklaşımı I. Dünya Savaşı’na kadar olan dönemde liberal bir bakış açısıyla ve kentlerdeki barınma koşullarının sağlık ve ahlak açısından ortaya çıkardığı sorunlara çözüm bulunması şeklindedir. I. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde ise konut sorunu daha geniş ölçekte ekonomik, toplumsal ve siyasal bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Kent merkezlerindeki sefalet ve çöküntü yuvalarının genişlemesi, kentlerde hızla artan nüfus karşısında artan konut ihtiyaçları ve düşük gelirli kesimlerin desteklenmesi gerekliliği ekonomik ve toplumsal nedenlerden dolayı devletin konut sorununun çözümünde aktif bir rol almasında etkili olmuştur (Kara, 2012: 178).

II. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde ise konut sorunu, Batı’da refah devletinin ekonomik kalkınma ve toplumsal gelişmenin göstergesi olarak ele alınmasıyla birlikte ülkemizde kamu hizmeti niteliği olarak görülmeye başlanmıştır (A.g.e.: 178). Konut sorununu çöze bilmek içinde sosyal konut uygulamaları kentlerde uygulanmaya başlanmıştır.

2.2.1.4. Gecekondu

Gelişmekte olan ülkelerin önemli sorunlarından birisi olan hızlı nüfus artışı ve sanayileşmeyi geride bırakan kentleşme oranlarındaki artış, 1950’li yıllardan itibaren farklı yerleşim modellerini ortaya çıkarmıştır. Hızla artan nüfus coğrafi ve toplumsal farklılıkları da beraberinde getirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun dörtte biri kentlerde dörtte üçü ise kırdan yaşamaktaydı bu durum günümüzde tam tersi bir hal almıştır (Gökçe, 1994: 269). Türkiye’de gecekondu olgusunun, genel olarak kırsal alanların maddi yetersizlikleri ve kentlerin cazibesi nedeniyle itici ve çekici olarak kentlere doğru iç göç hareketleri sonucunda ortaya çıktığı bilinmektedir (Gökçe, 1975: 31). Ancak, günümüzde gecekondu sadece iç göçler sonucunda oluşmamaktadır. Dış göçlerle gelen göçmenler de gecekondu oluşturmaktadır.

Gecekondu sorunu gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunun kentlerinde benzer koşullarda, benzer nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Ancak farklı isimler almaktadır. Gecekondu Meksika’da “jacale”, Panama’da “rancho” , Brezilya’da “macambo”, Arjantin’de “favela”, Tunus’ta “gourbeville”, Cezayir’de “casbah”, Fas’ta “bidonville” Hindistan’da “bustee” gibi isimler almaktadır (Keleş, 2013: 515). Gecekondu sorunu Türkiye’ye özgü bir sorun olmamakla birlikte ister gelişmekte olsun ister gelişmemiş olsun ekonomik, toplumsal ve sosyal yönleri kapsamaktadır. Ancak, gecekondu terimi ülkemize özgü olan bir terimdir. Kaya M. (1989: 860-861), gecekondu sorununu ortaya çıkartan ana etkenleri şöyle belirtmektedir:

- Temel olarak gecekondu sorunu hızlı nüfus artışı ve tarımsal verimliliğin azalması sonucu kırdan şehirlere doğru oluşan göç hareketleri,
- Enflasyon dolayısıyla konut ve kira fiyatlarının artması,
- Konut ve arsa fiyatlarında yüksek kazanç elde etme durumunda düşük gelirli ailelerin konut sahibi olma şanslarının azalması,
- Lüks konut yapımlarının artması sonucu sosyal konutlara olan ilginin azalmasıdır.

Kente yeni göç edenler iki farklı davranışta bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kentin iş merkezlerine yakın olan bir yerinden konut kiralamak daha sonraları ise daha gelişmiş alanlarda konut kiralamak yerine gecekondu alanlarında konut kiralamak, ikincisi ise konut stoğunun sıkıntılı olduğu kentlerde daha en baştan kenar semtlerde kiralamak, satın almak veya gecekondu yapmaktır (Kıray, 1982: 563).

Yerel yönetimlerce belirlenen normları ve maliyetleri karşılayacak nüfus oranının sınırlı olması insanları gecekondulaşmaya iten etmenlerden olmuştur. Gecekondulaşmada temel amaç, insanların konut satın alma gücünün sınırlı olması nedeniyle olanakları ölçüsünde olabildiğince ucuz konut sahibi olmaktır. Bu amaçla da çeşitli tasarruf yolları geliştirilerek gecekondulaşmaya çalışılmaktadır. İlk tasarruf yolu konut yapımını ucuzla getirmek için bu doğrultuda onu yapanın kendisi, arkadaşarı veya çevresi tarafından karşılıksız olarak veya becerili emeğe en az ücret ödeme yolu ile sağlamaktır. İkinci tasarruf yolu bulunabilirse konutu ucuz yapı malzemeleri ile inşaa etmektedir. Üçüncü tasarruf kaynağı ise üzerine inşaa edecekleri konutun arsalarını işgal etmek ya da az para ödeyerek sahip olmaya çalışmaktadır (A.g.e.: 563).

Gecekondulaşma ve gecekondulaşma toplumsal bir olgu olmakla birlikte belirli bir süreçle ortaya çıkmaktadır. Her toplumsal olgunun evrimi olduğu gibi gecekondulaşmanın da bir evrimi, değişim ve gelişim süreci yaşanmış ve halen yaşanmaktadır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 29). Bu değişim sürecinde tek katlı gecekondulaşmaları iki, üç katlara çıkmış ve çıkmaktadır. Bu yapıları ya aile bireyleri kullanmakta ya da kiralanarak ekonomik gelir elde edilmektedir.

Gecekondulaşma ve slum (yoksulluk yuvaları) çoğu zaman karıştırılmaktadır. Ancak, iki kavramın birbirinden farklı ve benzer olduğu noktalar bulunmaktadır. Slum, bir zamanlar yapılan konutların üzerinde bulunan konutlar olup zamanla değer ve standartlarını kaybetmiş, iskanları değişmiş ve birden fazla aileyi barındıran konutlardır (Kaya M., 1989: 865). Oysa gecekondulaşma yapıldıkları andan itibaren nitelikli konutların altında bulunan yapılardır.

Çağlayandereli (2007: 244-245) sefalet mahallelerini “slum” olarak adlandırma ve slumların yalnızca kent merkeziyle sınırlı olmadıklarını belirtmektedir. Kent merkezinde yer alan iş alanlarıyla işçi konutları arasındaki geçiş bölgesine “slum halkası” denilmektedir. Kent çevresi ve hatta kırsal alanlarda terk edilmiş, mekansal ve sosyal bozulmanın görüldüğü yerleşimlere “slum” denilmektedir.

Ülkemizde 1945-1950 yılları arasında kentleşme oranında artış yaşanmış çünkü 1947-1949 yılları arasında İstanbul'da sanayi bölgelerinin açıklanmasıyla Zeytinburnu bölgesinde ilk gecekondu yapıları oluşmaya başlanmıştır. Bunu izleyen yıllarda Ankara'da imar hareketlerinin hız kazanmasıyla gecekondu olgusunun temelleri atılmıştır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 30-31).

Ülkemizde 1948 yılında gecekondu sayısı yaklaşık 25-30 bin iken 1953 yılında gecekondularla ilgili 6188 sayılı yasa çıktığında ise gecekondu sayısı 80 binlere ulaşmıştır. Bu sayı 1960 yılında 240 binlere, 1983 yılında ise 1.5 milyona yükselmiştir (Keleş, 2013: 527).

Tablo 2.5: Gecekondu ve Slumların Benzer ve Farklı Nitelikleri

Gecekondular	Slum (Yoksulluk Yuvaları)
✓ Toplumun dar gelirli kesimini barındırmaktadır.	✓ Toplumun dar gelirli kesimini barındırmaktadır.
✓ Sanayileşmeyi tamamlamayan ülkelerde kent çevresinde yer alır.	✓ Gelişmiş ülkelerin kent öteklerinde yer alır.
✓ Köy ve kent kültürü arasında uyum sağlamaya çalışanlar oluşturmuştur.	✓ Etnik ayırım, şiddet, dışlanma yaşayan eğitim seviyeleri düşük kişiler oluşturmuştur.
✓ Gecekondu aileleri gelecek için umutludur.	✓ Gelecek için umutları bulunmamaktadır.
✓ Barınma ihtiyacının daimi sağlanması amacıyla yapılır.	✓ Slumların bulunduğu kentsel alanda sürekli yer değişikliği görülür. Geçici konaklama yerleridir.
✓ Buralarda yaşayanlar kırsal kökenlilerdir.	✓ Slumlarda yaşayanlar kent kökenlidir.
✓ Nüfus yoğunluğu yüksektir	✓ Hektar başına nüfus gecekondulardan daha fazladır.

Kaynak: Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 28; Keleş, 2013: 517

1948 tarihli 5218 sayılı yasa Ankara Belediyesi'ne gecekondu alanlarının iyileştirilmesi ve yeniden konut yaptıracaklara ucuz arsa sağlanması yönünde yetkiler vermiştir. Yine aynı yıl içerisinde çıkartılan 5288 sayılı başka bir yasa, arsa yardımıyla yararlananların konut kredisinden de yararlanabilmeleri için Emlak Kredi Bankası'na ihtiyaç sahiplerine inşaat bedelinin % 75'ine kadar % 5 faiz ile kredi verme yetkisi tanımış, Türkiye geneli için uygulanan bir yasadır.

1949 tarihli 5431 sayılı kanunla da ruhsatsız yapılan yapıların yıktırılmasına ilişkin hükümler getirmiştir (Kaya M., 1989: 866). Günümüze kadar çokça yasa çıkartılmış olsa da bu yasalar gecekondulaşmayı engelleyici nitelikte olmamıştır. Sorun arttıkça her çıkan yasanın vurgusu değişmiş ancak, sorunda bir gerileme olmamıştır. Çeşitli aflarla konut olarak kabul edilmiştir.

Bu doğrultuda 1966 yılında çıkartılan 775 sayılı Gecekondu Yasası'na göre gecekondu “*İmar ve yapı yasalarına uygun olmadan, başkalarına ait olan arsa ve araziler üzerine, arsa ve arazi sahiplerinin rızası ve izni olmaksızın yapılan yapılar*” olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 2013: 527).

775 sayılı Gecekondu Yasası daha önce çıkartılan gecekondu yasalarında olduğu gibi bu alanlarda yapılacak düzenlemeleri içeren politikaları “iyileştirme, ortadan kaldırma ve önleme” olarak belirlemiş ve belediyelerden verilen her türlü imkandan yararlanılarak en geç 6 ay içerisinde bu bölgeleri saptamaları istenmiştir (A.g.e.: 543).

Gecekondu ve gecekondu alanlarının ortak özellikleri; hızlı yapılması, yasalara aykırı olarak arsa ve arazi sahiplerinin izni olmadan yapılması, sağlık ve fen şartlarına uygun olmadan, ruhsatsız, nitelik ve nicelik açısından yapan kişiye ait olarak yapılmasıdır. Gecekondu sorunu, konut sorunundan ayrı bir alanmış gibi görünse de konut sorununu otaya çıkaran bir durumdur.

2.2.1.5. Gelir Yetersizliği ve Yoksulluk

Konut sorununa neden olan faktörlerden bir diğeri ise gelir yetersizliği ve yoksulluktur. Bu durum ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle de yakından ilgilidir. Gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelir iyi bir oranda olduğu için daha nitelikli konutlara sahiptirler. Ancak, gelişmemiş ülkelerde gelir yetersiz ve yoksulluk sınırının altında bulundukları için daha niteliksiz konutlara barınma şartlarına sahiptirler. Avrupa’da yaşayan insanların her yıl restoran ve alışverişe harcadıkları toplam tutar Bangladeş’in GSMH’sine (Gayri Safi Milli Hasıla) eşittir. Yaşar (2010: 58)’a göre konut, teoride etrafı örülmüş bir veya bir grup insanın diğer insanlardan ayrı yaşamasına imkan sağlayan doğrudan bir sokak, koridor ya da genel bir yere açılan müstakil kapısı olan bina ya da binaların bir bölümü olarak tanımlanmaktadır.

Ancak, çoğu insan için duvarı çatlamış, tavanı delik, bir grup insan veya insanların bağımsız yaşamasına olanak sağlamayan, balık istifi gibi yaşanılan konutlar, konut bile değildir. Günümüz konutlarında görselliğin ön plana çıkması ve farklılığa yapılan vurgunun artması mekanın değişim değerini de arttırmaktadır. Bu noktada üst gelirli gruplar değişim değeri, alt gelirli gruplar için ise kullanım değeri temel alınmaktadır.

Üst gelirli grupların bu noktada hareket alanı daha geniş iken yoksul kesimler kısıtlandırılmış zorunlu hareket alanına sıkışmışlardır. Ancak, mekanın ve konutun seçme eğilimi, bugün statü arıyışının gittikçe artan bir eğilimi olmaktadır (A.g.e.: 62). Tıpkı eğitim, sağlık ve beslenme gibi temel ihtiyaçlar kadar konut ihtiyacı da temel bir ihtiyaçtır ve gelir dağılımına paralel olarak etkilenmektedir.

Kişilerin yeterli düzeyde geliri yok ve yoksulluk sınırında ise konut talep edebilmeleri ve konuta sahip olabilmeleri mümkün olmamaktadır. Gelir düzeyleri düşük ve yoksul olan kesimler, her ne kadar konut sahibi olmayı isteselerde, imkanları elvermediği için konut talebinde bulunamamaktadır. Diğer yandan gelir seviyesi konutun niteliğini de belirlemektedir. Bireyler gelirleri arttıkça daha nitelikli konutlarda barınmaktadır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 36).

2.3. KONUT SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK POLİTİKALAR

19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkıp 20. yüzyılda önemli gelişmeler gösteren sosyal devlet anlayışı ile sosyal refah uygulamaları ve geniş kamu hizmetleriyle sanayi toplumlarında ortaya çıkan dezavantajlı kesimlerin, avantajlı kesimlerin sahip olduğu yaşam standartlarına kavuşması amaçlanmış olup devlet önemli görevler üstlenmiştir. Bu noktada konut politikaları temelinde insan ve adalet olan, içerdiği konular çeşitlilik gösteren sosyal politika ve sosyal devlet anlayışının çıktılarıdır (A.g.e.: 43).

Konut politikaları, konut sorununun çözümü ve mevcut durumun iyileştirilmesi için yapılan yasal ve eylemsel düzenlemeleri içerir. Konut politikaları, konutun mevcut ve tahmin edilen hane halkı sayısına göre konut niceliğini, niteliğini, fiyatını, sahipliğini, toplumda kabul edilebilir konut standartlarının garantiye alınmasını ve kontrolünü içermektedir. Konut politikalarının belirlenmesinde, uygulanmasında ve oluşturulmasında merkezi ve yerel birimler yetkili olmuştur. Konut politikalarının oluşturulmasında temel amaç, konut sorununu çözmektir (Önver, 2016: 40). Cumhuriyetin kurulmasından itibaren ülkemiz ekonomik ve sosyal açıdan yeniden inşaa edilme sürecine girmiş ve bu doğrultuda politikalar geliştirilmiş, yasalar çıkartılmıştır.

2.3.1. 1923-1945 Dönemi

1923 yılı Osmanlı İmparatorluğu'ndan siyasi bir anlamda kopuşu temsil ettiği kadar ekonomik anlamda bir kopuşu da temsil etmektedir (Çelik, 2006: 6). 1923-1945 yılları arasındaki hükümet politikaları ile ülkenin sınırlı kaynaklarını kullanarak ekonomik canlılığını ve bağımsızlık ile siyasi alandaki varlığını sağlamak amaçlanmıştır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 46). Bu dönemde nüfusun % 75'i kırsal alanda yaşamakta ve tarım kesminde istihdam etmekte ayrıca 1923-1945 arası tek parti iktidarı ekonomi politikalarında tarım kesmine ağırlık vermektedir (Aydın, 2003: 101).

1923-1945 yılları arasında kentlerde nüfus artışı yaşanmadığı ve yoğun göçler almadığı için konut sorunu sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Toplumun ağzına “gecekondu” kavramı tam anlamıyla yerleşmiş değildir. 1923 yılında Ankara'nın başkent olmasıyla dönemin konut politikaları, memurların konut sorununun çözümüne yönelmiştir. Memurların konut sorununu çözmek için yapılan ilk faaliyet 1925 yılında 586 sayılı yasa olmuştur. 586 sayılı yasa, memurların hepsine, konut kooperatifleri kurmaları maksadıyla aylıklarının yarısı kadar avans verilmesini içermektedir. Bu yasal düzenlemeyi 1928'de 1352 sayılı yasa izlemiştir. 1352 sayılı yasa ile de Ankara'da memur konutları yapılması amaçlanmıştır (Keleş, 2013: 478).

1929-1932 yılları arası ön uygulama döneminde devlet konut sektörünü, kredi ve tazminat gibi araçlarla desteklemiş, ancak sorunun çözümü için alana doğrudan girmeyip kendi koruması altında küçük veya özel sektöre isteyerek bırakmıştır. Bu davranış ile ulusal bir burjuvazinin oluşturulması istenmiştir. Böylece bürokrasi bu sorunla uğraşmamış, mülk sahiplerine de kaynak sağlanmıştır. Konut sektörüne sınırlı devlet müdahalesi dönemin ekonomik anlayışına uygun ve uyumlu olmakla birlikte yarı liberal ve yarı korumacı imar çabasını da ortaya koymaktadır (Tankut, 1990: 91). 1929 yılında ise çıkartılan 1452 sayılı yasa ile memurlara konut tazminatı verilmeye başlanmıştır. Bu ödemelerin 1951 yılına kadar ödendiği görülmektedir (Keleş, 2013: 478).

1937 yılında yapılan düzenlemeye göre memurlara konut yapılması için devlet bütçesine belirli ödenek verilmiştir. Bu düzenlemenin ardından 1944 yılında çıkartılan 4626 yasa ile devletin görevleri arasına memur konutları konusu eklenmiştir (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 47).

Çıkarılan bu yasa doğrultusunda da Ankara’da Namık Kemal Mahallesi oluşturulmuştur. 1923-1928 yılları imar planı zorunluluğu olmaması nedeniyle “plansız dönem” olarak nitelendirilmektedir. Konutların sağlık şartlarına uygun olmasıyla ilgili düzenlemeleri 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu içermektedir. Bu dönemde yapılan diğer bir düzenleme ise Mesken Genel Müdürlüğü’nün kurulması olmuştur. 1930 yılında imar planının hazırlanması zorunluluğu 1580 sayılı Belediye Kanunu’nda düzenlenmiştir (A.g.e.: 47).

Konut sorununun yalnızca Ankara’ya özgü olmayıp Türkiye’de yaygın bir sorun haline gelmesi II. Dünya Savaşı (1944-1945 yılları arası) koşulları içerisinde yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı içerisinde konut için önemli olan yapı malzemeleri savaşa hazırlık için askeri amaçlı kullanılmış ve inşaatı kullanılan işgücünün büyük bir kısmının askere alınması, geleceğe ilişkin belirsizlikler vb. nesnel ve öznel nedenlerden dolayı konut sunumunda büyük bir düşüş yaşanmıştır (Tekeli, 1996: 139). Bu dönemde Çiftçiye Topraklandırma Yasası çıkarılmış ve Köy Enstitüleri kurulmuştur. Dönemin önemli gelişmeleri arasında yer alan köy enstitüleri toprağın kalkınması ve kentsel gelişme açısından önemlidir (Aydın, 2003: 103).

1940 tarihli 3780 sayılı Milli Koruma Yasası ile konut kiralalarının sınırlandırılması yönünde bir karar alınmıştır. Kiracıların korunması amacıyla da kiralaların dondurulmasını içeren bir düzenleme uygulanmaya başlamıştır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 47). Bu düzenlemeler savaş sonrasında düzenli konut arzının artışı önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Savaş koşulları neticesinde Türk lirası değer kaybına girmiştir. Dönemin tüccarları zarar etmemek adına parasını kentsel arsaya yatırarak özellikle İstanbul’un doğu yakasında arsa spekülasyonunu önemli ölçüde canlandırmıştır. Spekülasyon belirtileri ise savaş sonrasındaki yıllarda arsa fiyatlarının artacağını göstermektedir. Konut arzında azalma yaşanması ve arsa fiyatlarının artması gibi nedenlerden dolayı kentler henüz yoğun göçlerle karşılaşmamış olmasına karşın ilk gecekonduların oluşmasında etkili olmuştur (Tekeli, 1996: 14).

Konutla ilgili politikaların ilk yılını kapsayan 1923-1945 yılları arasında; savaşla tahrip edilen kentlerin imarı, göçle gelen soydaşların yerleştirilmesi, memurların konut sorunlarına çözüm bulunması ve kiralaların dondurulması gibi yöntemlere başvurulmuştur (Yaşar, 2010: 64).

Sonuç olarak bu dönemde konut sorunu alanında yaşanan sorunların çözümünde çeşitli gümrük muafiyetleri uygulanmış ve özel teşebbüslerin müdahalesi yaygınlaşmıştır. Cumhuriyetin yeni kurulması ve II. Dünya Savaşı yaşanması insanları ekonomik açıdan yıpratmış kadar sosyal açılardan da yıpratmıştır. Dolayısıyla gerek konut üretimi gerekse de konut talebi açısından durgun bir dönemdir.

2.3.2. 1945-1960 Dönemi

II. Dünya Savaşı'nın sonrasında kentleşme hız kazanmış büyük kentlere göçler başlamış ve nüfusu artmıştır. Bu dönemde gecekondular ve izinsiz yapılarda artış yaşanmıştır. Bu dönemin konut politikaları da genel anlamda gecekondular ve izinsiz yapıların engellenmesi ve ortaya çıkardığı sorunların çözümüne yönelik olmuştur. Bu dönemde çok partili siyasal hayata geçilmiş ve dernek yasasında değişiklik yaşanması sendikaların kurulmasını sağlamıştır. 1958 yılında İmar ve İskan Bakanlığı'nın kurulması bu dönemin önemli gelişmeleri arasında yer almaktadır (Keleş, 2013: 478). Ancak, bu dönemde köy enstitülerinin tavsiye edilmesi olumsuz gelişmeler arasında yer almaktadır.

Bu dönemin temel özelliklerinden birisi devletin işçi konutlarına ilişkin girişimlerde bulunmasıdır. Bu doğrultuda 1945 yılında Çalışma Bakanlığı ve İşçi Sigortaları Kurumu (SSK) kurulmuştur. Bu dönemde işçi konut sorunlarını ve ihtiyaçlarını çözmeye yönelik, sigorta primlerinden bir bölümünün konut kredisi olarak işçi konut kooperatiflerine verilmesi çalışmaları hızlanmış ve tekrar bu doğrultuda 1949 yılında İhtiyarlık Sigortası Yasası çıkartılmıştır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 48).

Bu yasalar gibi Emlak ve Eytam Bankası 1946 yılında Türkiye Emlak Kredi Bankası adıyla yeniden yapılandırılmış ve bu devlet bankası konutu olmayan yurttaşlara büyük çapta ve etkin girişimlerde bulunmuştur (A.g.e.: 479). Savaş döneminde paranın değer kaybetmesi üzerine elinde parası olanlar arsaya yatırmıştır. Bu dönemde toprak sahipleri, spekülatif beklentilerle arsalarını piyasalara sunmaya çalışmışlardır.

1947 yılında 5020 sayılı yasaya göre belirli oranlarda arttırılması öngörülen kira fiyatlarının yasa dışı yollarla yükseltilmesi, kentlerin çevresinde ilk gecekondular alanlarının artmasına yol açmıştır. Gecekondular alanlarının basında bir sorun olarak yer alması yine 1947 yılında olmuştur.

1947-1949 yılları arasında gecekondular alanları özellikle sanayi bölgelerinde yoğunlaşmış ve çevresinde mahaller kurarak artmıştır (Aydın, 2003: 106).

Kentleşmenin hız kazanmasıyla birlikte gecekondular yapılarının artması, bu dönemin konut politikası önceliğini gecekondulaşmanın önlenmesine yöneltmiştir. 1966 yılına kadar gecekondular kavramı kullanılmamasına karşı çeşitli adlarla ifade edilmiş ve düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler gecekondular yapımına karşı yasaklayıcı niteliktedir. Gecekondular yapımını önlemek için de konut üretimini arttırmanın çeşitli yolları aranmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda 1948 yılında 5218 ve 5228 sayılı yasa, 1953 yılında 6188 sayılı yasa, 1959 yılında 7367 sayılı yasalar çıkartılmıştır. Bu yasaların hemen hemen hepsi “Bina Yapımına Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun” adını almıştır (Keleş, 2013: 479).

Bu dönemde karşılaşılan sorunlar yalnızca konut sorunuyla ortaya çıkan alt yapı ve alt yapı yetersizliği değildir. Yerel yönetimler güçsüz, yetersiz, kentlerin ve özellikle büyük kentlerin belediye sınırları da yetersiz kalmıştır. Hızlı kentleşme süreciyle birlikte belediyelerin sınırları içinde yer alan imarlı arsaların değerlerinin artması, belediye sınırları dışında yer alan kırsal alanların yapı ve yollar kanununa ve planlama ilkelerine uyulmadan hızlı bir parselasyon faaliyetine başlanmıştır. Bunun sonucunda ise kentlerin gelişim yönleri ve konut alanları, toplumdaki kişilerin emrivaki yöntemleriyle belirlenmesi olmuştur (Tekeli, 1996: 62). Bu doğrultuda 1958 yılında ise 7116 sayılı yasa ile İmar ve İskan Vekaleti Kuruluş ve Vazifeleri Hakkında Kanun kabul edilmiştir (A.g.e.: 67).

2.3.3. 1961-1980 Dönemi

Bu dönemde yaşanan 27 Mayıs ihtilalinin ardından ortaya çıkan ortak görüş, kalkınmanın planlara bağlanması yönünde olmuştur. Bu doğrultuda planlama çalışmaları ve planlama örgütünün kurulması yönündeki düşüncesi topluma, üniversitelere ve kısaca kamuoyuna duyurulmuştur. Ancak, bu dönemde DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) kuruluş tasarısı Milli Birlik Komitesinin bir ürünüdür (Tokgöz, 1997: 135).

DPT, 1961 Anayasası ile anayasal bir kuruluş niteli kazanmıştır. Bu yasa ile planlamanın hedefleri; demokrasi düzeni için kalkınma planı hazırlamak, beşer yıllık hazırlanacak planları on beşer yıllık bir bakış açısıyla hazırlamak, karma bir ekonomik düzen içerisinde planları kamu kesimleri için emredici, özel kesimler için yol gösterici nitelikte hazırlamak şeklinde özetlenebilir (Aydın, 2003: 109).

I.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967): Bu planda konut sorunu ilk defa bütüncül bir bakış açısı ile ele alınmış olup ucuz ve uygun konut üretmek için sosyal konut üretilmesi üzerinde durulmuştur.

Planlı dönemin başında konut yatırımları toplam yatırımların % 22. 4'ünü oluşturmaktayken I. Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında bu oranın %20. 3'e düşürülmesi hedeflenmiştir. Konut maliyetlerinin azaltılması üzerinde durulmuştur. Ucuz arsa temini, üretim teknolojilerinin geliştirilmesi, işgücü ve sermayenin düzeltilmesi belirlenen hedefler arasında yer almaktadır (Yılmaz, 2016: 44). Birinci kalkınma planının temelinde, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla dağınık ve küçük ölçekli kırsal yapılar ile büyük şehir olarak tanımlanan metropoliten bölgeleri arasında dengeli gelişimin sağlanması amacıyla önerilerde bulunmuştur. Bu doğrultuda toplam yatırımlarda konuta ayrılan payının büyümesi ve üretilen konut birim sayısının artırılması hedeflenmiştir. Konutun büyüklüğünde ise 100 m²'yi aşmayan konutların yapılmasına öncelik verilmiştir (Keleş, 2013: 134).

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972): Bu planlı dönemde kentleşme sorunları ağırlık kazanmış “kentleşme, sanayileşme, tarımda modernleşme, kademeli yerleştirme” kavramlarına yoğunlaşmıştır. Bu dönemde devletin rolünün daha ağır bastığı görülmektedir. Bu doğrultuda 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Yasası ve yine aynı yıl içerisinde çıkartılan 1164 sayılı kanunla Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 50-51).

Diğer yandan planda devletin konut piyasasına yatırımcı olarak değil ancak düzenleyici olarak girebileceği belirtilmiş devletin düzenleyicilik görevi konut kredisi ve kendi evini yapanlara yardımlar şeklinde olmuştur (Keleş, 2013: 481).

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977): Bu dönemde konut arz sorununun özel ve kamu kesiminin işbirliği ile çözülmesi önerisi dikkat çekmektedir. Gecekondu alanlarının, asgari barınma şartlarına kavuşması için insanların ruh ve beden sağlığı koşullarını sağlaması bu alanların çevre sağlığı ve yerel hizmetlere kavuşması gerekliliğinden söz edilmiştir (Aydın, 2003: 112).

Bu dönemde ihtiyaç duyulan konut gereksinimi, 1.2 milyondur ve bu dönemde bu gereksinimin yaklaşık % 80'i izinli yapılan konutlarla karşılanmıştır. Ancak, bu dönemde 235 bin gecekondu yapılmış ve bu yapıların özellikle Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde yoğunlaştığı izlenmiştir (A.g.e.: 112).

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1978-1983): Bu dönemde bir yandan dışta yaşanan ekonomik sorunların etkisi diğer yandan içte yaşanan siyasi karışıklıklar ülkeyi birçok alanda etkilemesi ile konut sorunu alanında kalkınma planında tekrardan öteye gidilememiştir. Dördüncü kalkınma planında gecekondu bölgelerinde yol, su ve elektrik gibi temel alt yapı hizmetlerinin sınırlandırılmıştır. Gecekondu iyileştirme bölgelerinde ve kamu arsalarında oturan vatandaşlara uzun süreli kullanma hakkı tanınmıştır. Gereksinim ve ölçeğin büyüklüğünde göz önüne alınarak toplumsal ve teknik alt yapısıyla barınma şartlarına uygun konut üretim teknolojilerinde faydalanılması ve toplu konut üretiminin teşvik edilmesi bu planda belirlenmiştir (Keleş, 2013: 483).

2.3.4. 1981-1983 Ara Dönemi

Bu dönemin genel özelliği ülkenin siyasal istikrarsızlığına son vermek ve ülkede demokrasiyi sağlamak amacıyla yönetime el koyan ve üç yıldan fazla kalan askeri bir yönetimin varlığıdır (Keleş, 1989: 75). Bu dönemde ekonomik alandan toplumsal alana kadar birçok alanda özel girişimcilerin rolü arttırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik şartlar ve konut alanında yaşanan bunalım ile dar gelirli ve yoksul ailelerin konut edinmelerinin zorlaştığı ve hatta imkansızlaştığı dönemde 1981 yılında 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu çıkartılmıştır. 2487 sayılı kanunun çıkartılmasındaki temel amaç, insanların konut ihtiyaçlarının toplu konut inşaatı yoluyla karşılanması ve konut ihtiyacı olanlar ile konut inşaatı yapanları kapsayan yasal gerekçeleri düzenlemektir (Öztop ve Şekeroğlu: 52).

1984 ve 1994 yılları arasında Toplu Konut İdaresi 949.696 konuta kredi sağlamış olup desteklenen bu konutların yaklaşık % 85'ini kooperatif konutları oluşturmaktadır (Yaşar, 2010: 66).

Toplu Konut Kanunu'nun dayandığı temel ilkeler özetle şu şekildedir (Keleş, 1989: 75-76):

- Toplu konut yöntemi, bireysel konutlara ve yap-satçılığın yerine tercih edilmiş ve bu yöntem konut gereksinimini hızlı karşılayacak tek yol olarak görülmüştür.
- Birinci Toplu Konut Yasası'nda öncelik orta ve düşük gelirli kümeler verilmiştir. Ancak, konut kredisi alabilmek için gerekli olan ön ödeme miktarının çok olması orta ve düşük gelirli kesimlerin yararlanamamasına neden olmuştur.
- Yasa ile toplu konutların üretilmesi amaçlanmıştır. Ancak, toplu konuttan kasıt 100 m²'den daha düşük konutlardır.
- Yasanın uygulanmasında asıl rol Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na verilmiş ve yerel yönetimlere toplu konut üretiminde bir rol verilmemiştir.

Toplu Konut Yasası'nda belirtilen kamusal hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla Kamu Konut Fonu oluşturulmuştur. Diğer yandan konut edinmek isteyenleri para biriktirmeye özendirilmesine dayanan Yapı Biriktirme Hesabı kurulmuştur. En son olarak da bireylerin para biriktirmeye özendirilmesi amacıyla bireylerin yapı kredisi borçlarından düşülecek miktarı “Özendirme Primi” ve yasanın uygulanmasını yönlendirmek amacıyla Toplu Konut Yüksek Kurulu ve İl Toplu Konut Kurulları kurulmuştur (Keleş, 2013: 491-492). Bu dönemin diğer bir özelliği ise yeni anayasa olan 1982 Anayasası yürürlüğe girmiştir. 1982 Anayasası'nda konut, başlı başına bir hak olarak düzenlenmiştir ve anayasanın 57. maddesine göre, devletin konut ihtiyacını karşılayacak önlemleri alması ve bu görevi yerine getirirken kentsel özellikler ile çevre koşullarını dikkate alması vurgulanmıştır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 53).

2.3.5. 1984 ve Sonrası Dönem

Bu dönemin önemli gelişmelerinin başında 2985 sayılı ikinci Toplu Konut Kanunu çıkartılması gelmektedir. Bu kanun günümüzde geçerliliğini korumakla birlikte 1984 yılında Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi kurulmuştur.

Çoban (2012: 97)'ın da ifade ettiği gibi 1990 yılında yapılan düzenleme ile Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı olarak ikiye ayrılmıştır. Bu yapılanma günümüzde yetkileri genişletirek varlığını sürdürmekte ve konut üretimini devam ettirmektedir.

1984 tarihli 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nu ilk kanundan ayıran özelliklerinden biri Toplu Konut Fonu'nun kullanıldığı yerlere bireysel kredilerin de dahil edilmesidir. İkinci olarak özel kesimin konut firmaları da toplu konut kuruluşu kavramının içerisine alınmıştır. Üçüncü düzenleme ise fondan kredi alacakların konut büyüklük sınırı 100 m²'den 150 m²'ye çıkartılmıştır. Son olarak ise kişilerin ikinci bir konut içinde kredi alabilmelerinin yolu açılmıştır (Keleş, 2013: 498). 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nun ilk kanuna kıyasla daha kapsamlı düzenlemeleri içermektedir. Kanunda Toplu Konut Fonu Kaynakları ve kullanım yerleri detaylı bir şekilde düzenlenmektedir. Toplu Konut Kanunu ile kaynağı devlet tarafından sağlanan, bireysel ve kurumsal kredilendirmeye ilişkin fon oluşturulmuştur. Diğer bir düzenleme ise 1986 yılında çıkartılan 3320 sayılı Memurlar ve İşçiler ile Bunların Emeklilerine Konut Edinme Yardımı Yapılması Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Bektaş, 2017: 171).

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989): Bu planda konut piyasasında arz eden tüm unsurların değerlendirilmesi ve konut sektörünün ekonomiyi canlandırıcı ve istihdam yaratıcı özelliğinden en üst düzeyde faydalanılması için ihtiyaç sahiplerine bankalar sistemi aracılığıyla tasarrufların yönlendirilmesi istenilmektedir. Bunun içinde kooperatif, toplu konut, müteahhit ve bireysel konut üreticilerinin de sistemleri göz önüne alınarak alıcı ve satıcıların durumlarına göre kredilerin çeşitlendirilmesi hedeflenmiştir (Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), 1984: 166).

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994): Bu planda yaklaşık 1.8 milyon konutun üretilmesi gerektiği belirtilmiş ve bunu gerçekleştirmek için kamu sübvasyonlarında, konutsuz kimselere öncelik verilmesi ve konut yüz ölçümlerinin küçültülmesi istenilmiştir. Bu doğrultuda altıncı planda biriktirme sandıklarının oluşturulması önerilerek belediyelerin dar gelirli aileler için kiralık ve iyelik konut yapması gerektiği belirtilmiştir. Bunun içinde “kendi evini yapana yardım” yöntemiyle kanun tasarlanması önerilmiştir (Keleş, 2013: 509).

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000): Bu kalkınma planında hızlı nüfus artışı, göç, kentleşme ve konut sorunlarının ekonomik ve sosyal açıdan devam ettiği vurgulanmıştır. Toplu konut fonu kaynaklarında bir takım değişiklikler yapılmış, tamamlama ve alt yapı kredisi yoluyla devam eden inşaatların bir an önce tamamlanması gerektiğinden bahsedilmiştir (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), 1995: 173).

Kalkınmada öncelikli yöreler arasında yer alan Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde önem arz eden hızlı nüfus artışı ve işsizlik sorunlarını çözebilmek amacıyla özellikle konut sektörü olmak üzere emek yoğun birçok projenin uygulanması hedeflenmiştir (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), 1995: 175).

Bu planlı dönemde çeşitli hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılması gerekliliği vurgulanarak 1580 sayılı Belediye Kanunu ve 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nun günün şartlarına uygun olarak gözden geçirilmesi üzerinde durulmuştur (Öztop ve Şekeroğlu, 2016: 55).

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005): Bu planda da bir önceki planda olduğu gibi konut üretimi ve konut iyeliğini teşvik etmek amacıyla alternatif finansman modellerinin geliştirilmesi belirlenen hedefler arasında yer almaktadır. Barınma sorununa çözüm getirmek ve sağlıklı kentleşmeyi sağlamak amacıyla kamu kaynaklarının alt yapısı hazır arsa üretimine yönlendirileceği planlanmıştır. Bu planda tekrar edilen diğer bir konu ise gecekondu ve izinsiz yapılanmaları engelleyici tedbirlerin alınmasıdır. Konut yapımında kullanılan inşaat malzemelerinin belirlenen standartlara uygunluğunun üretim aşamasında denetlenmesi hedeflenmiştir. Bu dönemin hukuki düzenlemeleri arasında 3194 sayılı İmar Kanunu'nun yeniden düzenlenmesi yer almaktadır. Bir diğer düzenleme ise Kat Mülkiyeti Kanunu'nun site yönetimini de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesidir (Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2000: 172-173).

IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2003): Bu plan Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştireceği dönüşümleri içeren "Uzun Vadeli Strateji" çerçevesinde hazırlanan politika dökümanıdır (Yılmaz, 2016: 53).

IX. Kalkınma Planında Amerika Birleşik Devletleri'nin barınma koşullarına ilişkin bilgiler yer almakta ancak, Türkiye'nin barınma koşulları ve konut sorununa ilişkin bir politika bulunmaktadır (Keleş, 2013: 512). Konut sözcüğünün planda geçtiği tek yer, kamunun sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımını gösteren 6.4 sayılı çizelgedir. Burda kamunun toplam sabit sermaye yatırımları içinde konutun payı 2006 yılında % 0.6'dan, 2013 yılında % 0.9'a çıkmıştır (A.g.e.: 512). Kalkınma planında konut politikasına ilişkin tek ibarenin geçtiği yer burasıdır.

X. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018): Bu kalkınma planında başlıca sorun alanları olarak; konut piyasasındaki arz-talep dengesinin kurulması, konut finansmanı, yapı ve örgütlenme, alt yapısı tamamlanmış arsa sunumunun artırılması, konut üretimi, gelir kümelerinin gereksinimi, yerleşim yerlerinin gelişme eğilimi ve özelliklerine göre yönlendirilmesi ile yaşlı, çocuk ve engelli gibi toplumun dezavantajlı gruplarının gereksinimlerine uygun düşen konut ve oturma alanlarının tasarlanması belirlenmektedir (A.g.e.: 513).

2.4. KİTLESEL GÖÇ SÜRECİNDE KONUT SORUNU

İnsanoğlu var olduğundan beri çeşitli nedenlerden dolayı bir yerden başka bir yere gitmek durumunda kalmıştır. Göç olgusu, coğrafya, tarih, sosyoloji, nüfus ve siyaset bilimi gibi bilim dalları tarafından farklı şekillerde ve bakış açılarıyla tanımlanmıştır. Göç olgusuna ilişkin kavramsal nedenler ve göçe neden olan faktörler çalışmanın ilk bölümünde detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Bir yerden başka bir yere göç etme sürecinde beslenme, sağlık, eğitim vb. ihtiyaçları meydana getirdiği kuşkusuzdur. Ancak, bu ihtiyaçların içerisinde barınma en temel ihtiyaçlar arasında yer almaktadır. Çünkü insanları dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı koruyan barınma ihtiyacı karşılanmadan sağlıklı ve güvenli bir yaşamdan da söz edilemez (Taştan, vd., 2016: 14). Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren gerek iç göçler gerekse de dıştan aldığı göçlerle kentlerin kontrolsüz bir şekilde büyümesi, zaten ekonomik anlamda değerli olan kent topraklarının değerlerinde artışa neden olmuş ve rant elde edilmesine yol açmıştır (Kaya, 2017: 59). Değerli olan kent topraklarının daha da değerlendirilmesi ise orta gelirli kesimlerin konut edinmesinin imkansız hale gelmesine yol açmıştır.

Çiçekli (2009: 37) kitlesel göç hareketlerini, “Yüksek sayıda ani insan hareketi” olarak tanımlamaktadır. Kitlesel göç hareketlerinin temelde beş nedeni vardır. Bunlardan ilki devletlerarası savaşlar, ikincisi etnik ve sivil çatışmalar, üçüncüsü baskıcı otoriteler ya da devrimci rejimler dördüncüsü doğal afetler ve son olarak çevre sorunlarıdır. Bu doğrultuda ülkemiz kitlesel göçlerde transit göç ülkesi olarak kullanılmaktadır. Ülkemizin en son aldığı ve devam eden kitlesel göç hareketi Suriyeli mültecilerdir.

Aralık 2010’da Tunus’ta üniversite mezunu işsiz bir gencin kendisini yakmasıyla başlayan ayaklama bir kıvılcım gibi Ortadoğu’ya nüfuz etmiştir. Bu olay “Arap Baharı” adıyla anılmaya başlamıştır (Kambur, 2016: 156). Arap baharı, Ortadoğu ülkelerinden biri olan Suriye’de iç karışıklık ve ardından savaşa dönüşen bir etki yaratmıştır. Bu savaştan Suriye’nin en uzun kara komşu olan Türkiye etkilenmiş ve etkileri devam etmektedir. Türkiye Suriye’de savaşın başlamasıyla yoğun kitlesel göçler almıştır. Bu süreçte karşılaşılan sorunların başında yer alan konut sorunu sınıra yapılan geçici barınma merkezleriyle çözmeye çalışmışsa da tam olarak çözemlenememiştir.

Nisan 2011’den Aralık 2014’e kadar olan süreçte, 1 milyon 650 bini aşkın Suriyeli Türkiye’ye sığınmıştır. Mültecilerin % 13’ü barınma merkezlerinde yaşarken geri kalanlar Türkiye’nin farklı şehirlerine dağılmıştır (Erdoğan, 2018: 179). Türkiye’nin farklı şehirlerine dağılan mülteciler güvenlikten, ekonomiye kadar birçok alanda sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunlardan biri de konut sorunudur. Suriyeli mültecilerin göçüyle birlikte konut fiyatlarında artışlar yaşandığı gözlemlenmiştir. Kitlesel göçlerde barınma merkezleri dışında yaşayan mültecilerin bir kısmı kiralık konutlarda yaşamakta, hatta kiralık konutların fiyatlarının yüksek olması nedeniyle birkaç aile bir araya gelip konut kiralamakta ve birlikte yaşamaktadır. Hatta bazı bölgelerde boş araziler üzerine çadırlar kurulmakta ve kentin bir kısmında çadır mahalleler oluşturulmaktadır. Bu alanlara yerel yönetimler hizmet götürmemektedir. Alt yapı hizmetleri bulunmayan bu alanlarda, mültecilerin tuvalet ve banyo gibi ihtiyaçları dahi nitelik bakımından çok kötü şartlar altında karşılanmaktadır. Mültecilerin, kiraladıkları konutları nitelik açısından kullanılamaz hale getirmeleri de diğer bir sorundur. Konut sahipleri, mültecilerin konutları kullanılamaz hale getirmeleri nedeniyle kiraya vermekten kaçınmaktadır. Bu durumda mültecilerin konut istemlerini karşılayamama sorununu ortaya çıkarmaktadır. Sorunlardan bir diğeri ise toplumun göçmenleri benimseme sorunudur.

Bazı mahalle ve semtlerde insanlar göç eden mültecilerle aynı binayı, mahalleyi hatta aynı şehri paylaşmak istememektedir. Bu durum kentsel güvenlik sorununu da beraberinde getirmektedir. Kitlemel göç sürecinde yaşanan konut sorununa çözüm bulmak için geçici barınma merkezleri en etkili çözüm yolu olarak görölmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE KRİZİ SONRASI UYGULAMALAR VE KİTLESEL GÖÇ DALGASININ GETİRDİĞİ KONUT SORUNLARI

3.1. KONUT SORUNUNUN DEĞİŞEN YÜZÜ: KİTLESEL GÖÇ DALGASI

İnsanlığın var oluşundan itibaren insanlar çeşitli nedenlerden dolayı bir yerden başka bir yere göç etmek durumunda kalmıştır. Bu göçler her dönemde farklı şekillerde ve farklı nedenlerle kendisini göstermiştir. Yaşanan göçler sonucunda insanların temel ihtiyaçları arasında yer alan barınma ihtiyacı her dönemde farklı düzenlemelerle giderilmeye çalışılmıştır. Örneğin Cumhuriyetin ilk yıllarında Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesine ülkemize iskan edenler, Yunanistan'a göç edenlerin yerine yerleştirmeye gidermeye çalışılmıştır. Günümüzde yaşanan kitlesel göçlerde ise belirli yerlerde kamp ve barınma merkezi gibi isimler verilen yerlere insanların yerleştirilmesiyle sorun giderilmeye çalışılmaktadır. Ancak, gerek barınma merkezlerin kapasitesi gereksede barınma merkezinde yaşamak istemeyen insanların ülkenin farklı alanlarına dağılarak gecekondularında yaşamaları, tek göz odalarda bir ailenin yaşaması, birkaç ailenin bir araya gelerek ev kiralaması ya da boş alanlarına çadırlar kurularak barınma ihtiyacının giderilmeye çalışılması konut sorununun artmasına neden olmuştur.

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin, belirli dönemlerde ve günümüzde aldığı kitlesel göçler incelenecektir. Türkiye'nin göç alan kimliği belirli dönemlerde artarak devam etmiş bugün de devam etmektedir. Bu göçler (Vatandaş, 2016: 3):

- 1922-1938 yılları arasında Yunanistan'dan yaklaşık 384 bin kişi,
- 1923-1945 yılları arasında Balkanlar'dan yaklaşık 800 bin kişi,
- 1988 yıllarında Halepçe katliamı'ndan sonra Irak'tan yaklaşık 51 bin kişi,
- 1991 Körfez Savaşı'nda Irak'tan yaklaşık 467 bin kişi,
- 2011 Suriye'de yaşanan savaşlar'da yaklaşık 3 milyonu aşkın kişidir.

Son yüz yılda Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkas coğrafyalarında yaşanan askeri ve siyasi çatışmalar, I. ve II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri, 1980 sonrası bölgesel parçalanmalar ve Türkiye'nin bu bölgelere olan stratejik yakınlığı göç hareketlerinin yoğun bir şekilde artmasına neden olmuştur (Şahin ve Düzgün, 2015: 169).

3.1.1. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kitlesel Göçler

Balkanlar, 15. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. Egemenlik altına alınmasıyla Balkan topraklarına Türk iskanı başlamıştır.

Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma sürecine girmesiyle Türkler tekrar dönmek zorunda bırakılmıştır (Çulha, 2017: 51).

1877-1878 yılları arasında Osmanlı Rus Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarında hakimiyetini kaybetmesiyle Bulgaristan Türkleri için zor günler başlamıştır. 93 Harbi olarak nitelendirilen bu savaş sonucunda Türkiye yalnızca Bulgaristan'dan değil diğer Balkan ülkelerinden de yoğun göçler almıştır. Türkiye'nin Balkanlardan aldığı göçler milliyetçiliğin etnik unsurları ve dönem dönem yaşanan savaşlarla kitlesel göçler halini alarak devam etmiştir (Korkmaz ve Öztürk, 2017: 269). 10 Ağustos 1950 tarihin de Bulgar hükümeti Türkiye'ye bir nota vererek 10 Kasım 1950 tarihine kadar 250. 000 Bulgar Türkü'nün Türkiye'ye alınmasını aksi taktir de Bulgaristan'dan sınır dışı edeceklerini bildirmiştir (Şimşir, 1986: 212-213). Bu durum yarım milyon soydaşın sınır dışı edilmesi ve Türkiye'ye göç etmesi anlamına gelmektedir. Bulgaristan'dan bu dönemde yapılan göçler “Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi ile” bir düzene konulmaya çalışılmıştır (A.g.e.: 207).

1950 ve 1951 yılları arasında yaşanan Bulgar göçleri en planlı göç olarak ifade edilir. Çünkü 1950 yılına kadar yapılan göçler serbest göçmen statüsü verilirken bu tarihten sonra yapılan göçlerde göçmen statüsü ile yer almış ve devlet eli uzatılmıştır. Göçmenlerin gelişinin ilk aşamasında geçici misafirhanelere yerleştirilmiştir. Bunun ardından ise göçmenlerin barınma ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik 1951 tarihinde konut yapımına başlanılmıştır. Konutlar göçmenlerin iş ve yerleşim durumlarına göre köyler, kasabalar ve şehirlerde yapılmıştır. Çiftçi göçmenler için iki odalı ve sabit, şehir ve kasabalardan gelen göçmenler için dükkanlı ve dükkansız iki odalı müstakil olarak tasarlanmıştır (Karkmaz ve Öztürk, 2017: 278 ve 279). Bulgaristan'dan yaşanan göçler bu dönemlerle sınırlı kalmamış ve 1980'li yıllara kadar artarak devam etmiştir.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1969-1978 yılları arasında “Yakın Akraba Göçü” olarak bilinen göç dalgası yaşanmıştır. Şimşir (1986: 314-315)'e göre bu göç dalgası 1950 yıllara dayanmaktadır. Bu dönemde yaklaşık 151 binin üzerinde göç alınmış ve Kasım 1951 tarihinde kitlesel göç dalgasının birden kesilmesiyle de aileler parçalanmıştır. 1950'li yıllarda yaşanan göçler devam etmiş olsaydı kopan aileler birleşmiş olacaktı.

Bu dönemde yaşanan göçler 1970’li yıllarda ailelerin birleşmesi antlaşmasıyla artmış ve yaklaşık 110 bin Bulgar Türkü’nden oluşan kitlesel göç dalgası yaşanmıştır (Kirişçi ve Karaca, 2015: 301).

19 Ağustos 1969’da yürürlüğe giren Yakın Akraba Göçü Anlaşması; eşler, anneler ve babalar, büyükanne ve babalar, onların eşleri, çocukları, torunları, evlenmemiş olan kız ve erkek kardeşleri ile ölmüş olan kardeşlerin çocuklarını kapsamaktadır. 1978 yılına kadar uygulanan Yakın Akraba Göçü Antlaşması kapsamında 130.000 Bulgaristan Türkü göç etmiştir (Korkmaz ve Öztürk, 2017: 276).

1989 yılında 300 binden fazla Bulgar Türkü ve Pomak’ın (Müslüman Slav) Bulgaristan’dan Türkiye’ye yaşanan göçü, Avrupa’da II. Dünya Savaşı’ndan o güne kadar gerçekleşen en büyük kitlesel göç dalgasında birisi olmuştur (Kirişçi ve Karaca, 2015: 301). Bulgaristan’dan ülkemize yaşanan kitlesel göç hareketleri yalnızca o günün şartlarıyla bağlantılı değildir ve Bulgaristan’dan göçler geçmişte yaşanan göç hareketleriyle de yakından bağlantılıdır.

1989 yılında Bulgaristan’dan yaşanan kitlesel göçlerin temelinde geçmişten gelen nedenler olduğu kadar 1984 yılında Bulgar Hükümeti’nin Aralık ayında planladığı programla Müslüman ve Türkleri “Bulgarlaştırmak” istemesi de yatmaktadır. Bulgar Hükümeti iyi bir plan hazırlayarak Türk ve Müslümanları kendi isimlerini bırakıp Slav-Hristiyan isimlerini almaya zorlamıştır (Karpas, 2010: 411). Batılı kaynaklardan alınan verilere göre ise isimlerini değiştirmek istemeyen ve Bulgarlaşmayan Türk ve Müslüman azınlıktan 1000’den fazla insan öldürülmüş ya da tutuklanmıştır (Karpas, 2010: 212).

Bulgaristan Hükümetinin Türk azınlığa ve müslümanlara yönelik baskısı ve işkencelerin yaşanmasıyla Bulgaristan ve Türkiye arasındaki ilişkiler bozulmuştur. Dönemin hükümeti Turgut Özal, Bulgar Hükümetini “soykırım” yapmakla suçlamış hatta savaş tehditinde bulunmuştur (Kirişçi ve Karaca, 2015: 302).

Özal’ın Türklerin tamamını kabul etmeye hazır olduğunu belirtmesi üzerine Bulgaristan-Türkiye sınırını açmıştır. Bunun sonucunda Türkiye 1,5 milyon olduğu düşünülen Türklerin tamamını kabul etmeye hazır olduğunu belirtmişlerdir. Sınır kapılarının açılması üzerine 20 km’ye varan kuyruklar Ağustos 1989 yılında sınır kapısının kapatılmasına kadar sürmüştür (A.g.e.: 302).

Bu dönemde Türkiye'ye gelen göçmenlere mülteci statüsü verilmiş, Türkiye'ye sığınan mülteci statüsü verilmemiştir. Bu dönemde kitlesel göçler karşısında barınma hakkını korumak ve oluşabilecek konut sorunu çözebilmek amacıyla Edirne ve Kırklareli yakınlarında iki büyük çadır kent kurulmuş, gelenler misafirhane ve okullarda ağırlandılar.

3.1.2. Kuzey Irak'tan Türkiye'ye Kitlesel Göçler

Modern anlamda bir Irak devleti kuruluncaya değin Türkiye Irak'tan çeşitli zaman dilimlerinde sürekli göç almıştır. Bu göç süreçleri ekonomik, siyasi, toplumsal vb. nedenlere bağlı olarak göçün ölçeği ve dinamikleri değişiklik göstermiştir. 1979 yılında Saddam Hüseyin Irak devlet başkanlığına seçilmiştir. Saddam Hüseyin devlet başkanı olunca ilk işi ordu ve parti içerisinde temizlik yapmak olmuştur. Yapılan temizlik ve idamlar Saddam rejiminin tek kişi diktatörlüğüne dönüşünceye kadar devam etmiştir. Saddam Hüseyin sünni olmasına rağmen, Irak nüfusunun büyük çoğunluğu ekonomik ve siyasal anlamda dezavantaja sahip şiilerden oluşmaktadır. Rejim hem şiileri hem de ülkenin kuzeyinde yer alan kürteri siyasi talepleri nedeniyle birer tehdit olarak algılamaktaydı. Bu doğrultuda şii hareketleri bastırılmış ve şii ulemalar idam edilmiştir. Saddam Hüseyin ise kürtlerin olası bir ayaklanmasını önlemek için yaklaşık 250 bin kürdü göçe zorlamıştır. Saddam Hüseyin İran savaşı sırasında iktidarına tehdit oluşturan Kürtleri katletmiştir. Bu katliam tarih sayfalarına Halepçe katliamı olarak geçmiştir (Emre, Atılğan ve Aydoğdu: 52-53).

2 Ağustos 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle Körfez krizi başlamış ve ardından ABD'nin liderliğinde olan koalisyon güçleri 17 Ocak 1991 tarihinde Irak'a askeri müdahalede bulunmuştur. Bunun sonucunda ise yarım milyonu aşkın Irak vatandaşı Türkiye'ye göç etmek zorun kalmıştır (Deniz, 2010: 95). Irak'tan yapılan göçler dönemin en yoğun göçleri arasında yer aldığı için kitlesel göçlere bir örnektir. Irak'tan kitlesel göçlerle sınır kapısına sığınan mültecilere, halk ve devlet birlikte yardım elini uzatmıştır. O dönemlerde Şırnak ili toplam 260.000 olan nüfusuna eşit miktarda Iraklı sığınmacıyı bünyesinde barındırmıştır. Aynı zamanda Hakkari 200. 000 Iraklı mülteciyi barındırmıştır. 1991 yılında Şırnak ve Hakkari valiliği battaniye, tıbbi malzeme ve ekmek gibi acil ihtiyaçların karşılanmasına yönelik yardımlarda bulunmuşlardır (Kavak, 2013: 437).

Irak'tan Türkiye'ye yönelik kitlesel akınlar uzun sürmemiştir. Çünkü dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "güvenli bölge" oluşturma önerisi kabul edilerek Irak sınırı içerisinde güvenli bölge oluşturulmuş ve bu uygulama Türkiye'ye yönelik mülteci akınını durdurmakla birlikte göçün yönünü değiştirmiştir. Bu dönemde yapılan araştırmalara göre yapılan uygulamanın ardından 1991 Mayıs tarihi itibarıyla yüzbinlerce Iraklı ülkesine geri dönmüş ve ülkemizde ise yaklaşık 14 bin sığınmacı kalmıştır. Bu sayı Ekim ayında ise 5 bin olarak kaydedilmiştir (Danış, vd., 2010: 8).

2003 tarihinde Saddam Hüseyin'in Irak yönetiminden düşmesiyle göç süreci hız ve şekil değiştirmiştir. 2003 tarihine kadar Irak'tan kaçan şii ve kürt gruplar, kendileri için ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlarda gelecek vaat eden yerlerde kalmayı tercih etmişlerdir. Kürt ve şii gruplarda bu düşüncenin oluşmasında, Saddam Hüseyin'in düşmesiyle Irak'ta "Barış ve Demokrasi" alanının oluştuğunu iddia eden ABD'nin ve Batılı ülkelerin Iraklıların iltica başvurularına yönelik gösterdikleri tepkilerde etkili olmuştur. 2003 ve 2004 yılları arasında bu nedenlerden dolayı göçlerde azalma gerçekleşmiş ve geri dönüşler artmıştır. 2005 yılına gelindiğinde Irak için her şey değişmeye başlamıştır. Güvenlik sorunu artmış, adam kaçırma, tecavüz, şiddet ile ne zaman ve nerede patlayacağı bilinmeyen bombalar gündelik yaşamın birer parçası haline gelmiştir. Bu dönemde Iraklılar Saddam Hüseyin yıllarını arar hale gelmiştir (A.g.e.: 9-10). Irak'ta yaşam koşullarının her geçen gün kötüleşmesi göç hareketlerini arttırmıştır.

3.1.3. Suriye'den Türkiye'ye Kitlesel Göçler

Birinci Dünya Savaşı öncesine kadar Osmanlı Devleti'nin toprakları arasında yer alan Suriye, Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi üzerine 1920 yılından itibaren Fransız Manda yönetimi altına geçmiştir. Fransız mandacılığı Suriye'yi "divide and rule" yani "böl ve yönet" politikasıyla yönetmişlerdir. 1 Eylül 1920'de Suriye'nin tarihsel bir parçası olan Lübnan, bağımsız bir devlet olarak kurulmuştur (Ercan, 2014: 178).

Bununla birlikte Şam ve Halep merkezli devletler kurulmuştur. 1922 yılında Şam ve Halep merkezli devletler birleşerek Suriye Federasyonu'nu kurmuşlardır. 1925 yılında ise Suriye Devleti kurulmuştur. 1920 ve 1946 yılları arasında Fransız idaresi altında kalan Suriye'de, II. Dünya Savaşı'nın ardından Lübnan dışındaki siyasi birimlerin birleşmesiyle bugünkü bağımsız Suriye Devleti kurulmuştur.

Ne var ki bağımsızlık sonrasında siyasi istikrar yerine ülkede darbeler, iç kargaşalar ve siyasi istikrarsızlıklar yaşanmaya başlanmıştır (A.g.e.: 178).

1968 yılında ülkede artan sorunlar karşısında içeride sosyalizm, dışarıda pan-arabizm kavramlarıyla gücünü arttıran Baas partisi, Nasır yanlısı Suriye hükümetini devirerek yönetimi ele geçirmiştir. 1967 yılında Arap- İsrail savaşında Suriye önemli su kaynaklarının bulunduğu, Golan Tepelerini kaybetmiştir. 16 Kasım 1970 tarihinde Savuma Bakanı Hafız Esad Askeri bir darbeye yönetimi ele geçirmiştir. Hafız Esat'ın yönetimi ele geçirmesiyle Baas Partisi devletin tüm mekanizmalarına hakim olarak totaliter olarak nitelendirilebilecek bir yönetim sistemi başlamıştır. 10 Haziran 2000 tarihinde Hafız Esat vefat edince yerine oğlu Beşar Esad geçmiştir (Ercan, 2011: 17).

35 yaşında göre gelen Beşar Esad yönetiminin ilk yıllarında hoş görüye dayalı bir politika izlemiş ancak, bu politika çok uzun sürmemiş ve bugün Suriye iç savaşının devam etmesinde etkileyici olmuştur. İlk görev yıllarında yolsuzlukla mücadele eden ve siyasi tutuklamaları serbet bırakan politikası bugün Suriye halkının canından ve vatanından edilmesi sonuçlara ulaşmıştır. Suriye İsyanın Başlıca Nedenleri (A.g.e.: 17-18):

- Osmanlı İmparatorluğu döneminde Suriye kendisine özgü bir bölge olmamakla birlikte kendisine özgü bir kimliği de oluşmamıştır. Suriye'nin Fransız manda himayesi altında bulunduğu dönemde dahi beş ayrı siyasal birime bölünerek bu kimlik oluşumunun engellenmek istenilmesi,
- Suriye bağımsızlığını elde ettikten sonrada siyasi istikrarsızlık ve darbeler yaşamasıyla farklı otorite unsurları arasında bir güç mücadelesinin başlaması,
- 1970 yılında bir askeri darbeye yönetimi ele geçiren Hafız Esad'ın Suriye ulusu oluşturmak yerine kendi güç unsurlarını oluşturmakla yetinmesi, Esad'ın kendisinin de dahil olduğu Suriye nüfusunun % 11'lik kısmını oluşturan Arap alevilerini ordu, istihbarat ve bürokrasi gibi devletin kritik noktalarına yerleştirmesi güç unsuru oluşturma çabasının en açık örneklerinden birisidir.
- Esad'ın güç unsuru oluşturma çabasından Suriye nüfusunun% 74'lük kısmını oluşturan suunniler rahatsızlık duymuştur. Esat suunnilerin bir kısmını kendisine bağlı olmak şartıyla farklı kademelere yerleştirse de % 74'lük kısmın tamamını memnun edememiştir.

- Esad yönetiminde dışlanan sadece sünniler değildir. Şiiğin bir kolu olan İsmaililer ve % 3 oranında Dürziler de yer bulamayan mezhepler arasında yer almaktadırlar. Aynı zamanda yaklaşık %10 oranında Hristiyan nüfusu ve az sayıda yer alan Musevi cemaati de Esad yönetiminin siyasal dışlamalarıyla yönetimle bir çatışma içerisinde yer almışlardır (Ercan, 2011: 17-18). Suriye’de dinsel, etnik ve mezhepsel ayrımlar toplumda homojen bir ulus oluşturma önüne geçmiştir. Suriye’de yaşanan iç savaş öncesinde farklı gruplar arasında çatışma devlet baskısıyla engellenmeye çalışılmıştır. Ancak, farklı grupların beklentileri bugünkü iç savaşın fitilleyicisi olmuştur.

2010 yılında Ortadoğu coğrafyasında başlayan ayaklanmalara karşı Suriye yönetimi bir tepki ya da bir önlemlerde bulunmamıştır. Ancak, Suriye’nin Dera kentinde baş gösteren işsizlik, yoksulluk, kuraklık vb. nedenlerle 17 Mart 2011’de Dera kentinde ayaklanmalar ve isyanlar başlamış. Sonrasında Suriye’nin Humus, Deyrizor, Lazkiye, Banyas, Hama ve diğer tüm kentlerine kıvılcım gibi yayılmıştır. Suriye iç savaşında tek bir muhalif gruptan bahsetmek çok zordur. 23 Ağustos 2011 tarihinde kurulan ve içerisinde Müslüman Kardeşler, Kürtler, seküler gruplar ve diğer azınlık grupları içeren Suriye Ulusal Konseyidir. Konseyin başında Hristiyan ve sol görüşlü olan George Sabra bulunmakta ve yasal yollar ile rejimi devirip Suriye topraklarında tekrar birliğin kurulmasını istemektedir. Suriye Ulusal Konseyi’ni diğer gruplardan ayıran en temel özelliği ise şiddet ve silah içermemesidir (Abacı, 2016: 19).

Suriye Ulusal Konseyi ile bir o kadar zıt olan Özgür Suriye Ordusu ise 29 Temmuz 2011 tarihinde kurulmuştur. Özgür Suriye Ordusu, Suriye Hükümeti’nin sivillere karşı müdahalesinin karşısında yer alan kişilerden oluşmaktadır. Suriye ordusundan ayrılan subay ve askerlerin kurduğu bir yapılanmadır (A.g.e.: 19).

Bu grupların dışında kürtlerin, Batı Kürdistan’da özerklik hareketinin en önemli siyasi aktörü olan ve 2003 yılında PKK ile uzantılı olarak kurulan Demokratik Birlik Partisi (PYD) gelmektedir. 2004 yılında Güney Kürdistan’da PYD inisiyatifi ile kurulan Halk Savunma Birlikleri (YPG), içerisinde, çeçenl arap ve süryanileri barındırmaktadır. YPG’nin kadın kolları olan YPJ’de bu gruplardan bir diğeridir. Bir diğer örgüt ise Amerikan işgalinin ardından Kaide yapılanması olarak kurulan Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD)’tir (Taştekin, 2015: 15-16).

İlk olarak Tunus'tan başlayıp zamanla diğer arap coğrafyasına yayılan ve “Arap Baharı” olarak adlandırılan kavramın kullanılması hiç de tesadüf değildir. Bu hareket tüm Ortadoğu coğraflarını sarstığı kadar Batılı ülkelerce de sınıflandırılması ve etiketlenmesi açısından uzun tartışmalara yol açmıştır. Bu nedenden dolayı zaman zaman farklı isimlerle anılmıştır. İlk zamanlarda bir isyanı ve bir başkaldırı olarak belirlenen bu hareketi dünyanın herhangi bir coğrafyasında çıkacak bir isyana, bir başkaldırıya meşru hale getirme korkusuyla “Arap Devrimi” adı verildi. Arap devriminin yerine 1968 Batı Bloku'nda hoşuna giden ve zaman içerisinde desteklediği Çekoslovakya'daki liberal eğilimli ortamın oluşturduğu siyasal gelişmelerden dolayı “Prag Baharı” denilen kavramın kullanılması daha uygun görülmüştür (Adıbelli, 2016: 78-79). Arap coğrafyasında başlayan ve son olarak “Prag Baharı” olarak adlandırılan en son 15 Mart 2011'de Suriye coğrafyasında rejim karşıtı gösterilerin kısa zamanda ciddi çatışma ve ardından da iç savaşa dönüşmesi ile birlikte Suriye'den, civarında bulunan ülkelere doğru ciddi ve dramatik bir insani kaçış yaşanmış ve yaşanmaktadır. Tarihte eşine raslanmamış ve kitlesel boyutlara ulaşan Suriyeli göçü, Suriye, tarihte dünya üzerinde en fazla sayıda insanı etkileyen ve en hızlı ilerleyen yerinden edilmenin yaşandığı ülke olarak kayıtlara geçmiştir (Erdoğan, 2018: 1). Sekiz yılı aşkın süredir devam eden Suriye iç savaşından Ürdün, Irak, Lübnan ve Türkiye en çok etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır. Suriye iç savaşı göç alan ülkeleri ekonomik, siyasal, toplumsal ve daha birçok açıdan etkilemektedir.

Tablo 3.1: Suriyeli Mültecilerin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Tarih	Suriyeli Mülteci Sayısı
Türkiye	31. Ocak. 2019	3, 640, 466
Lübnan	31. Aralık. 2018	948, 849
Ürdün	13. Ocak. 2019	671, 551
Irak	31. Ocak. 2019	252, 451
Mısır	31. Aralık. 2018	132, 871
Diğer ülkeler	30. Kasım. 2018	35, 713

Kaynak: UNHRC Data Portal, Syria Regional Refugee Response, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>, (Erişim Tarihi, 10 Şubat 2019).

Tabloda da görüldüğü gibi Türkiye bu savaştan en çok etkilenen ve en fazla göç alan ülkeler arasında ilk sırada gelmektedir. Suriye'den Türkiye'ye yönelik ilk kitlesel göç akını 29 Nisan 2011 tarihinde Hatay Cilvegözü sınır kapısından giriş yapmıştır.

Tabloda da görüldüğü gibi bugün 3,5 milyonu aşkın Suriyeli mülteci Türkiye'ye giriş yapmıştır. Ancak, bu rakamlar resmi yollardan giren ve kayıt altına alınabilen mülteci sayıdır. Kayıt altına alınmadan giren mülteci sayısının da binlerin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye'de Suriyeli mülteci sayısının ve kitlesel göçlerin yaşanmasında temel neden Türkiye'nin uygulamış olduğu "açık kapı" politikasıdır. Açık kapı politikasının ardından 11 Nisan 2013 tarihinde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) yürürlüğe girerek "geçici koruma" statüsü verilmiştir. Özdemir, geçici koruma kavramını, sınırlara yönelik ani kitlesel nüfus hareketleri karşısında izlenen acil durum politikası olarak tanımlamaktadır. Geçici koruma politikası ani nüfus hareketlerine bir çözüm buluncaya kadar geçici bir çözüm niteliği taşımaktadır (Özdemir E., 2017: 123).

Türkiye 11 Nisan 2013 tarihinde ilk Suriyeli mülteci kafilenin gelmesinden 11 ay sonra, krizi planlamanın yasal ve idari çerçevesini planlayan bir yönerge hazırlayarak yürürlüğe koymuştur. 31 Mart 2012 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından yürürlüğe konulan "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriyeli Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" düzenlemenin ilk adımını oluşturmaktadır (Erdoğan, 2015: 13).

Aynı zamanda kitlesel göç sürecini yönetmenin de temel esaslarını belirlemesi açısından önemlidir. Suriye'den gelen kitlesel göçlere ilişkin iş ve işlemler bu yönerge doğrultusunda yürütülmektedir. Nisan 2013 tarihinde çıkartılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve 2014 yılında çıkartılan Geçici Koruma Yönetmeliği, Türkiye'de şuan var olan ve gelecek olan Suriyeli mültecilere yönelik idari ve yasal işlemleri detaylı olarak yeniden düzenlemektedir (A.g.e.: 13). İzlenen açık kapı politikası ve hükümetin sınır dışı etme politikası Suriyeli mültecileri Türkiye çekmiştir. Bunun yanında Türkiye Suriye ile 911 km, İran ile 560 km, Irak ile 384 km, Ermenistan ile 328 km, Bulgaristan ile 269 km ve Yunanistan ile 203 km olmak üzere yaklaşık 3000 km kara ve 8333 km deniz sınırı uzunluğuna sahip olup toplam 130 sınır kapısı söz konusudur. Türkiye'nin uzun sınırlara sahip olması ile kapıların kontrolünde güçlük yaşanması olasıdır. Türkiye'nin Suriye ile sınır komşusu olması, çatışma bölgesine yakınlığı ve Avrupa'ya göç yolları güzergahı üzerinde olması kitlesel göçlerin tetikleyici nedenleri arasında yer almaktadır (Abacı, 2016: 21-22).

Tablo 3.2: Türkiye’de Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyeli Mülteci Sayısı

Tarih	Sayı
2012	14, 237
2013	224, 655
2014	1, 519, 286
2015	2, 503, 549
2016	2, 834, 441
2017	3, 426, 786
2018	3, 623, 192
2019	3, 640, 466

Kaynak: GİGM, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (Erişim Tarihi, 11 Şubat 2019).

Türkiye’de bulunan Suriyeli mülteci sayısı her geçen gün artmakta ve kalıcılığa doğru evrilmektedir. Suriyeli mültecilerin hem kalış süresini artması hem de kitlesel göçler yaşanması kalıcılığı güçlendirmektedir. Yaşanan iç savaşın her geçen artarak devam etmesi bu düşüncüyü güçlendirmektedir. Kitlesel göçlerin doğasında bir kalıcılık olduğu da gerçektir. 2011 yılından 2019 yılına kadar krizin ortadan kalmaması durumu daha sorunlu hale getirdiği gibi geri dönüş ihtimalini de zorlaştırmaktadır (Erdoğan, 2015: 320).

Tablo 3.3: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Geçici Barınma Merkezlerine Göre Dağılımı

İl	GBM ADI	GBM MEVCUTU	TOPLAM MEVCUT
ŞANLIURFA	Ceylanpınar Harran Suruç	17.450 9.905 16.288	43.643
ADANA	Sarıçam	27.256	27. 256
KİLİS	Öncüpınar Elbeyli	4.224 10.473	14.697
KAHRAMANMARAŞ	Merkez	13.647	13.647
HATAY	Altınözü Yayladağı Apaydın	8.018 4.337 4.462	16.817
OSMANİYE	Cevdetiye	14.115	14.115
MALATYA	Beydağı	8.881	8.881
GAZİANTEP	Nizip 2	3.747	3.747
GBM DIŞINDAKİ SURIYELİ MÜLTECİ SAYISI		3.497.663	

Kaynak: GİGM, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (Erişim Tarihi, 12 Şubat 2019).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Türkiye'de 31 Ocak 2019 tarihi itibarıyla geçici barınma merkezlerinde toplam 142.803 Suriyeli mülteci bulunmaktadır. Geçici barınma merkezi dışında yaşayan Suriyeli mülteci sayısı ise son verilere göre 3.497.663 tür. Kayıt altına alınan mültecilerin sayısında fazlalık olduğu gibi kayıt altına alınmayan mültecilerde hayli fazladır.

Türkiye'de geçici barınma merkezleri bulunduğu kadar Suriye sınırlarında ancak, Türk sınırına çok yakın yapılan ve değişen sayıda ülke içinde yerinden edilmiş kişiye barınak olarak kullanılan derme çatma kamplar da bulunmaktadır. Bu kampları tercih etme ya da yerleştirilme nedenleri ise Türkiye'de bulunan kamplarda yer olmaması ve ekonomik olarak yetersiz durumda olmalarıdır (Kirişçi, 2014: 18).

Tablo 3.4: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyeli Mültecilerin ilk 10 İle Göre Dağılımı

İller	Suriyeli Mülteci Sayısı
İSTANBUL	558,437
BURSA	167,615
İZMİR	142,989
KONYA	106,661
ADANA	235,434
MERSİN	206,241
HATAY	447,884
GAZİANTEP	426,383
KİLİS	114,788
ŞANLIURFA	452,534

Kaynak: http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (Erişim Tarihi, 14 Şubat 2019).

Suriyeli mültecilerin özellikle büyük şehirleri tercih etme nedenleri büyük şehirlerin iş imkanının fazla olmasıdır. Savaşta kaçın ülkemize sığınan mültecilerin bir kısmı barınma merkezlerinde yaşamakta bir kısımda büyük şehirlere yayılarak çalışmaktadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün son verileri de bu durumu net olarak ortaya koymaktadır.

Suriyeli mültecilerin iç savaşta kaçın Türkiye'ye sığındığı ilk günden beri ihtiyaç ve sorunlarını karşılamak çözüm bulmak amacıyla Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve mülki idari amirlerinin eşgüdömlü çalışmasıyla faaliyetler yürütölmektedir (ORSAM, 2014: 9).

Suriyeli mülteciler yasal yollarla Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra kayıtları alınmaktadır. Kayıtları alınan Suriyeli mülteciler 10 ilde yapılan 22 geçici barınma merkezlerine sevk edilmektedir.

Kampların sorumluluğu kamu kurumlarına dağıtılmakta ve AFAD tarafından koordinasyonu sağlanmaktadır. Örneğin kampların güvenliği İçişleri Bakanlığı eğitim hizmeti ise Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilmektedir (Özdemir E., 2017: 123).

31 Ocak 2019 itibariyle Suriyeli mülteci sayısı 3, 640,466 dır. Mültecilerin yoğun yaşadığı geçici barınma merkezleri arasında Şanlıurfa, Adana, Kilis ve Hatay yer almaktadır. Bunun dışında Suriyeli mülteciler İstanbul, İzmir, Bursa ve Ankara gibi çeşitli bölgelere yayılmıştır. Geçici barınma merkezleriyle ve barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyeli mültecilere yönelik yapılan araştırmalarda geçici barınma merkezlerinde yaşayan mültecilerin daha avantajlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Geçici barınma merkezleri dışında Suriyeli mültecilerin konut sorunu olduğu net bir şekilde ortadadır. Konut sorunu yaşayan kesim genel olarak gelir düşüklüğü olan ve nüfus sayısı kalabalık olan mültecilerde görülmektedir. Gizli konut açığı'nın niteliksiz yaşam koşullarında ortaya çıktığını ifade etmiştik. Suriyeli mültecilerin bir kısmının çadırlarda yaşaması bir kısmının da nüfusuna oranla dar konutlarda ve tek göz odalarda yaşaması bu durumun gözle görülür belirtileri arasında yer almaktadır.

3.2. ADANA'DA KAMP İÇİNDE YAŞAYAN SURİYELİLERİN KONUT SORUNU

Suriye'den Türkiye'ye yönelik ilk kitlesel göç akınları yaşandığında sınır bölgelerine yakın çadır kentler kurulmuştur. Göç dalgasının her geçen gün artmasıyla beraber hem çadır kentlerin sayısı artmış hem de çadır kentler konteyner kentlere dönüşmeye başlayarak geçici barınma merkezleri adını almıştır. Geçici barınma merkezleri savaş ve çatışma ortamından kaçıp ülkemize sığınan Suriyeli mültecilerin temel ihtiyaçları arasında ilk sıralarda yer alan barınma ihtiyacının karşılanması açısından çok önemli bir gelişmedir. İlk mülteci kafilesi Hatay'ın Reyhanlı, Yayladağı ve Altınözü ilçelerini daha çok tercih etmiş ve buralarda geçici barınma merkezleri kurulmuştur. Ancak kitlesel göçlerle gelen Suriyeli mülteci sayısının artmasıyla Kilis, Gaziantep, Adana gibi kentlerde de geçici barınma merkezleri yapılmıştır (Aydınlı, 2017: 200).

Mülteciler için insan onuruna yaraşır bir yaşam sağlama Uluslararası Mülteci Hukuku ve T.C. Anayasası'nda da güvence altına alınan bir haktır. Adana Sarıçam da bulunan kamp geçici konaklama merkezi ile hala var olmaktadır. Sarıçam konaklama merkezi 36 bin kapasiteli olup yaklaşık 26 binin üzerinde mülteci kampta hayatını sürdürmektedir.

Sarıçam konaklama merkezi Türkiye'nin 546 ilçesinden daha fazla nüfusa sahip olup dünyanın ikinci büyük kampı olma özelliği taşımaktadır. Suriye'de yaşanan iç savaştan kaçan mültecilerin bir kısmına Adana ev sahipliği yapmaktadır. Mülteciler için Sarıçam ilçesinde 2013 yılında Adana Afet ve Acil Durum Müdürlüğü tarafından başlangıçta 2 bin 142 çadır kurulmuştur. Zamanla gelen mülteci sayısının artmasıyla beraber çadırlar kaldırılarak yerine konteynerler kurulmuştur.

Göç uzmanı Konaklama Merkezi bünyesinde, sağlık merkezi, seralar (tarım alanları), meslek kursları, okul ve bir adet fabrika bulunmaktadır. Şuan da mevcut konteyner sayısı 6 bin 136 ya ulaşmıştır. Kampta ana okulu, ilkokul, ortaokul ve lise olmak üzere toplam 102 derslik ile 400 aşkın öğretmen bulunmaktadır. Ayrıca konteyner kentte 8 cami, 16 spor alanı, 6 poliklinik ve 24 saat çalışan ambulans ve çalışanları olup bu Geçici Koruma Merkezi Türkiye'nin yanı sıra dünyanın da en büyük konteyner kentleri arasında yer almaktadır. Geçici Koruma Merkezi içinde 10 mahalle bulunmakta, 4-5 kişilik her aileye bir konteyner düşmektedir. Konteynerler yaklaşık 21 m² olup içinde banyo, mutfak ve tuvalet bulunmaktadır (GİGM, 2019).

Barınma merkezlerinde yaşayan mültecilerin tüm ihtiyaçlarının devlet ve sivil toplum kuruluşları tarafından giderildiği, barınma merkezlerinde yaşayanların, barınma merkezi dışında olanlara göre çok daha avantajlı konumda olduğu açıkça ortadadır. Barınma merkezleri gerek ulusal gerekse de uluslararası kuruluşlara, basın yayın organlarına, çeşitli örgütlenmelere kapalı durumdadır. İzolasyon politikası sert bir şekilde sürdürülmekte kamp ve mültecilerin sorunları hakkında çalışanlar dışında bir bilgi alınamamaktadır. Çalışanlardan alınan bilgiler ise kampta her şeyin mükemmel olduğu ve mültecilerin hiçbir sıkıntısının olmadığı izlenimini vermektedir. Bu şartlar altında da kamptaki koşullar hakkında ayrıntılı verilere ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bilgiler daha çok önceden kampta yaşayan mültecilerden elde edilmektedir.

Mülteciler ise kamp koşullarının yeterli olmadığını, konteyner sayısının artan mülteci sayısını karşılamadığını, kampın şehrin merkezine çok uzun mesafede yapıldığını ve dışarıya çıkışlarının sınırlı olduğunu belirtmişlerdir.

3.3. ADANA'DA KAMP DIŞINDA YAŞAYAN SURİYELİLERİN KONUT SORUNU

Geçici barınma merkezlerinde yaşayan Suriyeli mültecilerin durumu özellikle yaşadığı konut sorunları nedeniyle geçici barınma merkezlerinde yaşayan mültecilerin durumuna nazaran çok farklıdır. Geçici barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyeli mülteciler barınma ihtiyaçlarını karşılama noktasında ciddi sorunlar yaşamaktadır. Suriyeli mültecilerin bulunduğu illerde konut talebinin artması, kira oranlarında ciddi artışa neden olmuştur. Üstelik çoğu mülteci ciddi anlamda düşük nitelikteki konutlarda yaşamaktadır. Hatta maddi anlamda düşük durumda bulunan mülteciler metruk binalarda ve hatta derme çatma çadırlarda yaşamını sürdürmek zorunda kalmaktadır (ORSAM, 2014: 36).

Geçici barınma merkezleri dışında yaşayan mültecilerin sayısına ilişkin net veriler bulunmamakla birlikte sayıları her geçen gün artmaktadır. Bu mültecilerin çoğunluğu ilk başlarda geçici barınma merkezlerinin bulunduğu il sınırındayken artık Türkiye'nin her köşesine yayılmış durumdadırlar (A.g.e.:15). Suriyeli mültecilerin kampları tercih etmeme nedenleri şu şekildedir (A.g.e.:15):

- Türkiye'ye kaçak giriş yapması nedeniyle herhangi bir yere kayıt olmak istememeleri,
- Kamplarda daha önce yaşayıp kamp hayatına adapte olmamaları,
- Maddi açıdan iyi seviyelerde bulunması nedeniyle özel mülkü kira ya da satın almış olmaları veya akrabalık ilişkisi iyi olan mültecilerin yönlendirmeler nedeniyle akrabalarının yönlendirdiği yerde barınmalarıdır.
- Kampların kapasitesinin dolmasından dolayı dışarda beklemeleridir.

Dünyanın hangi coğrafyası veya şehrine yönelik olursa olsun göç hareketleri, göç edilen alanlarda ücret düşüklüğüne, kira fiyatlarında ve tüketim maddelerinde artışa neden olur. Ortada sömürüye açık olan büyük kitle gören sermaye ve güçlü kesim kazanma hırsı ile kira ve mülk fiyatlarını arttırmak istemektedir (Kılıç, 2014: 10).

Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelişiyle birlikte çalışma alanımız olan Adana ilinde mültecilerin konut sorunun tırmanmasında, mülk sahipleri zor durumda bulunan insanların dezavantajlı durumlarını avantaja dönüştürmüşlerdir.

Resim 3.1: Geçici Barınma Merkezi Dışında Yaşayan Suriyeli Mülteciler

Yapılan birçok çalışmada vurgulanan temel nokta barınma merkezlerinde yaşayan mültecilerin kamp dışında yaşayan mültecilere oranla daha avantajlı konumda oldukları yönündedir. İnceleme sonucu çekilen fotoğrafta da bu durum aslında çok net bir şekilde görülmektedir. Burası yaklaşık bir dönüm üzerine Suriyeli Mülteciler tarafından kurulmuş çadırlardan oluşmaktadır. Mülteciler boş arazilere ya sahiplerinden kiralayarak ya da izinsiz çadırlarını kurarak yerleşmektedir. Bu alanlar elektrik ve su bulunmayan alanlardır. Bu durum hem kent özeklerinde çevre sağlığı açısından sorun doğurmakta hem de kentlerde konut sorununu başka bir boyuta taşıyarak gözler önüne sermektedir. Bu alanlara kurulan çadırlarda mülteciler akraba, aynı kabile ya da aynı mezheplerden oldukları için dışarıdan kimseleri aralarına almamaktadırlar. Suriyeli mültecilerin yaşadığı diğer bir konut sorunu ise mültecilerin bazı semtlerde ev verilmemesi ya da verilse bile yüksek kira bedelleri karşılığında ev kiralanmasıdır.

Suriyeli mültecilerin Adana' da yaşadığı diğer bir sorun ise kira fiyatlarında yaşanan artıştır. Konut arz ve talebi arasında yaşanan sorun konut açığı oluşturmaktadır.

Bu durumda yerli hak durumdan bir fayda sağlamaya çalışmakta tek göz odaları, nitelik açıdan yetersiz olmayan konutları yüksek fiyatlarla kiralamaktadır.

Diğer bir sorun ise kiralanan konutların teslim aldıktan sonra yaşanamaz halde olmasıdır. Bu nedenden dolayı yerel halk Suriyeli mültecilere evlerini kiralamak istememektedir. Yüreğir, Ceyhan ve Kozan gibi ilçelerde ekonomik anlamda alt seviyede olan ve mevsimlik tarım işlerinde çalışan mültecilerin olduğu, ekonomik bakımından orta seviyede olan mültecilerin ise daha gelişmiş semtlerde oturdukları söylenebilir. Bu konuyla ilgili Akgül ve diğerlerinin de belirttiği gibi mülteci kamplarında sağlanan barınma, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetler ülke genelinde bulunan Suriyeli mültecilere sağlanamamıştır. Mülteciler arasında ekonomik olarak iyi olan mülteciler kent özeklerinde ev kiralamakta ve mülk edinmekte dolayısıyla kentlerde kendi özek çevrelerini oluşturmaktadır (Akgül, Kaptı ve Oğuzhan, 2015: 10).

3.4. SURİYELİLERİN KONUT SORUNLARI İLE İLGİLİ KURUMLAR

Türkiye'nin göç politikaları kurumlar Avrupa Birliği'ne (AB) uyum standartları çerçevesinde sistematik olarak düzenlenmeye çalışılmıştır. 2011 yılında Suriye'de iç savaşın tüm halkı etkilemesi ve ülkemize yönelik kitlesel göçlerin artması üzerinde sistematik olmayan yasal mevzuat YUKK (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu) ile toplanmıştır.

3.4.1. AFAD

Afet ve acil durum konusunda önemli bir koordinasyon kuruluşu olan AFAD, yalnızca Türkiye'de değil birçok kıtada gösterdiği faaliyetlerle de önemli bir kuruluştur. Türkiye yalnızca göçmenlerin transit veya hedef göç ülkesi olma konumunda değildir. Aynı zamanda doğal olayların sık sık yaşandığı bir ülke konumundadır. Leblebici'nin de belirttiği gibi afet kaynaklı krizlerde resmi ve sivil örgütlenmeler dışında gönüllü ve uluslararası kuruluşların karmaşık bir ortamda koordinasyonu önem kazanır. Bu yapının koordinasyonun meşruiyet kazanması ise kamu gücünün kullanılması ile sağlanır (2014: 458). 2011 yılında Türkiye'ye kitlesel göçlerle gelen Suriyeli mültecilerin acil ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için ülke olarak harekete geçilmiştir.

Mültecilerin Türkiye'ye geldikleri ilk dönemde kitlelerin koordinasyonu ve mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamak için Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı kriz durumunu çözebilmek için “Suriye Krizi İnsani Yardım Operasyonu” başlatılarak birlikte çalışılmıştır.

5902 sayılı “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun” 17/06/2009 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiş ve 27261 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile Başbakanlığa bağlı “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı” (AFAD) kurulmuştur (Özmen ve Özden, 2013: 17). Suriye’de yaşanan iç savaş neticesinde 11 Nisan 2011 tarihinden itibaren kitlesel göçlerden etkilenen Türkiye durumu “Acil durum” olarak ilan edip bir çok konuda sorumlu kuruluş olarak AFAD görevlendirmiştir. Suriye’den gelen göçmenlerin genel kabul işlemleri AFAD birimleri tarafından yapılmıştır. Bu süreçte AFAD’a yardımcı kuruluş KIZILAY olmuştur. Mülteciler için ilk dönemlerde çadır temin etmenin yanı sıra battaniye, temizlik malzemeleri vb. insani yardım ihtiyaçlarını karşılayıp dağıtmıştır. Kitlesel göç hareketlerinin artarak devam etmesiyle çadırlar çadır kente dönüşmüş ve KIZILAY’ın da bu alandaki görevi AFAD’la artmıştır (Abacı, 2016: 67).

2014 tarihinde “Geçici Koruma Altındaki Yabancılar İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi” konulu genelgenin altıncı bölümünün “Hizmetler” başlıklı 26. maddesinde “bu yönetmelikle ilgili bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşlarınca verilen hizmetler AFAD’ın koordinasyonunda yürütülür” ifadesi ile geçici koruma altında bulunan yabancılar ilişkin hizmetlerde yetki ve koordinasyon görevi AFAD verilmiştir (AFAD, 2014).

5902 Sayılı AFAD kuruluş kanununda amacı ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Kanuna göre, “Afet ve acil durumlarında sivil savunmaya ilişkin hizmetlerin tüm ülke genelinde etkin bir şekilde ulaşması için gerekli önlemlerin alınmasını sağlama, afet ve acil durum meydana gelmeden önce gerekli hazırlık yapma ve zararı azaltma, afet ve acil durum sırasında ve sonrasında yapılacak iyileştirme çalışmalarını yürüten kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği yapma ve bu konularda polikalar yapılması ve uygulanmasına ilişkin hususları kapsar” (RG, 2009) şeklinde ifade edilmiştir.

Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı aşağıdaki hizmet birimlerinden oluşmaktadır (Özmen ve Özden, 2013: 18):

- Planlama ve Zarar Azaltma Dairesi Başkanlığı
- Müdahale Dairesi Başkanlığı
- İyileştirme Dairesi Başkanlığı
- Sivil Savunma Dairesi Başkanlığı
- Deprem Dairesi Başkanlığı
- Yönetim Hizmetleri Dairesi Başkanlığı
- Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı
- Bilgi Sistemleri ve Haberleşme Dairesi Başkanlığı
- Hukuk Müşavirliği. Başkana yardımcı olmak üzere en fazla iki tane başkan yardımcısı atanabilmektedir.

Çalışmada mültecilerin konut sorununa yönelik olarak veri elde etmek için Adana AFAD İl Müdürlüğü ile görüşme yapılmış ve aşağıdaki sorulan sorular karşısında şu cevaplar alınmıştır:

1-Suriyeli mültecilerin konut sorunu var mıdır?

Buna verilecek en net cevap evettir. Açmak gerekirse Nisan 2011’de Suriye’de patlak veren savaş karşısında ülkemiz savaş mağdurlarına kapısını kapatmamış tam tersi “açık kapı” politikası uygulayarak milyonlarca mülteciyi almıştır. Mülteci sayısının beklenenin üzerinde olmasıyla da acil durum ilan ederek ilk etapta mültecilerin barınabilecekleri kamplar inşaa edilmiştir. Ancak, kamplara gelenlerin tamamını almak bazen mümkün olmadığı gibi mültecilerin de tercihinin bırakılmıştır. Kamp ya da geçici barınma merkezlerinde yaşayan mültecilerin konut sorunu bir nebze olsa azaltılmıştır. Ancak, kamplar dışında yaşayan mültecilerin konut sorunu net bir şekilde vardır.

2-AFAD’ın Suriyeli mültecilerin konut sorununun çözümüne yönelik faaliyet ve hizmetleri var mıdır? Bu faaliyet ve hizmetlerle ilgili bilgi verir misiniz?

Daha önceki sorundada söylediğim gibi beklenenin üzerinde kitlesel göçler yaşandığı için acil durum ilan edilmiş ve görevli birim olarak da AFAD görevlendirilmiştir. AFAD ilgili bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşlarıyla koordinasyon kurmuştur. Gerekli çalışmalar neticesinde ilk etapta sınır kapısına yakın olan illerde çadır kentler ya da geçici barınma merkezleri kurulmuştur. Sahada barınma merkezlerinin kurulacağı alanların belirlenmesi, alt yapı getirilmesi ve kurulması AFAD’ın koordinasyonunun da diğer birimlerle yapılmıştır.

3-AFAD'ın bu faaliyetleri yürütürken iş birliği içerisinde bulunduğu kurum ve kuruluşlar var mıdır?

Sahada bu sorumluluğu tek başımıza yürütmemiz çok zor. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Kızılay, İnsani Yardım Vakfı (İHH), Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD-ASAM) gibi hem kamu kurumları hem de sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde hareket etmekteyiz.

4-Sizin Suriyeli mültecilerin konut sorununu çözmek için yapmak isteyip de yapamadıklarınız var mıdır?

Bu konuda yapmak istediklerimiz geçici barınma merkezleriyle sınırlı kalmaktadır. Çünkü geçici barınma merkezleri dışında Suriyeli mülteci sayısı milyonları aşmış durumdadır. Geçici barınma merkezleri dışında yaşayan mültecilerinin sorunları çözme noktasında maddi kaynaklarımız sınırlı durumdadır. Örneğin AFAD çalışanlarından birisi gece vakti bir Suriyeli ailenin kampın önünde beklediğini anlattı. O gün kesin talimat olduğu için geçici barınma merkezine mülteci alımı yasaklanmıştı. Bu duruma dayanamayan görevlimiz mültecileri içeriye gizli olarak kendi dinlendiği alanda misafir etmiş ve sabahın ilk ışıklarında geri çıkardığını belirtmiş. Bu noktada yapabilecek bir gücüm olsaydı ihtiyaç sahibi tüm mültecilere barınabilecekleri alan sayısını arttırmayı isterdim.

5-Suriyeli mültecilerin barınma sorununun çözümünde temel sıkıntılar nelerdir? (Yetki, kaynak, işgücü vb. gibi).

Türkiye'de 3,5 milyonu aşkın Suriyeli nüfusu bulunmaktadır. Adana Sarıçam geçici barınma merkezinde ise yaklaşık 27 bin civarında Suriyeli mülteci bulunmakta. Bu kadar nüfusa bakmak ve ihtiyaçlarını karşılamak noktasında temel sıkıntı kaynaktır.

6-AFAD'ın bu alandaki rolü nasıl geliştirilmeli?

AFAD'ın bu alandaki rolü zaten geniş kitlesel göç hareketlerinin sorumlu kuruluşudur. Bu nokta AFAD'ın rolü yasal çerçevelerle detaylı olarak düzenlenmiştir.

7-Suriyeli mültecilerin konut sorunun çözümünde AFAD'ın yapmak isteyipte yapamadıkları var mıdır?

AFAD'ın tek bir kuruluş olarak 3 milyonu aşkın Suriyeli mülteciye barınma imkanı sağlamak ve konut sorununu çözmek için nitelikli konut inşaa etme imkanı yoktur.

Çünkü bu noktada kendi vatandaşlarımızın dahi sorunu tam anlamıyla çözülmemişken, mültecilerin sorununu tamamen çözmek mümkün değildir. Verilen kaynaklar doğrultusunda sağlıklı yaşam alanları yapılmaktadır.

3.4.2. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM)

2011 yılında artan kitlesel göçlerle AFAD'ın sorumlu tutulduğu birçok alanda göç alanına özgü bir kurumun gerekliliği ortaya çıkmıştır. Göç alanında uzman bir kamu kurum ve kuruluşunun oluşturulmasına yönelik istek 2008 yılından Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na (YUKK) kadar dayanmaktadır.

Erdoğan (2018: 50), Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulmasını Türkiye'de bu alanda ortaya çıkan ihtiyaçlar ve AB başta olmak üzere uluslararası kurumlardan gelenler istekler doğrultusunda oluşturulduğunu belirtmektedir.

Bu alanda 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun (YUKK) 11 Nisan 2011 tarihinde kabul edilmesiyle Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) kurulmuştur. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bu alanda görev ve sorumluluk alanı olarak sivil yapıda yer almaya başlamıştır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün görev alanını düzenleyen hükümler de 11 Nisan 2013 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Kılıç, 2014: 17). Göç İdaresi'nin insan hakları temelinde sivilleştirme çabası olarakta göç ve iltica yönetimi alanındaki sorumluluğunu Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulana kadar yerine getiren Emniyet Genel Müdürlüğü'nden kademeli bir şekilde almasını düzenlenmiştir (Erdoğan, 2018: 50). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile kurulan ve İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kuruluş amacı "Göç alanına ilişkin politika ve stratejilerin uygulanması, taraf olan kurumlarla koordinasyon sağlamak, yabancıların Türkiye'ye giriş, kalış, çıkış, sınır dışı etme, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemlerin yürütülmesidir" (GİGM, 2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 104. maddesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün görev ve yetkileri açık bir şekilde belirtilmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün görev ve yetkileri aşağıdaki gibidir (Abacı, 2016: 71-72):

- Göç Politikalar Kurulunun aldığı kararları uygulamasını izlemek ve sekreteryaya görevini yürütmektir. 1926 ve 1934 tarihlerinde çıkartılan İskan Kanunu'nun Türk soylu muhacirlere yönelik hazırlandığı ortadadır. Ancak gerek uluslararası göçün boyutunun değişmesi gerek küresel göç dinamiklerinin farklılaşması ile Türkiye'nin göç politikalarının farklılaşmasında belirleyici gelişmeler olmuş ve 5543 sayılı İskan Kanunu ile Bakanlığa verilen görevleri yürütmek Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir.
- Göç ve göçmenlere yönelik insan ticaretinin önlenmesi, vatansız konumda bulunan yabancıların tespiti, işlem ve prosedürleri, geçici korumaya yönelik iş ve işlemleri yürütmek, düzensiz göçle önlenmesine yönelik olarak kolluk kuvvetleri, ilgili kamu kurum ve kuruluşu ile koordinasyon sağlama, önlemler geliştirmek, önlemlerin uygulanmasını izlemektir.
- Göç alanına yönelik kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerinin programlanması ve projelendirmesi, yürütülen projeleri izlemek, yeni proje tekliflerin değerlendirmek ve onaylamak, yürütülen projelerin uluslararası standartlara uygulugunu izlemek müdürlüğün görev ve sorumlulukları arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda üniversiteler, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, özel kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği ve koordinasyon sağlamak müdürlüğe verilen görevler arasında yer almaktadır.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü yeni kurulan bir kurum olmasına karşın göçmenlerin toplumla bütünleşmesi, ikamet izinleri, ikamet sürelerinin uzatılması, dil kursları düzenleme, eğitim, araştırma ve staj uygulaması gibi birçok faaliyeti uzman bir kuruluş olarak yerine getirmeye çalışmaktadır. Mayıs 2015 tarihinden itibaren Emniyet Genel Müdürlüğü'nden devraldığı görevleri de yerine getirmektedir. Çalışmada mültecilerin konut sorununa yönelik olarak veri elde etmek için Adana Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ile görüşme yapılmış ve aşağıdaki sorulan sorular karşısında şu cevaplara ulaşılmıştır.

1-Suriyeli mültecilerin sizce konut sorunu var mıdır?

Kayıt altına alınan Suriyeli mülteci sayısının 3 milyonu aştığı bir ülkede mültecilerin konut sorununun olmadığını söylemek çok yanlış ve var olan bir durumu kapatıcı olur. Zaten Suriyeli mültecilerin ülkemize gelmesinden öncede dar gelirli olan nüfusun konut sorunu hali hazırda varken mültecilerin gelmesiyle de gerek bilimsel araştırmalar gerekse de incelemelerde gündeme daha çok gelmiştir.

2-Suriyeli mültecilerin barınma hakkı ülkemizde nasıl düzenlenmektedir?

Pozitif hukuk açısından bakıldığında, her insanın sağlıklı ve insan onuruna yakışır olarak yaşaması bir hak iken barınma ayrıca bir hak olarak düzenlenmemiştir. Yasal anlamda yapılan hizmetler geçici barınma merkezleri ile sınırlıdır.

3-GİGM Suriyeli mültecilerin konut sorununun çözümüne yönelik faaliyet ve hizmetleri var mıdır?

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün konut sorunun çözümünde AFAD, Kızılay gibi kurumlarla geçici barınma merkezlerinin yönetimi, hizmet sağlama noktasında işbirliği içerisinde hareket etmektedir.

Geçici barınma merkezlerinin ilk kurulduğu dönemde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü aktif olarak yer almaktaydı. Ancak, son dönemlerde tamamen AFAD yönetimine bırakılmıştır.

4-GİGM mültecilere yönelik barınma hizmeti sağlaması ilk olarak ne zaman ve nasıl başladı? Geçici barınma merkezleri ilgili bilgi verir misiniz.

Bildiğiniz üzere Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 11 Nisan 2011 tarihinde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile kurulan bir kurumdur. Dolayısıyla mültecilerin ilk geldiği yıllarda yeni kurulan Göç İdaresi Genel Genel Müdürlüğü'nün mültecilerin barınma hizmetine ilişkin tam anlamıyla yardımcı olduğunu söyleyemeyiz. Ancak, ilerleyen zamanlarda AFAD ile birlikte işbirliğiyle kamp yönetimini sağlamışlardır. Başlangıçta Adana Sarıçam Konaklama merkezinde 2. 142 konteyner kurulmuştur. 2019 yılı itibariyle 6136 konteyner bulunmaktadır. Geçici barınma merkezlerinde okul, sağlık birimleri, meslek edindirme kursları, cami, spor alanları, 24 saat çalışan ambulans bulunmaktadır.

Konteynerler 21 m² civarında olmakta ve içersinde mutfak, banyo, tuvalet gibi alanlar bulunmaktadır. Her bir konteynerde dört beş kişilik aile yaşamaktadır.

5-Geçici barınma merkezinde toplam kaç Suriyeli mülteci barınmaktadır? Barınma merkezlerinde yer alan konutlar nitelik itibariyle insan yaşamına uygun mudur?

2019 yılı itibariyle Adana Sarıçam geçici barınma merkezinde yaklaşık 142. 803 Suriyeli mülteci barınmaktadır. Geçici barınma merkezleri savaştan kaçıp ülkemize sığınan mülteciler için ideal bir ortamdır. Mültecilerin kendi sebzelerini yetiştirmeleri için alanlar tahsil edilmektedir.

Ailelere çocuk başına yardım verilmekte, barınma merkezinde yer alan fabrika sayesinde para kazanmaları sağlanmakta, bebekler için ailelere bebek bezi, mama yardımı yapılmaktadır. Her konteynerde televizyon, buzdolabı gibi ev eşyaları bulunmaktadır. Kısaca mültecilerin insan onuruna yakaşır bir şekilde yaşamaları için tüm kaynaklar kullanılmaktadır.

6-Geçici barınma merkezlerinde yer alan konteyner konutlarla ilgili en sık karşılaşılan sorular nelerdir?

Bununla ilgili yakın zamanda yaşanan bir soruna örnek vermek gerekirse tüm konteynerlara televizyon takıldı. Bir süre geçtikten sonra mültecilerin televizyon ekranlarını patlatmaları, parçalara ayırmaları görüldü.

Bunun dışında konteynerde mültecilere verilen eşyaların tel örgülerin arkasından çıkartılıp satılması bu sorunlardan bir diğeridir. Diğer yandan mültecilerin bir kısmı kendi yaşam alanı olan ve onları dışardan gelebilecek tehditlere karşı koruyabilecek nitelikte olan konteynerleri de yaşanmaz hale getirecek kadar yıpratmaları diğer sorunlardan biridir.

7-GİGM'nin mültecilere yönelik yetkileri arttırılmalı mıdır? Mültecilerin barınma ihtiyaçlarının karşılanmasında görev paylaşımında bulunduğunuz başka birimler var mıdır?

Suriyeli mülteciler Türkiye sınırına geldiklerinde ilk olarak kolluk güçleri tarafından güvenlik kontrolleri ve silahtan arındırma işlemi yapılmakta yapılan bu işlemin ardından GİGM tarafından kimlik tespiti ve ön kayıt işlemi yapılmaktadır.

GİGM tarafından geçici koruma kimlik belgesi ve yabancı kimlik numarası verilme işlemi için biyometrik fotoğraf çekilmektedir. Bunun ardından GİGM tarafından geçici barınma merkezlerine ya da kısaca kamplara ve illerine dağıtımı yapılmaktadır.

Sözün kısası GİGM Suriyeli mültecilerin kimlik tespitinden, kimlik verilmesine, kayıt işlemine, izin işlemlerine kadar pek çok görevi yerine getirmekte görevlendirilmiştir. GİGM kolluk güçleri, AFAD, Kızılay, Mazlum-Der gibi kamu kurum ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte faaliyetler yürütmektedir.

3.4.3. Belediye

Modern ulus devletin inşasında en önemli görevlerden birisi vatandaşların talep ettiği hizmeti kısa sürede ve maksimum düzeyde yerine getirmektir. Bu görevleri kimin, ne zaman ve nasıl gerçekleştireceği günün şartlarına bağlı olarak değişmektedir. Kentlerin zaman içerisinde daha çok gelişmesi, büyümesi ve göçler almasıyla da birlikte yerel yönetimlere daha çok görevler yüklenmiştir. Değişen süreçte artan talepler mal ve hizmetlerin sunumunda sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu durum kamu yönetimin yapısında değişikliklere neden olmuştur.

Sezer ve Vural (2010: 204) bu durumu, 20. yüzyılda kamu hizmetlerinin çeşitlendiği kadar kamu krumlarının büyümesi ve çeşitlenmesi ile yürütülen kamu hizmetinin büyüklüğü bakımından “kamu hizmeti ve kamu yönetimi” olarak ifade edilmiştir. Refah devleti anlayışı ile devletin ne yapmaması değil ne yapmasına odaklanılmıştır. Çünkü kentlerin büyümesi; nüfusun artması ve göçlerle devletin yapması gereken hizmetler çoğalmıştır. 1980 yılından itibaren yayılan liberal politikalar ile devletin küçültülmesi, özelleştirme politikaları ve yerelleşme konusunun gündeme gelmesi merkezi yönetiminin görev alanın daralması ve kamu hizmetlerinin sunumunda yerel yönetimlerin görev alanının genişlemesi sonucunu doğurmuştur. Halkın görev ve sorumluluk alanının artması halka daha yakın hizmet sunma anlayışıyla ortaya çıkmıştır. Literatürde yerelleşme politikaları ve halka daha yakın hizmet sunma anlayışı yönetim olarak ifade edilmektedir. Belediye kanununda hemşerilik bilincini artırma, kentin hak ve hukuku, saydamlık, hesap verilebilirlik, açıklık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmek için belediyelerde, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, sendikalar, siyasal parti kuruluşlarının katılımıyla demokratik katılımın sağlandığı kent konseyleri oluşturulmuştur.

Belediyeler gerek halka yakın olması gerekse de sorumlu oldukları bölgelerde yaşanan toplumsal, mali ve ekonomik sıkıntıları en çok hisseden kurum olması nedeniyle 2011 yılından bu yana yaşanan kitlesel göç sürecinden etkilenen kurumlardan biri olduğu hiç kuşkusuz ortadadır. Ülkemize sığınan yabancıların temel hizmetlere erişme noktasında başvurdukları ilk birimler de belediyelerdir.

Çalışmada veri elde etmek için Adana Büyük Şehir Belediyesine başvurulmuştur. Adana Büyükşehir Belediyesi mülteciler için kendi bünyesinde Göçmen Koordinasyon ve Uyum Merkezi adıyla bir birim oluşturmuştur.

Adana Büyük Şehir Belediyesi Göçmen Koordinasyon ve Uyum Merkezi ile yapılan görüşmede mültecilerin konut sorununa yönelik olarak aşağıdaki sorular sorulmuş ve cevaplar aranmıştır.

1-Hemşerilik hukuku bağlamında Suriyeli mültecilerin belediye hizmetlerine erişim hakları var mıdır?

5393 sayılı Belediye Kanunu'na göre herkes bulunduğu beldenin hemşehrisidir. Dolayısıyla da hemşehrilerin belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye bünyesinde kurulan birimlerin sosyal yardımlarından yararlanma imkanı bulunmaktadır. Suriyeli mültecilerinde ikamet etmeleriyle ilgili herhangi bir düzenleme olmadığı için Türkiye'nin herhangi bir bölgesinde ikamet edebilmektedir. Belediyenin hizmetlerinden yararlanabilmek için hemşehriliğin yani ikametinin edinilmesi yeterlidir.

2-Adana'da yaşayan Suriyeli mülteciler hangi bölgelerde daha ağırlıklı yaşamaktadır? Sizce bu bölgeleri tercih etme nedenleri nedir?

Yüreğir, Ceyhan, Kozan gibi işgücüne katılmalarının yoğun olduğu bölgelere göç etmektedirler. Özellikle Adana yaz kış tarım alanında çalışmak isteyen Suriyeli mültecilere iş sağlaması nedeniyle tercih edilmektedir. Tercih nedenleri tamamiyle ekonomiktir. Çünkü Adana'da yaşayan Suriyeli mültecilerin büyük bir çoğunluğu yoksullukla mücadele etmektedir. Bu nedenle tarım işçisi olarak her mevsim çalışabilecekleri Adana ilini seçmektedir.

3-Suriyeli mültecilerle ilgili yapılan ya da yapılmış faaliyetler ve hizmetler var mıdır? (Konut, barınma, eğitim vb. gibi).

Adana Büyükşehir Belediyesi'nin Suriyeli mültecilerine yönelik ayırdığı özel bütçe mültecilerin konut sorununu çözmek için yeterli değil. Ancak, bütçelerimiz doğrultusunda ihtiyaç sahiplerine kıyafet, yiyecek, okula giden öğrencilere kırtasiye yardımı, kışlık yakacak yardımı yapılmaktadır.

4-Suriyeli mültecilerle ilgili faaliyet ve hizmetlerde bulunmayı Adana Büyük Şehir Belediyesi ve diğer Belediyelerin bir görevi olarak görüyor musunuz?

Adana Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı bir birim olarak üstümüze düşen görevleri verilen kaynakları doğru projelerle aktarmaya çalışmaktayız. Yasalarda belediyenin Suriyeli mülteciler ve diğer yabancılar için tanımlanmış ayrı bir görev alanı bulunmamaktadır. Ancak, belediyeler artan kitlesel göç akımlarıyla mücadele edebilmek için bünyelerinde bu tarz kurumlar kurabilmektedirler.

Konu yine bütçeye dayanmaktadır. Aslında bu konuyla ilgili özel bir bütçe olsa çok daha iyi şeyler yapılacaktır.

5-Suriyeli mültecilerin konut sorunu var mıdır? Varsa bu sorunlarla yerel yönetimler ilgilenmekte midir?

Adana Göçmen Koordinasyon ve Uyum Merkezi'nde çalışan görevliler olarak gerek kendi bütçelerimizle gerekse de sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanan yardımları sahada ihtiyaç sahiplerine verirken mültecilerin konut sorununu çok açık bir şekilde görmekteyiz. Yerel yönetimler mültecilerin konut sorununun çözümünde sorumlu kuruluş olarak belirlenmemiştir. Adana AFAD mültecilerin konut sorunu çözümünde Adana GİGM birlikte eşgüdümle çalışarak çözmektedir.

6-Yerel yönetimlerin Suriyeli mültecilerin konut sorununu çözme noktasında yetki, kaynak, işgücü vb. sıkıntılar var mıdır?

Mültecilerin yalnızca barınma sorununda değil beslenme, giyinme gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasında temel nokta kaynaktır. Belediyenin göçmen koordinasyon ve uyum merkezinde görev yapan memurlar belirli eğitimlerden geçtikten sonra çalışmaktadır. Dolayısıyla göçmen koordinasyon ve uyum merkezinin ilk kurulduğu yıllarda işgücü ihtiyacı yaşanmıştır.

7-Belediyenin bu alandaki rolü nasıl geliştirilmelidir?

Adana Büyükşehir Belediyesi'nin bu alanda zaten edinmiş bir rolü bulunmaktadır. Bu rolü yerine tek başına getirmemektedir. Deniz Feneri, İHH, Mazlum-Der, Kızılay gibi STK'larla işbirliğinde bulunmaktadır. Bu alandaki rolü belediyenin Suriyeli mülteciler için ayırabilecekleri bütçeyle alakalıdır.

3.4.4. Emlakçılar Esnaf Odası

Adana'da kurulan tüm Emlakçılar Esnaf Odası 507 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Kanunu kapsamında kurulmuştur. Adana Esnaf ve Sanatkarlar Odası ise 09.07.2001 Adana Esnaf ve Sanatkarlar Birliği Siciline kayıtlı bulnan 203 üyenin başvurusu ile kurulmuştur. Çalışmada veri elde etmek için Adana Emlakçılar Esnaf Odası ile görüşülmüş mültecilerin konut sorununa yönelik olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1-Suriyeli mültecilerin konut sorunu var mıdır?

Suriyeli mültecilerin konut sorunu olup olmadığı sokakta yaşayan, dilenen yabancılar gördüğümüzde az çok tahmin edebilmekteyiz. Ancak, Emlakçılar Esnaf Odası'nın bir başkanı olarak değil bu toplumda yaşayan bir birey olarak okuduğumuz gazetelerden, çevremizden gördüğümüz kadarıyla var olduğunu söyleyebiliriz.

2-Suriyeli mültecilerin göçü konut gereksinimini ne yönde etkilemiştir?

Öncelikle konut gereksinimini tanımlamakta fayda vardır. Konut gereksinimiz en alt düzeyde barınma ihtiyacının karşılanması için hali hazırdaki konut sayısı ve niteliği ile barınma ihtiyacının karşılanması için gerekli olan konut sayıdır. Şimdi sorunuza cevap verirsem evet Suriyeli göçü konut gereksinimine duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Bu daha çok kiralık konut alanına yönelik olmuştur. Ancak, konut talebinde bulunan mültecilerin konut kiralarnı ödeme gücünde olamaması farklı sorunları beraberinde getirmiştir. Konut fiyatları artmıştır. Artan konut fiyatını ödeyebilmek için ise birkaç aile bir konutu paylaşma zorunluluğunda ortaya çıkarmıştır.

3-Kitlesel göçlerle birlikte özellikle kiralık konutların niteliğinde değişimler yaşanmış mıdır?

Bu konu özellikle odamıza üye olan emlakçılarla yaptığımız toplantılarda sık sık gündeme gelmektedir. Emlakçılar Suriyeli mültecilere kiraladıkları konutların teslim edilirken bırakıldığı düzeyde konutları çıkarken bırakmadıkları yönünde şikayetçidir. Özellikle bazı evlerde kapı, pencere kırılması, hazır televizyon ünitelerinin parçalanmasına varana kadar konutları barınılmayacak düzeyde bıraktıkları gelen şikayetler arasındadır.

4-Suriyeli mültecilerin göçü konut fiyatlarını ve konutların kira fiyatlarını ne yönde etkilemiştir ?

Mültecilerin göçüyle konutların gerek satın alınmasında gerekse de kiralanmasında fiyatların arttığı bir gerçektir. Ancak, bu durumu daha çok özellikle kaçak yollardan emlakçılık ve alım-satım yapan kişi ya da kişilerin belirlenen fiyat ve standartlara uymadan yaptıklarını görmekteyiz.

5-Mültecilerin göçüyle birlikte göç eden insanların tek gözlü odaları dahi kiraladıkları görülmektedir. Bu konuyla ilgili şikayetler alıyor musunuz?

Bu konuyu da odamıza üye olan emlakçılarla birlikte gündemimize alıyoruz. Bu konuda toplantılarda sunumlarda yapılıyor. Çok içler acısı bir durum çünkü zor durumda kalan insanların durumlarından fayda etmek isteyen kesimler olabilmektedir. Bu noktada güvenli emlakçılık uygulaması ile yasa dışı yollardan haksız kazanç elde etmelerini önlemeye çalışmaktayız.

6-Mültecilerin konut kiralalarının çok yüksek olduğu yönünde şikayetleri sürekli gündemde olan bir durumdur. Bu konuyla ilgili şikayetler alıyor musunuz?

Emlakçılar gayrimenkul değerlendirme uzmanlarının bölgelere, konumlara, sahip oldukları niteliklere göre konut fiyatlarını ve kira fiyatlarını belirlemektedir. Hep tekrar ettiğimiz gibi güvenli emlakçılık yolu ile resmi yollardan bu işi yapanlardan yardım sağlanması bu durumu engelleyecektir.

7-Bu alanda yaşanan sorunları çözmek için iş birliği içerisinde bulunduğunuz oda veya birimler var mıdır?

Tabi konut olgusu yalnızca bir beton yığınının ibaret değildir. Bir kent özeğinin temel dokusunu ilgilendiren ve dolayısıyla yerel yönetimleri ilgilendiren bir durumdur.

SONUÇ

Göç olgusu basit bir şekilde yer değiştirme hareketidir. Ancak, temelinde gerek göç alan gerekse de göç veren bölgeler ve ülkeleri toplumsal ve ekonomik, sosyolojik açılardan etkileyen bir olgudur. Göçler yapılış şekillerine göre farklı tiplere ayrılmaktadır. Bunlar içerisinde yakın zamanda yaşadığımız Suriyeli mültecilerin kitlesel göçü bu tipler arasında yer almaktadır. Kitlesel göç hareketi aniden, çok sayının aynı coğrafyadan göç etmesidir. Suriyeli mültecilerin 2011 yılında Suriye’de yaşanan çatışmanın iç savaşa dönüşmesi ve insan hayatının tehlikeye düşmesi nedeniyle binlercesi aynı zaman da Türkiye’ye göç etmişlerdir. Türkiye tarih boyunca çeşitli ülkelere göç alan bir ülke olmuştur. Bu göç hareketleri Türkiye’ye yönelik zaman zaman transit göç ülkesi zaman zaman da hedef göç şeklinde olmuştur.

Göç olgusunun çok boyutlu ve farklı bilim dallarını kapsamı farklı disiplinlerin değerlendirmesi ve kuramların geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. 1958 yılında W. Petersen “Genel bir göç tiplere” adlı makalesinde çalışmamız açısından da önemli olan “kitlesel göç” hareketinin tanımını yapmıştır. Bu tanıma göre kitlesel göç bir ülke veya bölgeden aniden, çok sayıda insanın bir ülke ya da bölgeye göç etmesidir. 20. yüzyılda yaşanan yeni gelişmeler kuramların yeniden yorumlanmasını zorunlu kılmış ve yeni kuramlar geliştirilmiştir.

Göç etmeye neden olan etmenler farklılık göstermektedir. Göçe neden olan temel etken olarak ekonomik nedenler gösterilirken 19. yüzyıl ve 20. yüzyılda özellikle bazı coğrafyalarda iç çatışma ve toprak parçalanmalarının yaşanmasıyla siyasi nedenler göçün başlıca nedenleri arasında yer almıştır. Nisan 2011 yılında Suriye’de siyasi karışıklıkların iç savaşa dönüşmesi sonucu ülkemize 3 milyonu aşkın Suriyeli mülteci göç etmiştir. Ekonomik, toplumsal, politik ve siyasi nedenlerle yapılan göçlerin göç alan ve göç veren ülkeler üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Göç alan ülkelerin eğer işgücü açığı varsa bu açığın giderilmesinde göç, olumlu bir etkiye bulunur. Ancak, göç alan toplumun işgücü açığı yok ise işsizlik oranlarının yükselmesine yine göç alan toplumda var olan bir konut sorunu varsa konut sorununun artmasına neden olmak gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır. Diğer taraftan göç veren toplumlara göçmenler döviz transferi, bilgi ve tecrübesini aktararak olumlu etkiye bulunmaktadır.

Göçmenler, göç ettikleri toplumun kültürünü kendi ülkelerine aktararak kültür karmaşasına neden olmak gibi olumsuz etkide de bulunurlar.

Türkiye coğrafyasında her dönem göç hareketleri yaşandığından ve her dönemde uygulanan göç politikaları da farklılaşmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında soydaş temelli göçler yaşamış buda ulu-devlet oluşumunda ve mevzuat ile politikaların şekillenmesinde önemli olmuştur. 1923 tarihinde “Yunan ve Türk Halkının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” ile binlerce Yunan ve Müslüman Türk ülkemizde iskan etmiştir. Bu dönemde iskan olunanların barınma sorunu ve çalışma durumları yetenekleri ölçüsünde düzenlenmiştir. 1934 yılında çıkartılan 2510 sayılı İskan Kanunu göçmenlik kavramını yeniden tanımlamış ve önemli düzenlemeler getirmiştir. İskan Kanunu, Türk kültürüne ve soyuna bağlı olanları göçmen olarak tanımlarken bu tanımın dışında kalanları yabancı olarak tanımlamıştır. Cumhuriyetin ilk yılından 2013 tarihli Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) çıkarılana kadar yasal ve politik alanda bir çok düzenleme yapılmıştır. Gerek Türkiye’nin AB üyelik süreci gerekse de Suriye’den ülkemize yönelen göçlerin beklenenin üzerinde yaşanması ve hazırlıksız olmamız mevzuat alanındaki eksiklikleri de gün yüzüne çıkartmıştır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile dağınık yapıda bulunan mevzuat boşluğu tek çatı altında toplanarak mültecilerin statüsünü, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nü (GİGM) ve yabancılar ile uluslararası koruma rejimini düzenleyerek tek çatı altında birleştirmiştir.

1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi’ne ülkemiz hem tarihi hem coğrafi çekince koymuştur. 1967 Protokolü’nde ise Türkiye tarihi çekinceyi kaldırıp sadece coğrafi çekince koymuştur. Bu doğrultuda “Avrupada meydana gelen olaylar neticesinde ülkemize sığınanları” mülteci olarak kabul etmiştir. Yapılan düzenlemelerin istenilen sonucu vermemesi nedeniyle Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma olmak üzere üç farklı koruma statüsü getirmiştir. Bu düzenleme Suriyeli mültecilerin statüsünü düzenlemiş ve kavram kargaşasını ortadan kaldırmıştır. Suriyeli mülteciler bu düzenlemenin ardından “şartlı mülteci” statüsü almışlardır.

Konut sorunu göç olgusu gibi çok yönlü ve boyutludur. Konut sorununun çok boyutluluğu temelde üç nedene dayanır. Birincisi konutun tek işlevli değil çok işlevli olması, ikincisi konutun işlevinin her kesim için farklı bir anlam ifade etmesi, üçüncüsü ise konut sorununun çözümünün piyasa mekanizması mı yoksa siyasiler tarafından mı belirlendiğidir. Konutun yalnızca barınma ihtiyacını karşıladığı söylenemez.

Konut bir tüketim malı olduğu kadar alınıp satılan bir mal, kentsel çevrenin ve düzenin oluşmasını sağlama, dış etkilere koruyarak güvenlik ihtiyacını giderme ve toplumsal ilişki ağlarının kurulduğu alanlardır. Bu nedenle konutu ve konut sorunu tek bir boyuttan inceleyemeyiz. Bu çalışmada konut sorununa neden olan göç, kentleşme, hızlı nüfus artışı, gelir yetersizliği ve yoksulluk gibi etmenler incelenmiştir. Ülkemize Suriyeli göçü yaşanmadan önce gelir yetersizliliği yaşayan yoksul kesimler yetersiz konut şartlarında yaşamaktaydı. Kısa ve net olarak Türkiye’de konut sorunları vardı. Bu sorunları çözmek için Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren konut politikaları düzenlenmiştir. 1923 yılında Ankara’nın başkent ilan edilmesi üzerine kentte ciddi konut sorunu ortaya çıkmıştır. Memurların konut sorununu çözmek için 586 sayılı yasa çıkartılmış ve konut kooperatifleri kurulması amacıyla memurlara aylıklarının yarısı kadar avans verilmesine ilişkin düzenleme yapılmıştır. 1923-1945 yılları arası dönem plansız dönem olduğundan yapılan mevzuat düzenlemeleri de plansız olarak yapılmıştır. 1961 ve sonrasındaki dönem ise kalkınma planları doğrultusunda planlı bir şekilde yapılmıştır.

2011 tarihinde Suriye’de yaşanan siyasi karmaşanın iç savaşa dönüşmesi sonucunda dünyada ve Türkiye’de yüksek sayılara varan göçmen krizi, kitlesel göçlere dönüşmüş ve nüfusun hızla artmasıyla da barınma sorunu gündeme gelmiştir. Suriyelilerin barınma sorununun etkilenen illerinden birisi Adana ili olmuştur. Kitlesel boyuta ulaşan ani insan hareketine hazırlıklı olmadığımız için AFAD ve Kızılay’la Mazlum-Der ve İHH gibi daha birçok sivil toplum kuruluşunun yardımı sonucunda çadırlar kurulmuş ve bu çadırlar, çadır kentlere dönüştürülmüştür. Ancak, göçlerin giderek artması durumunda Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay, Kilis ve Adana gibi illere geçici barınma merkezleri inşaa edilmiştir. Suriyeli mültecilerin barınma sorunu çözülmeye çalışılmıştır. Barınma merkezlerinin kapasitesi ve diğer nedenlerden dolayı barınma merkezlerinde yaşamak istemeyen mülteciler Türkiye’nin dört bir yanına dağılmıştır.

Özellikle Adana, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde Suriyeli mültecilerin sayısı oldukça fazladır. Tezin çalışma alanı olan Adana ilinde geçici barınma merkezleri dışında Suriyeli mültecilerin konut sorunu oldukça büyüktür. Suriyeli mülteciler Adana ilini, mevsimlik tarım işleri ve sınıra çok uzak olmaması gibi nedenlerle tercih etmektedirler.

Konut sorunu, konut politikaları çerçevesinde belirlenen konut standartlarına uyulmaması sonucunda da çıkmaktadır. Konut standartları yaşam standartlarından ayrılmaz. Konut standartlarının göstergesi konutta bulunan toplam oda sayısı, konutta bulunan oda başına düşen toplam nüfus sayısı, konutun alt yapı hizmetlerine yakınlığı ve çevresel şartlarıdır.

Geçici barınma merkezi dışında Suriyeli mültecilerin yaşam standartları kötü koşullardadır. Birkaç aile bir araya gelip konut kiralamakta ya da aileler alt yapısı, suyu ve elektriki olmayan boş arazilere çadırlar kurarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Daha sonra sel ve aşırı yağmur olduğu dönemlerde çadırsız kalan mültecilere AFAD yetkilileri yardım sağlamaktadır.

2011 yılında kitlesel göçlerle ülkemize göç eden ve doğal olarak insani yardım krizi yaşayan Suriyeli mültecilere yönelik kurumsal ve mevzuat eksikliği yaşanması nedeniyle acil müdahale olarak görülen birçok konuda sorunları çözen başından sonuna kadar AFAD birimi temel bir aktör olarak yer almıştır. Başlangıçta Suriyeli mültecilerin göçünün kitlesel boyutlara ulaşabileceği düşünülmemiştir ve hazırlıksız yakalanılmıştır. Ancak AFAD, Kızılay ve İHH gibi kuruluşlarının varlığı, 2013 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun çıkarılması ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) kurulması ile süreci iyi yönetilmiştir.

GİGM'nin kuruluşu ile göç sürecini yönetme, yetki ve sorumluluk noktalarında AFAD'ın rolünün azalacağı düşünülmüş olsada krizinin boyutunun ve giderek artması ile AFAD'ın rolü de artmıştır. AFAD, geçici koruma altında bulunan yabancıların geçici barınma merkezlerinin kurulumu için alan seçilmesi, bu alanların alt yapı hizmetleri için yerel yönetimlerle işbirliği, geçici barınma merkezlerinin kurulması, yönetilmesi, göç eden yabancıların yerleştirilmesi, eğitim, sağlık ve barınma ihtiyaçlarının ücretsiz karşılanması gibi birçok görevi yerine getirmiştir.

Ancak, AFAD'ın rolü geçici barınma merkezlerinde kalan mültecilerin barınma ihtiyacının sağlanması, diğer kamu kurum ve kuruluşları ile koordinasyon ve acil durumlarda barınma merkezleri dışında yaşayan göçmenlere yardımda bulunma ile sınırlıdır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) mültecilerin konut sorununun çözümündeki rolü sınırlıdır.

Emniyet Müdürlüğü'nden aldıkları bazı görevler, mültecilerin bir ilde barınmaları, başka bir ile geçiş için izin alımı, mültecilerin geçici kimlik kartının verilmesi, barınma merkezlerinin koordinasyonunda AFAD'a destek verilmesi ve mültecilere yönelik kursların verilmesi görevleri arasındadır. GİGM'nin geçici barınma merkezi dışında yaşayan Suriyeli mültecilerin konut sorununun çözümüne yönelik herhangi bir faaliyet ve hizmet bulunmamaktadır. Modern ulus devletinin inşasında kamu hizmetlerine erişiminin en kısa sürede yerine getirilmesi gerekir. Bu görev ve yetkileri yerine getirmekte kentlerde sorumlu ve temel birim belediyelerdir.

Belediyelerin gerek halka en yakın birim olması gerekse de bir kentte yaşanan ekonomik, mali ve toplumsal sorunlardan sorumlu olması ve 2011 yılından bu yana yaşanan kitlesel göçler ve insani krizlerden en çok etkilenen birim olması nedeniyle sıkıntıları büyüktür. Ancak, Belediye Göçmen Koordinasyon ve Uyum Merkezi ile yapılan nitelikli görüşme sonucunda belediyelerde kaynak sıkıntısı ve ayrı bir ödenek ayrılmaması nedeniyle mültecilerin konut sorununun çözümünde yaptıkları herhangi bir uygulama bulunmamaktadır. Suriyeli mültecilerin göçü Adana ve diğer birçok ilde konut kiralarda artış yaşanmasına neden olmuştur. Bu artış sonucunda barınılamayacak alanlar mültecilere yüksek fiyatlarda kiralanmıştır. Emlakçılar Esnaf Odası ile nitelikli görüşme yapılarak sorun araştırılmış ve sonuca ulaşılmıştır. Mültecilerin, konutları emlakçılık mesleğini yasal olmayan yollardan yapan kişi veya kişilerden kiralamaları konutun değerinden fazlasına kiralanmasına ve haksız kazanç elde edilmesine neden olmaktadır. Resmi yollardan emlakçılık yapan ve odaya bağlı olan emlakçılar, gayri menkul değerlendirme uzmanlarının konutun kira ve satış fiyatını belirlemesiyle kira ve satış sözleşmesi yaparak konut kiralamakta ve satın almaktadır. Sonuç olarak yasal olmayan yollardan emlakçılık yapanların kira fiyatlarını yükseltmesi Suriyeli mültecilerin konut sorununu arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abacı, C. (2016). *Suriye kaynaklı göçün türkiyenin göç politikalarının kurumsallaşması üzerindeki etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abadan-Unat, N. (1975). Akdeniz Ülkelerinden Yurt Dışına İşgöçü, *Göç ve Gelişme: Uluslararası İşçi Göçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkileri Uzerine Bir İnceleme*, Der. Nermin Abadan- Unat, Ruşen Keleş, Rinus Penninx, Herman Van Renselaar, Leo Van Velzen ve Leyla Yenisey. Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi.
- AFAD. *Geçici Koruma Altındaki Yabancılar İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi*, https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2311/files/2014-4_sayili_Genelge__parafsiz., (23. 02. 2019).
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (5902 Sayılı), *T.C. Resmi Gazete*, 27261, 17 Haziran 2009.
- Adıbelli, B. (2016). Arap Baharı'ndan Amerikan Gazabına: Çin-Suriye İlişkileri, Barış Adıbelli. (Dü.), *Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye*, İstanbul: IQ Kültür Yayıncılık.
- Köşer, Akçapar, Ş. (2009). Turkish Highly Silled Migration to the United States: New Findings and Policy Recommendations, Ahmet İçduygu ve Kemal Kirişçi (ed.), *Land Of Diverse Migrations Challenges of Emigration and Immigration in Turkey*, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.
- Akgül, A.; Kaptı, A. ve Oğuzhan, Ö. O. (2015), Göç ve Kamu Politikaları: Suriye Krizi Üzerine Bir Analiz, *The Globel A Journal of Policy and Strategy*, 1(2): 1-22.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası Etkileşim, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20): 292-303.
- Aktaş, M. (2015), Türkiye'nin Göç Politikası ve Göçmenlerin Sorunları. Kadir Canatan, Mehmet Birinci, İsmail Çağlar, Yulia Kryvenko, Sena Öksüz ve Fatih Altun (ed.), *Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Aktel, M. ve Kaygısız, Ü. (2018). Türkiye'de Göç Yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2): 579-604.

- Alan, Berla, P. (2016). *Türkiye'nin göç yönetimine yaklaşımı: Mevzuat ve uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alexsandr, T. and Steidl, A. (2012). Gender and The "Laws of Migration": a Reconsideration of Nineteenth-Century Patterns. *Social Science History*, 36(2): 223-241.
- Altan, Mübeyyin, B. (2007). *Yirminci Yüzyılda Kırım'dan Türkiye'ye Yapılan Kırım Tatar Göçleri (1930 ve 1940 Göçleri)*, İstanbul: Işık Üniversitesi.
- Arango, J. (2000). Explaining Migration: a Critical View. *International Social Science Journal*, 52(165): 283-296.
- Arıcan, F. A. (2010). *Türkiye'de konut sorunu ve toplu konut uygulamaları: Eskişehir örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aslan, N. (2016). Mülteci Sorunu ve Türkiye Ekonomisine Etkisi. Nazan Kahraman, Çiğdem Dürüst ve Timur Yılmaz (ed.), *Göç ve Kültür Sempozyum Bildirileri Kitabı*, Ankara, Kibatek Yayınları.
- Ay, A. (2015). *Avrupa birliğine tam üyelik sürecinde göç: 1960' dan günümüze gelişimi ve politikaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Aybay, R. (1982). *Yurttaşlık (Vatandaşlık) Hukuku*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara. <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/126.pdf> adresinden alındı, (13 Haziran 2019)
- Aydın, S. (2003), *Türkiye'de konut sorununun ekonomik boyutları*, (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydınlı D. (2017). Kitleli Göç Hareketlerinin Uluslararası Koruma Rejimine Etkisi: Türkiye'deki Suriyeliler ve Geçici Koruma. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayrıçay, Y. ve Yıldırım U. (2007). İpoteğe Dayalı Konut Finansman Sistemi ve Son Düzenlemeler Işığında Sistemin Türkiye'de İşleyişi. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, (12): 51-71.

- Bahadır, Y. ve Haznedaroğlu F. (2012). Konut Finansman Sistemleri ve Türkiye Uygulamasının Geliştirilmesi. *Engineering Sciences*, 7(2): 404-414. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/186084> adresinden alındı. (12 Mayıs 2019)
- Barker, K. (2004). *Review Of Housing Supply: Delivering Stability: Securing, Our Future Housing Needs*. London: HMSO.
- Bayraklı, C. (2007). *Dış göçün sosyo-ekonomik etkileri: Görece göçmen konutlarında (izmir) yaşayan bulgaristan göçmenleri örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adanan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Baysal, C. U. (2018). Habitat III ve Yeni Kentsel Gündem: Herkes İçin Sürdürülebilir Kentler ve Yerleşimlere İlişkin Quito Deklorasyonu (Quito 10-20 Ekim 2016). Fevzi Özlüer, Cihan Uzunçarşılı Baysal ve Joseph Schechla (ed.), *Habitat III ve Kolektif Haklar*, Ekoloji Kolektifi, Ankara.
- Bektaş, A. (2017). *Türkiye'de konut sorunu eksenin kamu konut politikaları: Uygulamalar, aksaklıklar ve öneriler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Berberoğlu, M. (2009). Mortgage-İpotekli Konut Finansman Sistemi ve Bu Sistemin Türkiye'de Uygulanabilirliği. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 1(2): 119-146.
- Berberoğlu, M. G. ve Teker, S. (2005). Konut Finansmanı ve Türkiye'ye Uygun Bir Model Önerisi, *İTÜ Dergisi*, 2(1): 58-68.
- Bilici, N. (2013). *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- BMMYK. 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi, 71-1448/ 1444, 5 Mayıs 1961. <https://www.tbmm.gov.tr>. (16 Şubat 2019)
- BMMYK. (1997). *Dünya Mültecilerinin Durumu Bir İnsanlık Sorunu*. Ankara: BMMYK Türkiye.
- Boleat, M. (1985). *National Housing Finance Systems: A Comparative Study*, London, https://www.boleat.com/materials/national_housing_finance_systems_1985.pdf adresinden alındı. (10 Mart 2019).
- Borjas, G. J. (1989). Economic Theory and International Migration. *The International Migration Review*, 23(3): 457-485.

- Boza, T. G., & Menjivar, C. (2012). Causes and Consequences of International Migration: Sociological Evidence For The Right to Mobility. *The International Journal of Human Rights*, VIII(16): 1213-1227.
- Bozbeyoğlu E. (2015). Mülteciler ve İnsan Hakları. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 2(1): 60-80. <http://www.momentdergi.org/index.php/momentdergi/article/view/116/366> adresinden alındı. (13 Mayıs 2019)
- Brettell, C. B. & Hollifield, J. F. (2000). *Migration Theory: Talking across Disciplines*. USA, Routledge: New York.
- Castles, S. & Miler, M. J. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (B. Uğur Bal, ve İbrahim Akbulut , Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castles, S., Hein, H., & Miller, M. J. (2014). *The of Migration*, London: Palgrave Macmillan.
- Ceylan, A. ve Kömüşçü, A. Ü. (2007). Meteorolojik Karakterli Doğal Afetlerin Uzun Yıllar ve Mevsimsel Dağılımları. *Türkiye İklim Değişikliği Kongresi Bildiri Kitabı*, Ahmet Öztopal ve Zekai Şen (ed.), İstanbul.
- Ciğer, M. İ. (2016). Uluslararası Hukuka Uygun Geçici Koruma Rejiminin Unsurları Üzerine. *Göç Araştırmaları Dergisi*, II(3): 62-92.
- Coşkun, Y. (2016). Konut Fiyatları ve Yatırımı: Türkiye İçin Bir Analiz. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(2): 201-217.
- Crips, J. (1999). Policy Challenges of The New Diasporas: Migrant Network and Their Impact on Asylum Flows and Regimes. *New Issues in Refugee Research*, Cenevre, UNHCR.
- Çağatay, U. ve Bayrakdaroğlu, A. (2013). Konut Finansman Sisteminde Coğrafi Bilgi Sisteminin Kullanılabilirliği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(1): 101-112.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (17): 67-91.
- Çağlayandereli, M. (2007). Kentsel Doku Değişimi ve Çöküntü Mahalleleri: Gedikpaşa Örneği. *I. Uluslararası Eminönü Sempozyumu*, 17-19 Haziran 2006, Eminönü Belediyesi Yayını, İstanbul.

- Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59: 89-132.
- Çelik, H. (2006). 1980-2000 Yılları arasında türkiye'de uygulanan neo-liberal politikaların işçi sınıfına etkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Çevik, M. (2016). Türk Müzik Kültüründe Göçten Kaynaklanan Değişimlere Bir Türkü Örneğinde Bakmak. Nazan Kahraman, Çiğdem Dürüst ve Timur Yılmaz (ed.), *Göç ve Kültür Sempozyum Bildiri Kitabı* (Cilt II), Ankara: Kibatek Yayınları.
- Çiçekli, B. (ed.) (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*, İsviçre, Uluslararası Göç Örgütü.
- Çoban, A. N. (2012). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(3): 75-108.
- Çulha, İ. (2017). Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'ye Göç Süreci (1950-1951), *AKADEMİK-DER Tarih, Eğitim, Bilim ve Kültür Dergisi* (1): 51-71.
- Dalgıç, N. (1998). *Sektör Görüşmeleri Konut Çalışma Belgesi*, <http://www.inovasyon.org/pdf/Konut.pdf> adresinden alındı (22. 09. 2018).
- Danış, D.; Bayraktar, D.; Çatır, G. ve Salihi, E. (2010). *Irak'tan İrağa: 2003 Sonrası Irak'tan Komşu Ülkelere ve Türkiye'ye Yönelik Göçler*, Ankara: ORSAM.
- Demir, H. ve Palabıyık, V. K. (2005). Konut Ediniminde Uzun Vadeli İpotek Kredisi Sistemi, *Jeodizi, Jeinformasyon ve Arazi Yönetim Dergisi*, 3-11. http://www.hkmo.org.tr/resimler/ekler/CBNZ_9cb3ea317a_ek.pdf adresinden alındı. (20 Nisan 2019).
- Deniz, O. (2010). 1990 Sonrası Türkiye'ye Yönelen Sığınma Hareketleri ve Etkileri, *IV. Uluslararası Coğrafya Sempozyumu 2010*. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM), Ankara.
- DPT. (2000, Haziran). *Uzun Vadeli Stratejiler ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. DPT: file:///C:/Users/User/Downloads/Sekizinci_Kalkinma_Plani.pdf adresinden alındı (08.01.2019)
- DPT. (2003, Nisan). *Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi* tarihinde https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf adresinden alındı (06.12.2018).
- Eker, K. (2008). *Türkiye'de yasa dışı göç sorunu*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum*, 5(9): 9-22.
- Emre, S. N.; Atılgan, A. ve Aydoğdu, Y. (2017). Siyasal Rejimlerin Zorunlu Göçe Etkileri: Irak ve Suriye Örnekleri Üzerinden Bir Değerlendirme. *I. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi*, Kahramanmaraş.
- Engels, Fr. (1974). *Konut Sorunu*, Ankara: Odak Yayınları.
- Ercan, M. Y. (2011). Suriye: Süreklilik ve Değişimin Çatışması. *Ortadoğu Analizi*, 3(30).
- Ercan, M. Y. (2014). Suriye'de Barış Nasıl İnşa Edilebilir?. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VII(2): 177-200.
- Erder, S. (2014). Türki'de Değişen Siyasal Konjonktür, Değişen Göç ve İskan Politikaları. Ahmet İçduygu, Sema Erder ve Ö. Faruk Gençkaya (ed.), *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, MiReKoç Proje Raporları, İstanbul, ss.77-137.
- Erdoğan, M. M. (2015). Türkiye'ye Kiyisel Göçlerde Son ve Dev Dalga Suriyeliler. *Türkiyenin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, M. Murat Erdoğan, ve Ayhan Kaya, (der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2018). *Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdönmez, H. (2007). *Türkiye'de konut sorunu ve konut finansmanı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ergüven, N. S. ve Özturanlı, B. (2013). Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(62): 1007-1061.
- Erman, T. (2010). Kent, Konut ve Taşıdığı Anlamlar: Bağlamlandırılmış (Contextualized). *Dosya 20 Kent ve Konut*.
- Ersoy, M. (1991). Göç ve Konut. *METU Journal of Architecture*, 11(1-2).
- EURONEWS. Euronews Web sitesi: <https://tr.euronews.com/2018/06/14/turkiye-oecd-issizlik-endeksinde-4-sirada> adresinden alındı (02.11.2018).
- Faist, T. (2000). *The Volume and Dynamic of International Migration and Transnational Social Spaces*, New York: Oxford University Press.
- Geddes, A. (2008). Borders, Territory and Migration in the European Union: From the Politics of Migration in Europe of the European Politics of Migration. Oliver Schmidtke and Saime Ozcurumez (ed.), *Of States, Rights And Social Closure*

- (*Governing Migration ve Citizenship*) ss. 205-224, New York: Palgrave Macmillian.
- Gençler, A. (2002). Yabancı Kaçak İşçilik Gerçeği ve Türkiye Örneği, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 17(3): .8-46. <http://www.tuhis.org.tr/upload/dergi/1349437218.pdf> adresinden alındı. (12 Şubat 2019).
- Geray, C. (1970). Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 3(4): 8-36.
- GİGM. *Göç İdaresi Genel Müdürlüğü*, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik adresinden alındı (11. 02. 2019).
- GİGM. *Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyeliler*. http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik adresinden alındı.(14. 02. 2019).
- GİGM (2013), [http://www.goc.gov.tr/files/files/trkiye\(1\).pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/trkiye(1).pdf) adresinden alındı (24. 02. 2019).
- Gökçe, B. (1975). Gecekondu Gençliği ve Toplum Merkezi. (1): 31-37.
- (1994). Türkiye'de Gecekondu Gerçeği ve Gecekondu Ailesi. *HUMANA*, ss.269-284.
- Gurieva, L. K., & Dzhioev, A. V. (2015). Economic Theories of Labor Migration. *Mediterranean Journal Of Social Sciences*, VI(7).
- Güleç, C. (2015). Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları. *TESAM Akademi Dergisi*, 2(2): 81-100.
- Güllüpnat, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, (4): 53-85.
- Güner, C. (2007). İltica Konusunda Türkiye'nin Yol Haritası: Ulusal Eylem Planı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 56(4): 81-109.
- Hayter, T. (2004). *Open Borders: The Case Against Immigration Controls*, London: Pluto Press.
- Hodder, I. & Cessford, C. (2004). Daily Practice and Social Memory At Çatalhöyük. *Society For American Archaeology*, 69(1): 17-40. https://www.academia.edu/2507360/Daily_practice_and_social_memory_at_%C3%87atalh%C3%B6y%C3%BCk adresinden alındı. (15 Şubat 2019).
- Hunter, L. M. (2004). Migration and Environmental Hazards. *University of Colorado, Institute of Behavioral Science, Research Program on Environment and Behavior*,

- WorkingPaper,<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.337.3387&rep=rep1&type=pdf> adresinden alındı (04. 11. 2018).
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458>. (18. 01. 2019).
- http://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/10/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plan_i1996-2000. (07.01.2019).
- https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM___/d00/c002/km___00002024ss0053.pdf adresinden alındı (10.10.2018).
- <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOluştur.do> adresinden alındı. (26.12. 2018).
- <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> adresinden alındı (10. 02. 2019).
- İçduygu, A. (2014). *Bir Siyaset ve Siyasa Alanı Olarak Uluslararası Göç: Son Yüzyılda Dünya ve Türkiye*. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.
- (2014). Türkiye'ye Yönelen Uluslararası Göç Hareketleri. Ahmet İçduygu, Sema Erder ve Ö. Faruk Gençkaya (ed.), *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- (2015), Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göç Dalgaları İçinde Transit Göç. M. Murat Erdoğan ve Ahmet Kaya, (der.), *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İçduygu, A. ve Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri. Oya Baydar (ed.), *75 Yılda Köyden Şehirlere*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- İçduygu, A. ve Aksel, Damla, B. (2012). Türkiye'de Gözlenen Düzensiz Göç. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü Türkiye Tarafından Yayınlanmış.
- İnan, Cana, E. (2016). Türkiye'de Göç Politikaları: İskan Kanunları Üzerine Bir İnceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(3): 10-33.
- İnce, N., Kanlı, İmam. B. ve Eryiğit, B. H. (2017). İnsan Hakkı Olarak Konut Hakkı. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(2): 21-36.
- İncedayı, D. (2013). Kent ve Konut Politikaları. *Mimarlık Kültürü Dergisi* (47).
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. Danıştay Wep Sitesi: <http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyannamesi.pdf> adresinden alındı. (18. 11. 2018).
- İskan Kanunu (2510 Nolu), T.C. *Resmi Gazete*, 2733, 21 Haziran 1934.
- İskan Kanunu (5543 Nolu), T.C. *Resmi Gazete*, 26301, 19 Eylül 2006.

- İskan Tarihçesi (1932). İstanbul: Hamit Matbaası. https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/DIGER%20YAYINLAR/197106714%20ISKAN%20TARİHCESİ/0000_0000.pdf adresinden alındı (15.02.2019).
- Jansen, Clifford, J. (1970). *Readings in the Sociology of Migration*. New York: Pergamon Press.
- Kaboğlu, İ. (1996). Yerleşme ve Konut Hakkı: Temel Özgürlük Sosyal Hak Birleşmesi. *İnsan Hakları Yıllığı*, 17(1): 149-169.
- Kahraman, S. Ö., ve Çalışkan, V. (2015). Uluslararası Emek Göçü Teorileri ve ODKA. Salih ŞAHİN, Alper UZUN, Songül ASLAN ve Bilgen ORHAN (Ed.), *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiri Kitabı*, Ankara, Pegem Akademi, 477-486.
- Kalafat, N. K. (2009). *Türkiye'de konut yatırımları ve finansman yöntemleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kale, B. (2015). Zorunlu Göçün 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri. Murat ERDOĞAN ve Ayhan KAYA (ed.), *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kalkınma Planı*, (1984). Ocak 7, 2019 tarihinde DPT: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be%C5%9Finci-Be%C5%9FY%C4%B1I%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1985-1989>. (07.01. 2019).
- Kambur, E. T. (2016). 2002'den Arap Baharına Türkiye Suriye İlişkileri, Barış ADIBELLİ (ed.), *Emperyalizm Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kandemir, O. (2016). Refah Göstergeleri Bağlamında Türkiye'de İller Arası İç Göç Hareketlerinin Analizi. Nazan KAHRAMAN, Çiğdem DÜRÜST ve TİMUR, Yılmaz (ed.), *Göç ve Kültür*, Ankara: Kibatek Yayınları.
- Kara, M. (2012). *Gecekondu dönüşüm projelerinin konut sorununun çözümündeki rolü: Ankara ili gültepe ve yatıkmusluk mahalleri örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Karacan, R. (2017). *Kapitalist Ekonomide Gelir Dağılımı ve Yoksulluk (Türkiye Örneğiyle)*, İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Karpat, K. (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler* (B. Tırnakçı, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Katılım Ortaklığı Belgesi (2000 Tarihli). (2001). https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf adresinden alındı [06. 12. 2018].
- Kavak, G. (2013). Birinci Körfez Savaşı Sonrası Irak'tan Türkiye'ye Göç ve Sonuçları, Ümit Güneş (Ed.), *II. Uluslararası Lisanüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı II*. İstanbul, 435-444.
- Kavrakoğlu, İ.; Kaylan, A. R.; Özekici, S.; Özmucur, S. ve Tamer, G. (1983). *Konut Sorunu ve Çözüm İçin Öneriler*, İstanbul Sanayi Odası, İstanbul.
- Kaya, A. S. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların sorunları: Nizip örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, E. (2017). *Kentleşme Kentlileşme*.1. basım.İstanbul: İşaret Yayınları.
- Kaya, G. (2017). AB'de Yeni Bir Ortak Sığınma Sistemine Doğru: Dublin Sisteminin Reformu. Yaprak Gülcan, Sedef Akgüngör ve Yeşim Kuştepe (ed.), *Türkiye-AB İlişkilerinde Yeni Bir Konu: Mülteci Sorunu ve Türkiye-AB İşbirliği*, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Kaya, İ. ve Eren, E. Y. (2014). *Türkiyedeki Suriyelilerin Hukuki Durumu:Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri*, İstanbul: SETA Yayınları.
- Kaya, M. (1989). Gecekondu Sorunu ve Gecekondu Kanunu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (6): 860-891.
- Kaya, M. (2017). *Türkiye'deki Suriyeliler İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar*, İstanbul: Hieper yayınları.
- Kaynak, Muhteşem, Y. R.; Şahin, C.; Tomanbay, M.; Safran, M.; Süzal, N. ve Aytaç, F. (1992). *Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye*, Ankara: Tanmak Yayınevi.
- Keleey, B. (2009). *International Migration*, OECD Insights.
- Keleş, R. (1980). Kent Bilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (1989). Konut Politiklarımız. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44(1): 63-98. <http://dergipark.gov.tr/ausbf/issue/3228/44962> adresinden alındı (25.05.2019)

- (2013). *Kentleşme Politikası* (14 b.), Ankara: İmge Kitapevi.
- (2013). Türkiye'de Konut Politikaları. Necat BERBEROĞLU ve Levent ERDOĞAN (düz.), *Gayrimenkul Ekonomisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Keskin, Salim, S. (2017). *Türk kamu yönetiminde uluslararası göç yönetimi ve politikarı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kılıç, T. (2014). Türkiye'de Mültecilerin Hukuki Durumu, Uyum Meselesi. *Suriyeli Göçmenlerin Sorunları Çalıştay Sonuç Raporu*, Server Karaca ve Uğur Doğan (ed.), Mersin: BİAMER.
- Kılıçaslan, E. (2006). *Almanya'daki türklerin türk-alaman ilişkileri açısından önemi ve türk nüfusunun etkinliğinin artırılmasına yönelik alınabilecek tedbirler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- King, R. (2012). Theories and Typologies of Migration: an Overview and a Primer. Erica Righard,(Ed.), İsveç: Malmö Üniversitey ve MIM. <https://www.researchgate.net/publication/260096281> adresinden alındı (15. 10. 2018).
- Kıray, M. (1982). Gecekondu, Az Gelişmiş Ülkelerde Hızlı Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe. *Toplum Bilim Yazıları*.
- Kirişçi, K. (2014). Misafirliğin Ötesine Geçerken Türkiye'nin "Suriyeli Mülteciler" Sınavı. (SEMA Karaca, Çev.) Ankara: Brookings Enstitüsü & Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK).
- Kirişçi, K. ve Karaca, S. (2015). Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011'de Türkiye'ye Yönelen Kitlemel Mülteci Akını. M. Murat ERDOĞAN ve Ayhan KAYA(der.), *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 295-314.
- Koçak, Y. ve Terzi, E. (2012). Türkiyede Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, III(3): 163-184.
- Korkmaz, N. ve Öztürk A. (2017). Türklerin Göç Süreci ve Göçmenlerin Türkiye'deki İskan ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu: *Ankasam/ Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(3): 268-289. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/391726> adresinden alındı. (15.01.2019)

- Krug, H. N. (2003). *International Migration, Health and Human Rights*, Ceneva: Switzerland, Health & Humaan Rights Publications Series.
- Kubicial, Lodzinska, S. (2012). *The wage-earning Immigration Into Opole Province: The Scale, Conditions and Prospects*, http://www.dbc.wroc.pl/Content/25944/SiM%20328%20Kubiciel_popr.pdf adresinden alındı (25 Mayıs 2019)
- Leblebici, Ö. (2014). Afetlerde Kamu Yönetiminin Rolü ve Toplum Temelli Afet Yönetimine Doğru. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2): 457-477.
- Lee, Everett S. (1966). A Theory Migration. *Demography*, 3(1): 47-57. <http://www.jstor.org/stable/2060060>. adresinden alındı. (15.02.2019)
- Macar, E. (2015). Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi. *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, M. Murat ERDOĞAN ve Ayhan KAYA, (der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Malpass, P. and Murie, A. (1999). *Housing Policy and Practice* (5.b.), London: Macmillan.
- Martin, S. F. (2001). Global Migration Trends and Asylum, *New Issues in Refugee Research*, <http://www.unhcr.org/research/working/3af66ccc4/global-migration-trends-asylum-susan-f-martin.html> adresinden alındı, (05. 11. 2018).
- Massey, D. S.; Arango, J.; Hugo, G.; Kouaouci, A.; Pellegrino, A. & Taylor, J. E. (2014). Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi. *Göç Dergisi*, 1(1): 11-46, Saniye Dedeoğlu, Burcu Oskay, Çağlar Özbek, İbrahim Sirkeci ve M. Murat Yüceşahin, (Çev.)
- Massey, D. S.; Arango, Joaquiën, H.; Graeme, Kouaouci, A.; Pellegrino, A. and Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Developmental Review*, 19(3): 431-466.
- McAuliffe, M. & Ruhs, M. (2017). *World Migration Report 2018*, Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü(IOM).
- Morticelli, A. & Guth, J. (2015). Irregular Immigration In the EU Legal Framework: Where are The Human Rights?. İbrahim Sirkeci, Doğa Elçin ve Güven Şeker (ed.), *Politics and Laws in Turkish Migration*, London: United Kingdom, Transnational Press, 7-24.

- Myers, N. (2005). Environment Refugees: an Emergent Security Issue, *13.th Economic From*, 23-27. <https://www.osce.org/eea/14851?download=true> adresinden alındı. (25.02.2019)
- Nohl, Arnd M.; Schittenhelm, K.; Schmidtke, O. & Weib, A. (ed.), (2011). *Göç ve Kültürel Sermaye: Türkiye, Almanya, Kanada ve Büyük Britanya'da Yüksek Vasıflı Göçmenler*, (Türkis Noyan, Çev.), İstanbul: Kitapyayınevi.
- Olgun, H. (2010). Ütopyadan Distopya ya: "Modern Şehircilik" ve Kritiği. *İdealkent*, (1): 96-111.
- ORSAM (2012). *Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi*, The Black Sea International.
- (2014). *Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulguları, Sonuçları ve Önerileri*, Ankara: ORSAM.
- Öner, Ş. A. (2012). Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar, S. Gülfer Öner ve N. Aslı Öner (der.), *Küreselleşme Çağında Göç Kavram ve Tartımlar*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Önver, M. Ş. (2016). *Konut ve Konut Politikası*.1.basım. İstanbul: Ijopec Yayıncılık.
- Özcan, E. D. (2017). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. *İş ve Hayat*, II(4): 183-215. <http://dergipark.gov.tr/isvehayat/issue/29036/310477> (10.04.2019)
- Özdemir, E. (2017). Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri. *ANKASAM/ Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3): 114-140.
- Özdemir, İ. (2009). Beyin Göçünü Yeniden Düşünmek. *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, (13).
- Özkan, S. (2011). *Ankara'da kentleşme sürecinde konut sorunu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özmen, B. ve Özden, A. T. (2013). Türkiye'nin Afet Yönetim Sistemine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme, *İ. Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1-28.
- Öztop, H. ve Şekeroğlu, B. M. (2016). *Konut Sorunu*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Öztürk, E. (2014). *Türk asıllı afgan mültecilerinin 12 eylül dönemi'nde iskan ve istihdamı. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, N. ve Fitöz, E. (2009). Türkiye'de Konut Piyasasının Belirleyicileri: Ampirik Bir Uygulama. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10): 21-49.

- Palabıyık, S. M. ve Yıldız, A. (2007). *Avrupa Birliği*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Pazarcık, S. F. (2010). *Beyin Göçü Olgusu ve Amerika Birleşik Devletleri Üniversitelerinde Çalışan Türk Sosyal Bilimciler Üzerine Bir Araştırma*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları.
- Robinson, R. (2005). *Beyond The State-Bounded Immigrant Incorporation Regime: Transnational Migration Communities; Their Potential Contribution to Canada's Leadership Role and Influence in a Globalized World*, Ottawa: The North-South Institute.
- Sarı, İ. (2010). *Kosovanın bağımsızlığının uluslararası sistem bağlamında değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sert, Deniz, Ş. (2012). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar ve Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Sezer, Ö. ve Vural, T. (2010). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Devletin Değişen Rolü ve Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetimler Arasında Yetki ve Görev Paylaşımı. *Maliye Dergisi*, (159): 203-219.
- Stouffer, S. A. (1940), Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance, *Amerkan Sosyological Review*: 845-867.
- Südaş, İ. ve Mutluer, M. (2010). Daha İyi Bir Hayata Doğru: "Yaşam Biçimi Göçü". *Ege Coğrafya Dergisi*, I(19):31-47, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/56759>. [13.10. 2018].
- Şahin, İ. ve Düzgün, O. (2015). Türkiye'ye Gerçekleştirilen Ortadoğu Kaynaklı Zorunlu Göçlerin Sosyo-Ekonomik Etkileri: 1979-2014 Arası. *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2): 167-195.
- Şam, E. A. (2016). XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl Başlarında Amasya'da Göçmen Nüfüsü. Nazan Kahraman, Çiğdem Dürüst ve Timur Yılmaz (ed.), *Göç ve Kültür Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Cilt II, Ankara, Kibatek Yayınları, 381-393.
- Şanlı, Y. (2004). Küreselleşme Sürecinde İnsan Hakları: Sığınma Hakkı. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şeker, D. ve Uçan G. (2016). Göç Sürecinde Kadın. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1): 199-214.

- Şimşir, B. N. (1986). *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tankut, G. (1990). *Bir Başkentin İmarı Ankara: (1929-1939)*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Taşkın, D. (2014). Uluslar Arası Göç Perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (18): 175-204.
- Taştan, C.; Kavuncu, Ayşe Ç.; Akbulut, A. M.; İrdem, İ.; Osmanoğlu, E. Özkaya, Ö.-Y. ve Aslıhan K. (2016). *Uluslararası Kitlemel Göçler ve Türkiye'deki Suriyeliler*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları. <https://www.academia.edu/31136084/> (20.02.2019).
- Taştekin, F. (2015). *Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Tekeli, İ. (1991). *Kent Planlaması Konuşmaları*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- (1996), *Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi*, Ankara, Konut Araştırmalar Dizisi :2.
- (2009). Türkiye'de Konut Sunumunun Davranışsal Nitelikleri ve Konut Kesminde Bunalım, İLHAN Tekeli (ed.), *Konut Sorununu Konut Sunum Biçimleriyle Düşünmek* ss.174-220, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. ve Erder, L. (1978). *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak Göçler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- TMMOB (2013). Elverişli Konut Hakkı Bir İnsan Hakkıdır. (M. Şengül, Çev.) Ankara.
- Tokgöz, E. (1997). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Toprak, S. V. (2015). I. Dünya Savaşı'ndan Sonra Nüfus Mübadelesi Kapsamında Türkiye'ye Göçlere Karşı Yunanistan'ın Tutumunun İstanbul Basınına Yansıması. *Türk Mecmuası*, 25: 253-273.
- Truscott, M. H. (1971). *The Brain Drain of Scientists, Engineers and Phsicians from the Devoloping Countries to the United States*. https://digitalcommons.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com.tr/&httpsredir=1&article=3014&context=gradschool_disstheses adresinden alındı. (13. 10. 2018).
- Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tasis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun, T.C. Resmi Gazete, 2126, 16 Haziran 1932.

- Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiyeden İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanabilecek Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, T.C. Resmi Gazete, 22127, 30 Kasım 1994.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (2010, Eylül), Kılavuz Yayınları, İstanbul.
- Türkiye Göç Raporu (2017). Ankara. http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf adresinden alındı
- Türkmen, Ç. (2018). Tarihsel Süreçte Göçler ve Yer Adları Değişiklikleriyle Kafkasya'da Bir Ermeni Yurdu Tesis Edilmesi Meselesi, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırma Dergisi*, 3(1): 272-305.
- Ulutaş, A. (2006). *I. ve II. Körfez savaşı'nın türkiye'ye etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir.
- Ünver, C. O. (2003). Almanya'ya Türk İşgücü Göçü: Geçmişten Geleceğe Sorunlar, İmkanlar ve Fırsatlar. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(45): 177-226. <http://istanbul.dergipark.gov.tr/download/article-file/9587> adresinden alındı 815.01.2019).
- Vatandaş, S. (2016). Avrupa'ya Göçmen Akışı ve Türkiye'de Göç Politikaları, *İlke Dergisi*, (3).
- Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun (1950, Temmuz 15), *5683 Kanun Numaralı ve 7563 Sayılı Kanun*, Resmi Gazete.
- Yaman, A. (2016). Suriyeli Sosyal Sermayenin İnşası ve Yeniden Üretim Sürecinin Sivil Toplum ve Ekonomik Hayat Alanlarında İncelenmesi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, II(3): 94-122.
- Yaşar, Ruhat, M. (2010). Konut Politikaları ve Yosulluk. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (15): 57-93.
- Yenigül, Sevinç, B. (2005). Göçün Kent Mekanı Üzerine Etkileri. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 18(2): 273-288.
- Yıldız, U. ve Sert, D. (2017). Göçün Jeopolitiği ve Türkiye'nin Coğrafi Kısıtlaması Üzerine Farklı Bir Yorum, *Toplum ve Bilim*, (140): 93-105.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, II(9): 1685-1704.

Yılmaz, E. (2016). Konut Sorunu ve Toplu Konut Üretiminde TOKİ'nin ve Belediyelerin Rolü. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(7): 31-50.

DİZİN

-A-

AFAD, v, vi, ix, xiii, 3, 40, 127, 128,
132, 133, 134, 135, 136, 138, 140,
142, 147, 148, 149, 150
Avrupa Birliği, viii, xiii, 2, 61, 62, 63,
65, 132, 152, 156, 162, 163

-B-

Birleşmiş Milletler, viii, xiii, 32, 42, 43,
49, 55, 66, 75

-G-

Gecekondu, viii, x, 79, 81, 92, 100, 101,
102, 103, 107, 109, 110, 112, 156,
158, 159, 160
GİGM, v, vi, ix, xiii, 3, 40, 68, 126,
129, 136, 138, 139, 142, 146, 148,
149, 156
Göç, v, vii, viii, ix, x, xiii, 1, 2, 5, 6, 7,
8, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21,
23, 27, 28, 29, 30, 31, 38, 39, 40, 41,
42, 48, 49, 55, 56, 57, 59, 61, 65, 66,
67, 68, 94, 95, 96, 114, 127, 128, 129,
135, 136, 137, 138, 145, 146, 148,
149, 150, 151, 153, 154, 155, 156,
157, 158, 159, 160, 161, 162, 163,
164, 165
Göç Politikaları, v, viii, 48, 55, 59, 61,
150, 156, 157, 162, 165
Göçmen, 7, 23, 26, 27, 38, 65, 141, 142,
149, 153, 156, 163, 165

-İ-

İşgücü, vii, 10, 18, 21, 23, 54, 165
İşsizlik, 34

-K-

Kalkınma Planı, 108, 109, 112, 113,
154, 158

Katılım Ortaklığı Belgesi, 61, 62, 63,
64, 154, 159
Kentleşme, viii, xi, 96, 97, 98, 159, 160
Kitleli Göç, v, ix, 16, 32, 117, 120,
121, 151, 164
Konut Açığı, viii, xi, 83, 84, 85
Konut Hakkı, viii, 73, 157, 158, 164
Konut Politikaları, v, 157, 160, 165
Konut Sorunu, v, viii, xi, 92, 93, 155,
159, 162, 164, 166
Konut Standartları, viii, 76
Kuramsal Kuram, vii, 17, 27

-M-

Mülteci, viii, x, xiii, 1, 32, 41, 42, 43,
44, 55, 60, 68, 124, 126, 127, 129,
134, 151, 155, 159, 160
Mültecilik, 41, 42, 55

-N-

Nüfus Mübadelesi, 161, 164
Nüfus yoğunluğu, 34, 102

-O-

Ortadoğu, v, 30, 31, 32, 33, 44, 47, 114,
117, 123, 124, 155, 163

-S-

Sığınmacılık, 64
Sosyo-Ekonomik, vii, 33, 163
Sosyo-Politik, vii, 30
Suriyeli Mülteciler, v, x, xii, 124, 127,
131, 160, 162

-U-

Uluslararası Göç, vii, xiii, 5, 12, 16,
150, 153, 155, 156, 157, 161, 163,
165

